

UDK 359(450.341)“1344/1346“(093)

94(497.5 Zadar)“1344/1346“(093)

Primljeno: 22. 3. 2014.

Prihvaćeno: 19. 11. 2014.

Prethodno priopćenje

Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrensis* / *Opsada Zadra* kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću

Sandra Begonja

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

E-adresa: phelgor@yahoo.com

U članku se prikazuje ustrojstvo i djelovanje mletačke vojske na primjeru vojne opsade Zadra u razdoblju od 12. kolovoza 1345. do 21. prosinca 1346. godine. Istraživanje je provedeno na temelju detaljne analize djela „Obsidio Iadrensis/ Opsada Zadra“ kao glavnoga povijesnog izvora. Cilj je istraživanja odrediti koje ključne podatke sadrži djelo „Obsidio Iadrensis“ za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću. Traženi podaci odnose se na pripremne mletačke vojno-diplomatske aktivnosti, vojne operacije (mletačko zapovjedništvo, bitke i vojna taktika) te na vojni potencijal mletačke vojske – procesom identifikacije određenoga vojnog nazivlja, vojne opreme i naoružanja opisanih u djelu nastojat će se što preciznije utvrditi vojna terminologija koja se odnosi na broj i vrstu pojedinih postrojbi u mletačkoj vojsci te mletačkoga brodovlja, opsadnih strojeva, sprava i obrambenih utvrđenja.

Ključne riječi: razvijeni srednji vijek, Zadar, opsada grada, vojna povijest, povijest srednjovjekovnoga grada, Venecija

Uvod

„Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)“ iznimno je važno i jedino poznato djelo hrvatske srednjovjekovne historiografije koje detaljno opisuje događaje vezane za mletačku opsadu Zadra u razdoblju od 12. kolovoza 1345. do 21. prosinca 1346. godine. Iako izvorni rukopis djela iz 14. stoljeća nije ostao sačuvan, postoje njegovi prijepisi

koji su nastali u kasnijim razdobljima.¹ „Obsidio Iadrensis“ napisao je nepoznati zadarski autor kao svjedok opsadnih događanja čiji identitet ostaje i dalje nerazjašnjen u dosadašnjim historiografskim istraživanjima.² Nepoznatim ostaje i identitet mletačkoga autora iz 14. stoljeća čiji prikaz opsadnih događanja pod Zadrom također nije ostao sačuvan u izvornome rukopisu nego u prijepisu iz 15. stoljeća pod nazivom *Zadarska kronika/Chronaca Jadratina (Chronica Jadratina/Chronica Iadrensis)*,³ koji se sadržajno i stilski razlikuje od djela „Obsidio Iadrensis“.⁴

Osim što se djelo „Obsidio Iadrensis“ istraživalo s različitih gledišta u hrvatskoj historiografiji,⁵ samu temu mletačke opsade Zadra 1345./1346. godine kratko obra-

¹ Najstariji sačuvani prijepis djela, možda prema originalnome rukopisu, napravio je Franjo Jeronima de Fumatis 1532. godine. Prijepis se danas čuva u Arhivu HAZU-a (sign. II. a 35). Djelo je prvi put objavio Ivan Lučić 1666. godine u prilogu *Scriptores rerum Dalmaticarum nondum impressi* u djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* a isti tekst pod nazivom *Scriptoris anonymi libri duo obsidionis iadrensis de anno domini MCCCXLV* objavljuje 1747. godine Johann Georg Schwandtner. Miroslav Kurelac - Damir Karbić, „Uvod - Ljetopis Obsidionis Iadrensis libri duo, njegovo historiografsko i povijesno značenje“ u Branimir Glavičić - Vladimir Vratović - Damir Karbić - Miroslav Kurelac - Zoran Ladić, *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 54. Scriptores VI., Zagreb: HAZU, 2007., 19; Veljko Gortan, „Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)“, *Umjetnost riječi* 14/1-2 (1970): 101; Dolores Butić, „O leksiku djela Obsidio Iadrensis“, *Annales, Series Historia et Sociologia* 22 (2012): 440. Sačuvan je i Lučićev rukopisni primjerak djela koji se čuva u Biblioteci Apostolica Vaticana u Vatikanu (sign. Ms. 6958, tekst na ff. 2-52). Zadarski primjerak djela, najvjerojatnije prema Fumatisovu prijepisu, u 18. stoljeću prepisao je zadarski bibliotekar i starinar Domenico Ignazio Frauenberger te se čuva u zbirci rukopisa Znanstvene knjižnice u Zadru (sign. Ms. 735). Suvremeno kritičko izdanje rukopisa Veljka Gortana, nastalo na temelju njegove rekonstrukcije djela u kojoj je kao temeljni tekst korišten najstariji de Fumatisov rukopis, priredili su Branimir Glavičić, Vladimir Vratović i Miroslav Kurelac, u suradnji s Damirom Karbićem i Zoranom Ladićem 2007. godine. Opširnije vidi: Kurelac - Karbić, „Uvod“, *Obsidio*, 19-20. i „Tehničke napomene o izdanju“, *Obsidio*, 101.

² Pitanje autorstva djela istraživali su: Nada Klaić u: Nada Klaić - Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. Prošlost Zadra II*. Zadar: FFZd, 1976., 340-341; Neven Budak u: „Obsidio Iadrensis kao povijesno i književno djelo naše rane renesanse“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 23 (1983-1984): 353(133)-358(138); Kurelac i Karbić u: „Uvod“, *Obsidio*, 17-18; Olga Perić u: „O autorstvu djela Obsidio Iadrensis“ u *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: Zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije)*, Zadar, 16.-18. studenoga 2004., sv.1 (Od rano-kršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), Zadar: 2009., 291-297.

³ Sačuvani rukopis nalazi se u Biblioteci Marciana u Veneciji [(Marc. Lat. X. 300 (= 3801)]. Mletačku anonimnu kroniku preveo je i objavio na talijanskome jeziku Jacopo Morelli, pod nazivom *Istoria dell'assedio e della ricupera di Zara fatta da Veneziani nell'anno MCCCXLVI scritta da autore contemporaneo* u djelu *Monumenti veneziani di varia letteratura* (Venezia, 1796.). Opširnije o identitetu autora i samoj kronici vidi: Miika Kuha, „Note intorno alla tradizione manoscritta di Chronica Venetiarum di Benintendi de' Ravagnani“, *Arctos (Acta Philologica Fennica)* vol. XLVI (2012): 94 (bilj. 41); Glavičić - Vratović - Karbić - Kurelac - Ladić, „Uvod“, *Obsidio*, 14 (bilj. 57), 20; Gortan, „Obsidio“, 104.

⁴ Usporednu analizu teksta pod nazivom *Obsidionis Iadrensis libri duo* iz Lučićevoga Vatikanskog rukopisa i mletačke *Chronica Jadertina* donosi 1864. godine Franjo Rački u odjeljku „Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra god. 1345-46“ u: „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka“, *Književnik* I, br. 1 (1864): 557-562.

⁵ Strukturnim, historiografskim i povijesnim značenjem te datumom nastanka djela bavili su se

đuje tek nekoliko hrvatskih autora.⁶ Jedini autor koji donosi detaljnu rekonstrukciju opsadnih događanja 1345./1346. godine bio je Dane Gruber.⁷ Na temelju postojeće izvorne građe,⁸ narativnih izvora i povijesne literature,⁹ Gruber donosi cjelovit i detaljan pregled cjelokupnih događanja prije, tijekom i nakon opsade Zadra, ne ulazeći previše u analizu vojnoga gledišta mletačke opsade.¹⁰ Na sličan način Nikola Čolak opisuje pomorske operacije tijekom rata 1345./1346. godine,¹¹ dok Gavro A. Škrivanić pokušava svega u nekoliko primjera identificirati određeni tip oružja¹² koje se spominje u djelu „Obsidio Iadrensis“. Prema navedenim podacima, možemo zaključiti kako u hrvatskoj historiografiji, barem prema mojim dosadašnjim spoznajama, ne postoji nijedna ozbiljnija studija o ustrojstvu i djelovanju mletačke vojske tijekom rata 1345./1346. godine na temelju analize „Obsidio Iadrensis“ kao povijesnoga izvora.

Miroslav Kurelac i Damir Karbić (Vidi „Uvod“, *Obsidio*, 3-20) te Rački, „Dva ljetopisa“, 557-562. Jezičnom strukturom djela bavili su se Veljko Gortan, „Obsidio“, 101-106; Butić, „O leksiku djela“, 439-446 i Glavičić, *Obsidio*, 37-49. Diplomatske aktivnosti za vrijeme opsade istraživao je Zoran Ladić u: „Diplomatske aktivnosti Zadrana u vrijeme opsade Zadra 1345/46. godine (do odlaska Ludovika I. iz zadarskoga distrikta)“ u: *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija/Zbornik Diplomatske akademije 2*. Mladen Andrić – Mirko Valentić (ur.). Zagreb: Diplomatska akademija MVP RH, 1999., 259.

⁶ Opsadu Zadra kratko u svojim djelima opisuju: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata II (treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526))*, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1972., 99-110; Klaić, *Zadar*, 297-307; Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb: Matica hrvatska, 1962., 174. i *Povijest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301)*, Zagreb: HAZU, 1944., 171-184; Grga Novak, *Prošlost Dalmacije I*, Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944., 166; Vitaliano Brunelli, *Storia della città di Zara: dai tempi piu remoti sino al MDCCCXV/compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Trieste: LINT, 1974., 456-479.

⁷ Dane Gruber donosi iscrpan prikaz opsadnih događanja 1345./1346. godine unutar svoje povijesne rasprave „Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji sa hrvatskimi velmožami i sa Mletčani od početka njegova vladanja pa do osamgodišnjega primirja sa Mletčani“ u: *Izvjješće Kraljevske velike gimnazije u Požezi koncem školske godine 1887/88. (1888.)*, 13-83.

⁸ Od izvorne građe Gruber većim dijelom koristi djelo *Obsidio Iadrensis* iz Schwandtnerova izdanja (1748.), Morellijev prijevod mletačkoga anonimusa (*Istoria dell'assedio*) i službene dokumente iz Državnoga arhiva u Veneciji (odluke Senata, dužda i slično), koje je sakupio i objavio Šime Ljubić u: *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*. Skupio Šime Ljubić. Knj. II: od godine 1336. do 1347. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol.2. Zagreb: JAZU, 1870.

⁹ Gruber koristi najvećim dijelom mletačke i ugarske narativne izvore i povijesnu literaturu, od kojih bih izdvojila kao najvažnije skupinu mletačkih i ugarskih pisaca u djelu Ludovicusa Antoniusa Muratorija, *Rerum Italicarum scriptores* (Vol. 1-25), Milano, 1723.-1751. (Andreas Naugerus, Marinus Sanutus, Giovanni Villani itd.) te djela različitih kroničara, kao na primjer Johannes de Thurocz (*Chronica Hungarorum*), Antonius Bonfinius, *Rerum Ungaricarum decades...Hunoviae*, 1606.; József Podhradczky, *Chronicon Budense*, 1838., ili Georgius Fèjer, *Codex Diplomaticus Hvgariae ecclesiasticvs ac civilis IX*, vol. 1. Više o narativnim izvorima vidi kod: Gruber, „Vojevanje“, 13-83.

¹⁰ Iako na pojedinim mjestima u tekstu Gruber pokušava razriješiti određenu problematiku vezanu za opsadna događanja (razlozi poraza kraljevske vojske, ukupni broj vojnika koji sudjeluje u borbama i slično), on ne ulazi detaljno u analizu naoružanja i vojne opreme te njihovu uporabu u borbama.

¹¹ Nikola Čolak, „Pomorske operacije u zadarsko-mletačkom ratu god. 1345.-1346“, *Zadarska revija* 5 (1962): 398-408.

¹² Gavro A. Škrivanić „Borbe oko Zadra (1105., 1202. i 1345./46. godine)“, *Vesnik vojnog muzeja* 13-14 (1968): 68-69.

S obzirom da „Obsidio Iadrensis“ detaljno opisuje opsadna događanja, bilo je moguće izdvojiti i analizirati podatke pomoću kojih bi se mogao ocrtati prikaz mletačke vojne moći u opsadi Zadra 1345./1346. godine. Tijekom analize teksta bilo je važno utvrditi točnu vrstu podataka, njihovu količinu i vjerodostojnost u odnosu na druge izvore koji govore o istome događaju. Traženi podaci odnose na pripremne mletačke vojno-diplomatske aktivnosti prije opsade grada; vojne operacije tijekom opsade grada, unutar kojih se zasebno analizirala uloga glavnoga mletačkog zapovjedništva te značenje pojedinih vojnih operacija (bitke i vojna taktika) kao i vojni potencijal - broj i vrsta pojedinih vojnih postrojbi u mletačkoj vojsci (ukupni i pojedinačni broj mletačkih vojnika u pohodima te njihovi gubitci), mletačko brodogradništvo te vojna oprema i naoružanje (opsadni strojevi, sprave i utvrđenja). Pojedine elemente vojne terminologije, koji su u tekstu navedeni samo kao nazivi ili opis funkcije nekoga stroja, sprave ili oružja, bilo je nužno pobliže identificirati u samome procesu analize podataka. Njihovu identifikaciju bilo je moguće odrediti na temelju postojećih spoznaja o srednjovjekovnome načinu ratovanja na području Sredozemlja.

Za istraživanje teme koristila sam kao primarni izvor objavljeno izdanje „Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)“.¹³ S ciljem utvrđivanja vjerodostojnosti dobivenih podataka, usporedno sam koristila podatke iz mletačke Zadarske kronike,¹⁴ pojedinih mletačkih i ugarskih narativnih izvora¹⁵ te odluka mletačkoga Senata iz Državnoga arhiva u Veneciji (Archivio di Stato di Venezia),¹⁶ koji prikazuju vojnu organizaciju pohoda (logistika, službena imenovanja, financiranje) i prikaz mletačke vojne strukture.

Prikaz vojnopomorske moći Venecije

Pripremne mletačke vojno-diplomatske aktivnosti

Dva su ključna čimbenika za razumijevanje događaja vezanih za opsadu Zadra 1345./1346. godine: društveno-politički odnosi između Zadra i Venecije od 12. do prve polovice 14. stoljeća te politika ugarsko-hrvatskih kraljeva iz kuće Anžuvina prema Zadru. Važan geostrateški položaj grada, kao i sve veća težnja zadarske komune za političkom i ekonomskom samostalnošću, bili su glavni razlozi višestoljetne borbe Zadra s Venecijom, u kojoj je Zadar često tražio podršku hrvatskih i ugarsko-

¹³ Vidi: Glavičić – Vratović – Karbić – Kurelac- Ladić, *Obsidio*, Zagreb: HAZU, 2007.

¹⁴ Morelli, *Istoria*, I-XXXVII.

¹⁵ Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, vol. I, Textus, Elisabeth Galantai et Julius Kristo (ed.), Budapest: Akademiai Kiado, 1985., pogl. 138, 167; Georgius Fèjer, *Codex Diplomaticus Hvmgariae ecclesiasticvs ac civilis IX*, vol. 1, Budae 1833., 279, 344, 348-349. Gruber, "Vojevanje", 13-83.

¹⁶ Ljubić, *Listine* (knj. II), 1870.

hrvatskih vladara te hrvatskih velikaša.¹⁷ U tim burnim stoljećima zadarske povijesti, Venecija često djeluje vojnom silom protiv buntovnoga grada,¹⁸ pokušavajući ga prisiliti na vjernost i držati u pokornosti.¹⁹ Nakon posljednjega Zadarsko-mletačkog rata 1313. godine, Zadar ponovno dolazi pod vlast Venecije,²⁰ ali ubrzo dolaskom kralja Ludovika I. Anžuvinca na vlast 1342. godine, Zadar traži novu priliku da se oslobodi mletačke vlasti, vidjevši ju, prije svega, u novome, povoljnijem smjeru anžuvinske politike prema Dalmaciji.²¹ S ciljem da uspostavi kraljevsku vlast u zaleđu dalmatinskih gradova, Ludovik nastoji osigurati vjernost većine hrvatskih velikaša te pokreće prvi i drugi vojni pohod prema njihovim gradovima u rujnu 1344. i srpnju 1345. godine, čime ujedno i započinje uvod u opsadna događanja 1345.-1346. godine u djelu „Obsidio Iadrensis“.²² Te vojne pohode Venecija shvaća kao ozbiljno ugrožavanje svojih interesa na području dalmatinskih gradova.²³ Stoga, u razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine, Mlečani započinju provoditi opsežne vojne i diplomatske pripreme, s ciljem obrane svojih gradova od ugarske vojske.

O pripremnim mletačkim vojnim aktivnostima, u razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine, u „Obsidio Iadrensis“ postoje malobrojni podaci.

Autor djela „Obsidio Iadrensis“ navodi podatke o okupljanju i smještaju velike mletačke kopnene vojske u Ninu, koja kreće u napad na Zadar i njegovu okolicu 22. kolovoza 1345. godine.²⁴ Međutim, autor ne navodi nikakve podatke o pripremi i slanju tih vojnih postojbi u Nin. Te podatke doznajemo iz odluka mletačkoga Senata. Mlečani šalju u nekoliko navrata svoje kopnene vojne postrojbe i ratnu opremu u Nin

¹⁷ Više o tim događajima vidi: Kurelac – Karbić, „Uvod“, *Obsidio*, 3-12; Ferdo Šišić, "Zadar i Venecija od god. 1159. do 1247.", *Rad JAZU* 142 (1902): 219-274; Ante Strgačić, „Zadarsko-mletački rat godine 1311-1313 i pogibija mletačkog admirala pod Zadrom“ u: *Pomorski zbornik*, sv. 2, Zagreb: JAZU, 1962., 1597-1614; Klaić – Petricioli, *Zadar*, 149-184; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1997., 65-66, 68, 73., i *Zadar u 15. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1977., 25-29; Frederic C. Lane, *Povijest Mletačke republike*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007., 78-79.

¹⁸ O srednjovjekovnoj ratnoj povijesti grada Zadra, osim djela *Obsidio Iadrensis*, pišu i starofrancuske kronike iz Četvrtoga križarskog rata, koje su napisali Robert de Clari i Geoffroi de Villehardouin, vitezovi i svjedoci osvajanja i pada Konstantinopola 1204. godine. Vidi: Petar Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u 1202 godini*, Zagreb: Izdavački zavod JAZU, 1951.

¹⁹ Klaić-Petricioli, *Zadar*, 175-184.

²⁰ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 77. Vidi i Strgačić, „Zadarsko - mletački“, 1597-1614.

²¹ „Uvod“, *Obsidio*, 9-11; Pal Engel, *The realm of St. Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526*. London-New York: I. B. Tauris Publishers, 2005., 159-161; Klaić-Petricioli, *Zadar*, 325-326.

²² *Obsidio*, lib. I, cap. 3, 120, 122, 124; cap. 4, 126, 128.

²³ Klaić-Petricioli, *Zadar*, 291-292., 297-298; Ladić, „Diplomatske“, 259-260; Gruber, „Vojevanje“, 3-4.

²⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 6, 136; lib. I, cap. 9, 148. O datumu pohoda mletačke vojske prema Zadru vidi Karbić – Ladić, „Kronologija“ u *Obsidio*, 23.

u razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine, s ciljem da zaštite dalmatinske gradove od mogućih ugarskih napada.²⁵ Istinitost autorova navoda o veličini vojske potvrđuje sadržaj duždeva pisma od 10. kolovoza 1345. godine rapskome knezu Andriji Michaeliju, u kojemu se najavljuje dolazak velike kopnene vojske na čelu s kopnenim zapovjednikom Markom Giustinijanijem.²⁶ Riječ je o dolasku novih mletačkih vojnih snaga, namijenjenih isključivo za opsadu Zadra. Navedeni podaci ukazuju da je grad Nin bio glavno središte okupljanja mletačkih kopnenih postrojbi,²⁷ odakle su kretale sve kasnije planirane kopnene vojne operacije protiv Zadra.

Također, podaci iz odluka Senata ukazuju da Mlečani, u razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine, vojno potpomažu i ostale dalmatinske gradove pod svojom vlašću,²⁸ od kojih zauzvrat traže slanje određenoga broja vojnika²⁹ te opremanje i slanje ratnoga brodovlja (najčešće galija), što je bila jedna od njihovih glavnih ugovornih obveza prema Veneciji.³⁰ Podatke o slanju ljudstva i brodovlja potvrđuje i autor u „Obsidio Iadrensis“, koji navodi kako gradovi s područja Dalmacije i Hrvatske potpomažu Mlečane ljudstvom, dok Dubrovnik, Split, Rab i Trogir opremaju galiju za opsadu Zadra, zajedno s ostalim gradovima koji pripremaju manje naoružane brodove.³¹ Slične aktivnosti nastavljaju se i nakon početka opsade 12. kolovoza 1345. godine, što potvrđuje i senatska odluka iz 29. kolovoza 1345. godine, u kojoj se od Šibenika, Splita i Trogira traži da šalju galije na Zadar.³²

U istome razdoblju, od lipnja 1344. do kolovoza 1345. godine, Mlečani pokušavaju diplomatskim akcijama osigurati što veći broj saveznika u borbi protiv kralja Ludo-

²⁵ Iz službenoga odgovora mletačkoga Senata knezovima Pavlu Ostrovičkome i Mladenu III. koncem kolovoza 1344. godine saznajemo da se u Nin šalje vojska radi obrane grada. *Listine II*, CCCLXXI, 222. Slične odluke Senata potvrđuju slanje vojnih pojačanja u Nin u lipnju i srpnju 1345. godine. Isto, CCCCXXII, 252; CCCCXXV, 253.

²⁶ „*Nunc vero vobis scribimus, quod mittimus ad partes Sclavonie virum nobilem Marcum Justinianum in capitaneum generalem cum exercitu copioso equitum et peditum contra Jadratinos prefatos....*“. Isto, CCCCXXXII, 256.

²⁷ Nikola Čolak, „Pomorske operacije“, 1578.

²⁸ Mletački senat u ožujku 1345. godine odobrava slanje oružja Trogiranima radi obrane od kralja Ludovika. *Listine II*, CCCXCVI, 237. U lipnju 1345. godine šalje vojna pojačanja u Nin. Isto, CCCCXXII, 252.

²⁹ Tijekom kolovoza 1344. godine Senat nalaže knezovima Raba, Cresa i Osora da u slučaju potrebe pošalju u Nin svaki po 25 vojnika. Isto, CCCLXXI, 223. U lipnju 1345. nalažu knezovima Hvara, Raba i Paga da u slučaju potrebe pošalju pojačanja u Nin. Isto, CCCCXXIII, 252.

³⁰ U razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine Mlečani često nalažu knezovima Raba i Dubrovnika da opreme i pošalju galiju ili neki manji brod. Isto, CCCLXXIV, 224; CCCCXXVII, 254. O ugovornim obvezama između Venecije i dalmatinskih komuna vidi kratko: *Obsidio*, 298, bilj. 42.

³¹ *Obsidio*, lib. I, cap. 6, 136.

³² *Listine II*, CCCCXXXVII, 260.

vika. Iskorištavajući nezadovoljstvo pojedinih hrvatskih velikaša uspostavom kraljevske vlasti u Hrvatskoj, Venecija nastoji osigurati saveze protiv Ludovika s knezovima Bribirskim,³³ krbavskim knezovima Kurjakovićima³⁴ i Vladislavom, udovicom kneza Nelipića (Knin).³⁵ Prilikom procesa trajanja pregovora s buntovnim velikašima tijekom navedenoga razdoblja, Venecija tim istim velikašima redovito obećava i šalje pomoć u ljudstvu i oružju.³⁶ Međutim, u „*Obsidio Iadrensis*“ ne navode se nikakvi podaci o savezništvu velikaša s Venecijom. U tek nekoliko izdvojenih primjera autor opisuje položaj pobunjenih velikaša u odnosu prema kralju Ludoviku. Kada opisuje prvi vojni pohod slavonskoga bana Nikole Banića protiv Vladislave i njezinoga sina Ivana prema Kninu u rujnu 1344. godine, autor navodi sinove kneza Kurjaka koji su nagovarali Vladislavu da odustane od predaje Knina te ih opisuje kao buntovnike koji su „bili veći varalice prema svetoj kraljevskoj kruni nego ostali Hrvati“.³⁷ Čini se da je ova tvrdnja istinita ako, se uzmu u obzir podaci iz odluka Senata o krbavskim knezovima kao mletačkim saveznicima. Ti dokumenti spominju krbavske knezove u pregovorima između Mlečana i Vladislave 1344. godine³⁸ ali dokazuju i njihovo daljnje sudjelovanje na mletačkoj strani tijekom opsade Zadra 1345./1346. godine.³⁹ O izdaji kneza Grgura Kurjakovića znao je i sam kralj Ludovik, kako navodi autor djela „*Obsidio Iadrensis*“.⁴⁰

Na sličan način autor opisuje i knezove Bribirske, Pavla II. i Mladena III. U opisu Ludovikove vojne prema Bihaću u srpnju 1345. godine, autor navodi kneza Pavla Banića i kneza Mladena iz roda Šubića⁴¹ kao velikaše „koji su se pobunili protiv sve-

³³ Radi se o krbavskim knezovima Pavlu II. i Grguru Bribirskome (Ostrovica) te njihovim nećacima knezovima Mladenu III., Pavlu III., Jurju i Deodatu, gospodarima Skradina, Klisa i Omiša. Usp. Kurelac - Karbić, „Uvod“, *Obsidio*, 11.

³⁴ Radi se o krbavskim knezovima Budislavu, Pavlu i Grguru, braći kneginje Vladislave iz Knina. Jedini iz roda Šubića koji je bio na strani kralja Ludovika bio je Budislav Ugrinić, gospodar grada Roga i otoka Visovca. Klaić, *Povijest Hrvata* II, 97; Klaić-Petricioli, *Zadar*, 297.

³⁵ O razdoblju feudalne anarhije u Hrvatskoj, pokušaju uspostave kraljevske vlasti u Hrvatskoj od strane Karla I. Roberta i Ludovika I. Anžvinca te sklapanju saveza između Venecije i velikaša u razdoblju od 1320-ih do 1340-ih vidi: Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 78-79; Klaić-Petricioli, *Zadar*, 291, 297-298; Klaić, *Povijest Hrvata* II, 73-77, 95-99.

³⁶ *Listine* II, CCCLXXI, 222; CCCCXXV, 253.

³⁷ Riječ je o knezovima Budislavu, Pavlu i Grguru, braći udovice Vladislave. *Obsidio*, lib. I, cap. 3, 124.

³⁸ *Listine* II, CCCLXVII, 218; CCCLXVIII, 219.

³⁹ U odgovoru mletačkoga Senata Marku Giustinijanju, vojnome zapovjedniku u Zadru 29. kolovoza 1345. godine spominje se slanje vojne pomoći Grguru. Isto, CCCCXXXIV, 257-258. Senat ovlašćuje provizore za sklapanje saveza s Grgurom od kojega traže njegova sina kao taoca, kao mjeru osiguranja za izvršavanje ugovorenih obaveza. Isto, CCCCXXXVI, 259. Isti Senat potvrđuje savezništvo s Grgurom i bratom mu Budislavom u svojoj odluci od 30. kolovoza 1345. godine. Isto, CCCCXXXIX, 261.

⁴⁰ *Obsidio*, lib. I, cap. 15, 162.

⁴¹ Ovo je prvi slučaj spomena ovoga rodovskog imena u izvorima za neke od članova glavne grane knezova Bribirskih. Vidi opširnije: *Obsidio*, 295, bilj. 31.

te vlasti, međusobno se zavjerali protiv tog kralja te mu nisu htjeli iskazati nikakav znak vjernosti, kako su bili uglavili i zaključili.⁴² Iako je svjestan njihovih postupaka prema Ludoviku, autor nigdje ne obrazlaže razloge njihove pobune protiv kralja niti spominje njihove diplomatske kontakte s Venecijom. O njihovoj političkoj i vojnoj suradnji s Venecijom saznajemo iz odluka Senata u razdoblju od kolovoza 1344. do kolovoza 1345. godine.⁴³ Stoga, prema navedenim podacima možemo pretpostaviti da autor preuzima mišljenje o knezovima Bribirskim iz nekoga drugog, nama nepoznatoga izvora. Sve pobunjene velikaše, koje navodi „Obsidio Iadrensis“ mletački dokumenti uistinu i potvrđuju kao mletačke saveznike.

„Obsidio Iadrensis“ jedini je povijesni izvor koji svjedoči o postojanju diplomatskoga kontakta između Mlečana i Zadrana prije opsadnih događanja u kolovozu 1345. godine. Djelo u cijelosti sadrži prijepise službenih pisama koje mletački dužd Andrija Dandolo šalje zadarskome knezu Marku Corneru, zadarskim sucima, Vijeću i komuni u razdoblju od 18. lipnja do 23. srpnja 1345. godine.⁴⁴ Zbog prisutnosti ugarske vojske u hrvatskim krajevima te zbog straha da Zadar ne bi prešao kralju Ludoviku, mletački dužd šalje ta pisma Zadranima s namjerom da se uvjeri u njihovu vjernost i odanost te im obećava svaku potrebnu pomoć i vojnu zaštitu, kako se i ističe u njihovom sadržaju. Moramo napomenuti da se u tekstu djela „Obsidio Iadrensis“ nigdje ne nalazi sadržaj pisama koja su bila poslana duždu kao službeni odgovor zadarskih vlasti. O njihovom postojanju i temi sadržaja doznajemo iz drugoga i četvrtoga dužddevog pisma, u kojima se navodi da zadarski knez obavještava dužda o svim događajima te iskazuje vjernost i odanost mletačkim vlastima.⁴⁵

Iz sadržaja dužddevih pisama od 18. i 29. lipnja te 10. i 18. srpnja saznajemo podatke o provizorima (*provisores*) kao mletačkim službenicima koji odlaze prema hrvatskim krajevima, uključujući i Zadar, te izvještavaju mletačku vlast o stanju u gradovima.⁴⁶

⁴² Isto, lib. I, cap. 4, 126.

⁴³ *Listine* II, CCCLXXI, 222; CCCLXXVIII, 225; CCCCI, 241; CCCCI, 243; CCCCLXXV, 253.

⁴⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 128-136. Riječ je o prijepisu službenih dužddevih pisama koji su sačuvani jedino u ovome djelu. Originalna pisma koja su bila zapisana na pergameni i s obješenim olovnom pečatom, kako se navodi i u djelu, nisu ostala sačuvana. S obzirom da se pisma jezično i stilski razlikuju od narativnog djela, vjeruje se da su prepisana u autentičnome obliku, što djelu daje vrijednost povijesnoga izvora. Perić, „O autorstvu“, 291. Klaić-Petricioli, *Zadar*, 341; Budak, „Obsidio“, 356(136).

⁴⁵ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 132.

⁴⁶ Isto, lib. I, cap. 130-134. Provizori su bili skupina stručnjaka koje su središnje mletačke vlasti slale u kritičnim situacijama da ispituju stanje u ugroženim područjima te da ih o tome redovito izvještavaju. Vidi Isto, bilj. 40, 297. U dužddevim i senatskim odlukama o njihovu izboru naveden je opis njihovih nadležnosti. *Listine* II, CCCCLXXXIII, 257; CCCCLX, 262. Od konca 14. stoljeća provizori su se imenovali u novoosvojenim područjima kao službenici s najvišim administrativnim i vojnim ovlastima uz guvernera ili kapetana. Monique O'Connel, *Men of empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009., 47-48.

Autorove podatke o odlasku provizora i njihovome boravku u Dalmaciji potvrđuju podaci iz službenih odluka mletačkoga Senata,⁴⁷ što svjedoči o provođenju određenih mjera opreza od strane središnje mletačke vlasti.

Posljednje duždevo pismo od 23. srpnja otkriva skrivenu namjeru mletačke vlasti prema Zadranima, odnosno pripremu velike vojske u tajnosti. U tome pismu primjećuje se ratoborniji duždev stav prema Zadranima – on ih izvještava o imenovanju vrhovnoga zapovjednika vojske (*capitaneus generalis*), kojega će poslati s galijama i kopnenom vojskom radi očuvanja sigurnosti kako Zadra, tako i ostalih dalmatinskih gradova.⁴⁸ Ta vijest ukazuje da je velika mletačka vojska bila u stanju pripravnosti zbog prisutnosti kraljevske vojske na bihačkome području u srpnju 1345. godine.⁴⁹ Iako u tome pismu dužd na navodi točan broj galija koje će slati na Zadar, prema autoru „Obsidio Iadrensis“ riječ je o dvanaest brodova koji dolaze kao opsadna vojska na Zadar 12. kolovoza 1345. godine, na čelu s glavnim zapovjednikom Petrom da Canaleom. Autor ističe da su Mlečani slanjem pisama htjeli prikriti pravu namjeru o slanju toga brodovlja.⁵⁰ Međutim, u daljnjemu tekstu, kada autor opisuje dolazak tih istih brodova na Zadar, on ne navodi dvanaest nego deset galija.⁵¹ S obzirom da u svome drugom pismu od 29. lipnja dužd navodi opremanje i slanje dviju naoružanih galija,⁵² što potvrđuju i podaci iz odluke Senata od 2. srpnja 1345. godine,⁵³ možemo pretpostaviti da se te dvije galije naknadno priključuju pomorskoj vojsci od deset galija koje dolaze na Zadar. Priprema velike vojske u tajnosti upućuje i na mogućnost da su Mlečani u međuvremenu saznali za tajni odlazak zadarskoga poslanstva u Bihać, s namjerom da predaju grad kralju, kako navodi „Obsidio Iadrensis“,⁵⁴ što bi značilo da

⁴⁷ Mletački Senat planira odlazak provizora u svojim odlukama od 7., 17. i 23. lipnja. *Listine II*, CCCCXI, 248; CCCCXV, 249; CCCCXVII, 250. Njihov odlazak potvrđuje Senat 27. lipnja. Isto, CCCCXXI, 252. Prisutnost provizora u Dalmaciji 14. srpnja potvrđuju podaci iz duždeva pisma rapskome knezu. Isto, CCCCXXVII, 254.

⁴⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 134.

⁴⁹ Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Ludovik kreće u srpnju 1345. godine na pohod u Hrvatsku te stiže na područje Bihaća. Sam izvor ne navodi točno datum njegova dolaska u Bihać, ali s obzirom da 20. srpnja dolazi u Klokoč, što je potvrđeno u izvorima, prema predloženoj kronologiji to bi bilo negdje oko 22. srpnja. Vidi „Kronologija“, *Obsidio*, 22.

⁵⁰ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 128.

⁵¹ Isto, lib. I, cap. 7, 138.

⁵² Isto, lib. I, cap. 5, 132.

⁵³ Riječ je o dvjema galijama koje su Mlečani odlučili poslati 2. srpnja 1345. godine za potrebe svojih provizora u Dalmaciji. *Listine II*, CCCCXXIV, 253.

⁵⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 4, 126-128. S obzirom da autor djela „Obsidio Iadrensis“ ne navodi točan datum odlaska zadarskoga poslanstva Ludoviku, pokušala sam na osnovi potvrđenih podataka rekonstruirati vremenski okvir unutar kojega zadarsko poslanstvo kreće prema Bihaću. Autor navodi da je kralj još za vrijeme slanja pisama u Bihaću, dakle najkasnije oko 23. srpnja. Prema dataciji jedne kraljeve darovnice saznajemo da je kralj već 1. kolovoza u Zagrebu, što bi značilo da iz Bihaća odlazi

ta vojska, koja se spominje u posljednjemu duždedom pismu, uistinu postaje planirana opsadna vojska koja dolazi na grad u kolovožu 1345. godine. U prilog toj tvrdnji ide i sljedeći podatak: iako kraljevim odlaskom koncem srpnja prema Ugarskoj nestaje izravne opasnosti za mletačke gradove, Mlečani planiraju oko 4. kolovoza slanje velike pomorske i kopnene vojske prema Zadru.⁵⁵ O njezinim pripremama svjedoči duždovo pismo od 10. kolovoza, upućeno rapskome knezu, kojega obaviještava o pozidanju velike pomorske i kopnene vojske protiv pobunjenih, neprijateljskih Zadrana.⁵⁶ S obzirom da „Obsidio Iadrensis“ ne navodi nikakve slične podatke o pripremama te velike mletačke vojske između 4. i 10. kolovoza, možemo pretpostaviti da autor nije bio upoznat s tajnim planovima mletačkih vlasti. Kada autor navodi da su Mlečani prvo skupili vojsku na čelu s Petrom de Canaleom i da tek onda šalju pisma, (s ciljem da prikriju pravi razlog njihova dolaska u Zadar), time implicira da Mlečani skupljaju ovu vojsku prije slanja prvoga pisma 18. lipnja, iako prema Zadarskoj kronici i službenim mletačkim dokumentima Mlečani skupljaju vojsku tek između 4. i 10. kolovoza. Iz toga proizlazi da je autorova tvrdnja o postojanju tajnoga plana za osvajanje Zadra točna, ali je očigledno da u njoj postoji stanovita vremenska nedosljednost u usporedbi s podacima u službenim mletačkim dokumentima.

Većina iznesenih podataka o pripremnim mletačkim vojno-diplomatskim akcijama, koji su navedeni u „Obsidio Iadrensis“, samo djelomično ukazuju na određene vojne i diplomatske aktivnosti u razdoblju prije opsadnih događanja.

Vojne operacije tijekom opsade grada

U „Obsidio Iadrensis“ opisane su vojne operacije kopnenih i pomorskih jedinica mletačke vojske protiv Zadrana i njihovih saveznika, to jest kraljevske vojske. Te vojne operacije, kojima je cilj bio brzo i učinkovito osvajanje pobunjenoga grada, odvijale su se u razdoblju od početka pomorske blokade grada 12. kolovoza 1345. godine pa do ulaska mletačke vojske u Zadar 21. prosinca 1346. godine. Glavne borbe vodile su se na kopnu i moru oko opsjednutoga grada i njegovih strateških utvrđenja na otocima Ugljanu i Pašmanu, dok su u širemu prigradskom području Mlečani pro-

negdje između 23. srpnja i 1. kolovoza. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae/ Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. XI. (ur. Tadija Smičiklas) Zagreb: JAZU, 1913., 220/170. Pretpostavljam da je upravo u tome razdoblju zadarsko poslanstvo bilo već na putu prema kralju jer prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ oni na svome putovanju saznaju vijest o kraljevu odlasku prema Ugarskoj.

⁵⁵ Prvi zabilježeni datum koji navodi mletačke planove za pohod na grad je 4. kolovoza. Taj podatak donosi Zadarska kronika. Vidi: Morelli, *Istoria*, IV. Listine i „Obsidio Iadrensis“ ne navode taj podatak.

⁵⁶ *Listine II*, CCCCXXXII, 256.

vodili pohode koji su za cilj imali zastrašivanje stanovništva te slabljenje ekonomske i privredne moći Zadra. „Obsidio Iadrensis“ većinu tih vojnih operacija opisuje u kronološkomu slijedu događaja za vrijeme trajanja opsade, jasno razlikujući ciljeve i značenje pojedinih vojnih akcija. Detaljnom analizom tih opisa u tekstu, bilo je moguće utvrditi određene podatke o mletačkome zapovjedništvu u tim operacijama te načinu i tijeku izvođenja pojedinih vojnih operacija prilikom opsjedanja grada.

Mletačko zapovjedništvo

„Obsidio Iadrensis“ sadrži određene podatke o mletačkome vojnom zapovjedništvu koje je provodilo izvršenje vojnih operacija. Prema podacima koji se odnose na imena glavnih zapovjednika i nazive njihovih titula razvidno je da kopnenu i pomorsku mletačku vojsku uvijek predvode dva glavna zapovjednika, čije se titule u djelu bilježe pod različitim nazivima. Autorova uporaba pojedinih naziva upućuje na njihove različite pozicije unutar zapovjedne strukture kopnene i pomorske vojske.

Prvi vrhovni zapovjednik pomorske vojske, koji blokira Zadar 12. kolovoza 1345. godine, bio je Petar de Canale. On se spominje u „Obsidio Iadrensis“ kao vrhovni zapovjednik (*generalis capitaneus*)⁵⁷ i kao glavni kapetan galija (*generalis capitaneus gallearum*).⁵⁸ Ti nazivi upućuju na obnašanje iste funkcije – zapovjednika pomorske vojske. Međutim, u usporedbi s nazivljem iz odluka Senata i Zadarske kronike, u kojima Mlečani glavnoga pomorskog zapovjednika Petra de Canalea nazivaju *capitaneus maris*⁵⁹ i *capitaneus generalis maris*,⁶⁰ razvidno je da autor u ovome slučaju ne koristi nazive službenih mletačkih titula. Prema autoru pomorski zapovjednik (kapetan) bio je zapovjednik svih galija u vojsci pod Zadrom. Isti naziv *generalis capitaneus gallearum* autor koristi i za njegova nasljednika, Petra Civrana, koji u siječnju 1346. godine nastavlja odlučujuće pomorske operacije protiv Zadra.⁶¹ Pretposljednega dana veljače 1346. godine na njegovo mjesto dolazi Marin Faliero,⁶² koji je u senatskim odlukama potvrđen kao zapovjednik pomorske vojske (*capitaneus maris*).⁶³ Među-

⁵⁷ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 129. Ta se titula prvi put spominje u tekstu u posljednjemu duždevom pismu od 23. srpnja 1345. godine. Isto, lib. I, cap. 5, 134.

⁵⁸ Isto, lib. I, cap. 7, 138.

⁵⁹ *Listine* II, CCCXXXV, 259; CCCCLXXX, 287; Morelli, *Istoria*, IV.

⁶⁰ *Listine* II, CCCCLX, 276.

⁶¹ *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 189; lib. I, cap. 23, 190-198.

⁶² Isto, lib. I, cap. 24, 202.

⁶³ *Listine* II, DXXIII, 316.

tim, službenim nazivom *generalis capitaneus maris*⁶⁴ autor djela „Obsidio Iadrensis“ navodi Petra Civrana kao „generalnoga kapetana na moru“, kojega je na tu funkciju imenovao mletački Senat negdje koncem veljače 1346. godine.⁶⁵ Tim imenovanjem Petar Civrano dobio je veće ovlasti kao vrhovni pomorski zapovjednik u pripremi i izvođenju velikoga vojnog juriša na Zadar 16. svibnja 1346. godine.⁶⁶ Njemu su kao glavnome zapovjedniku bili podređeni pomorski i kopneni zapovjednik vojske te svi ostali niže rangirani časnici.⁶⁷ Kao posljednjega zapovjednika pomorske vojske autor djela „Obsidio Iadrensis“ navodi Andriju Morosinija, od rujna do 21. prosinca 1346. godine, nazivajući ga zapovjednikom galija (*capitaneus gallearum*)⁶⁸ i pomorskim kapetanom (*capitaneus maris*)⁶⁹ kako ga potvrđuju i dokumenti Senata.⁷⁰

„Obsidio Iadrensis“ navodi vrhovnoga zapovjednika (*capitaneus exercitus*) Marka Giustinianija na čelu kopnene vojske u gradu Ninu.⁷¹ On se nekoliko mjeseci poslije, odnosno 26. siječnja 1346. godine, spominje u „Obsidio Iadrensis“ i kao zapovjednik velike bastide (*capitaneus bastide*), u kojoj je bila smještena mletačka kopnena vojska.⁷² S obzirom da Petar de Canale preuzima njegovu ulogu zapovjednika kopnene vojske tek 11. veljače⁷³ kao i da službeni mletački dokumenti ni Zadarska kronika ne navode Giustinianija zasebno kao zapovjednika bastide,⁷⁴ možemo pretpostaviti

⁶⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 202.

⁶⁵ *Listine* II, DXXXVIII, 324.

⁶⁶ U sklopu planiranja prvoga juriša na grad 25. veljače 1346. godine, Senat je odlučio imenovati kapetana cijele pomorske sile (*capitaneus generalis*) koji će upravljati čitavim mletačkim brodovljem na Jadranu i Sredozemlju. U tome dokumentu on se naziva „(...) *capitaneus generalis omnium galearum et navilii armati et disarmati tam communis quam specialium personarum*“ te se navode sve njegove ovlasti, plaća i vlast nad više od četrdeset galija. Isto, DXXXVIII, 324-325; Morelli, *Istoria*, XI. Generalni kapetan mora zapovijedao je čitavom mletačkom ratnom mornaricom na Jadranu. Grga Novak, „Jadransko more - Povijest“ u *Pomorska enciklopedija* 3. Zagreb: Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, 1956., 576.

⁶⁷ „*Damus tibi nostras litteras spetiales nobili viro Marino Faletro capitaneo maris, quod cum sua armata tibi debeat in omnibus obedire, et ultra hoc damus tibi patentes litteras, per quas omnes capitanei, supracomiti, suprapatroni et comiti gallearum, navium et aliorum navigium armatorum et disarmatorum tibi in omnibus et per omnia debeant obedire.*“ *Listine* II, DLII, 335.

⁶⁸ *Obsidio*, lib. II, cap. 16, 270.

⁶⁹ Isto, lib. II, cap. 18, 286.

⁷⁰ Spominje se u nalogima i odlukama Senata u razdoblju od kolovoza do kraja prosinca 1346. godine. Vidi: *Listine* II, DXCIX, 370; DCLIII, 406.

⁷¹ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 148.

⁷² Isto, lib. I, cap. 23, 198.

⁷³ Isto, lib. I, cap. 24, 200; *Listine* II, DXXIII, 316.

⁷⁴ Duždevo pismo rapskome knezu od 10. kolovoza 1345. godine, notarski zapis sa sjednice mletačkoga vijeća od 9. rujna 1345. godine te uputa Senata mletačkim zapovjednicima od 14. siječnja 1346. godine, potvrđuju Giustinianija kao zapovjednika kopnene vojske (*capitaneus terre/capitaneus generalis exercitus terre*) od kolovoza/rujna 1345. do veljače 1346. godine. *Listine* II, CCCCXXXII, 256; CCCCXXXIV, 257; CCCCXLIII, 265; DX, 308. Autor mletačke Zadarske kronike navodi ga također pod nazivom *capitaneus generalis exercitus terre*. Morelli, *Istoria*, V.

da naziv zapovjednika bastide nije bila službena titula te ju autor koristi u opisnome smislu, izjednačavajući ju s funkcijom glavnoga zapovjednika kopnene vojske. To pokazuje i primjer njegova nasljednika, Petra de Canalea, koji se u „Obsidio Iadrensis“ spominje kao glavni zapovjednik kopnene vojske (*generalis capitaneus exercitus terrestris*)⁷⁵ u veljači 1346., ali i kao zapovjednik vojske u bastidi (*capitaneus exercitus sticati*) u srpnju 1346. godine. Posljednji zapovjednik kopnene vojske kojega spominje „Obsidio Iadrensis“ bio je ponovno Marko Giustinian (*capitaneus terrestris*), koji zajedno s Morosinijem, pomorskim zapovjednikom, ulazi u Zadar 21. prosinca 1346. godine.⁷⁶ O detaljnijemu ustrojstvu mletačke vojske, odnosno imenima i činovima njima podređenih časnika, ne postoje podaci u djelu „Obsidio Iadrensis“ nego te podatke navode Zadarska kronika i dokumenti Senata.⁷⁷

Nažalost, u djelu ne postoje podaci koji govore o postupku imenovanja glavnih zapovjednika od strane mletačkog Senata. Autor „Obsidio Iadrensis“ iznosi podatke prema kojima možemo odrediti samo vrijeme stupanja određenoga zapovjednika na njegovu zapovjednu dužnost. Kako se navodi u „Obsidio Iadrensis“, dužd Andrija Dandolo u svome pismu Zadranima od 23. srpnja 1345. godine ne spominje ime izabranoga vrhovnog zapovjednika (*capitaneus generalis*).⁷⁸ Međutim, prije iznošenja sadržaja duždevih pisama, autor „Obsidio Iadrensis“ implicira u tekstu da je riječ upravo o Petru de Canaleu kao vrhovnome zapovjedniku.⁷⁹ U razdoblju od 23. srpnja do 29. kolovoza, u mletačkim dokumentima nigdje se ne spominje imenovanje Petra de Canalea. Jedini zapovjednik koji se spominje u duždevu pismu rapskome knezu od 10. kolovoza kao

⁷⁵ *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 200. Zadarska kronika i odluke Senata koriste naziv *capitaneus terre*. Morelli, *Istoria*, VIII; *Listine* II, DXXIII, 316.

⁷⁶ *Obsidio*, lib. II, cap. 16, 270; cap. 18, 284.

⁷⁷ Podatke o podzapovjednicima kopnene vojske (*governatori dell'armata*), vojnim provizorima i konjaničkim časnicima sadrži Zadarska kronika (Vidi: Morelli, *Istoria*, VI-VIII, XIII-XIV, XXIV, XXXIV, XXXVII). Odluke Senata sadrže podatke o zapovjednicima galija (*supracomitus*) i podzapovjednicima kopnenih jedinica (*gubernator*). *Listine* II, DXLIV, 329; CCCCLX, 276-277; DXCIII, 367. O imenovanju različitih mletačkih odbora koji pomažu zapovjednicima u logistici i nabavi opreme za bojište vidi: Isto, DXXII, 316. I Zadarska kronika i službeni mletački dokumenti sadrže podatke o osnivanju posebnoga vojnog kolegija (Ratnoga vijeća) 21. svibnja 1346. godine. To je vijeće brojalo jedanaest članova te je uključivalo sve pomorske i kopnene zapovjednike i njihove podzapovjednike u Zadru zajedno s pet odabranih vojnih provizora. Funkcija toga vijeća bilo je planiranje novih vojnih operacija na grad, organizacija vojnih jedinica te njihova koordinacija na bojištu kao i imenovanje nekih časnika. Više vidi u: Morelli, *Istoria*, XIII-XV, XXXII; *Listine* II, DLXIX, 350; DLXXV, 356; DLXXVII, 357; DLXXIX, 359; DLXXXVII, 364; DLXXXIX, 365.

⁷⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 134.

⁷⁹ „Da bi izvršili već prije stvoren naum, Mlečani sakupe veliko mnoštvo plaćenika da ih na dvanaest brodova, kojima je glavni kapetan bio zapovjednik Petar da Canale, prevezu preko mora u dalmatinske krajeve radi smučivanja Zadra.“ Isto, lib. I, cap. 5, 129.

capitaneus generalis jest Marko Giustinian.⁸⁰ Stoga, zbog nedostatka dokumenata u navedenome razdoblju, ne možemo biti sigurni tko je prvi bio izabran da vodi opsadnu vojsku na Zadar. Tijekom opsade Zadra nekoliko puta dolazi do smjene zapovjednika kopnene i pomorske vojske. Riječ je o nekoliko mletačkih dužnosnika koji su se međusobno izmjenjivali na različitim zapovjednim pozicijama. Prema podacima o imenovanjima glavnih zapovjednika iz odredbi Senata u razdoblju od 15. listopada 1345. do kraja srpnja 1346. godine,⁸¹ vidljivo je da bi se zapovjednici vojske trebali birati zajedno s novom vojskom u pravilu svaka dva do tri mjeseca.⁸² Međutim, podaci iz „Obsidio Iadrensis“ svjedoče da je došlo do nenadanoga vremenskog odstupanja kod pravila imenovanja drugoga pomorskog zapovjednika. Autor navodi da prvi pomorski zapovjednik Petar de Canale zamjenjuje Marka Giustinijanija na mjestu zapovjednika kopnene vojske tek 11. veljače 1346. godine,⁸³ što potvrđuje i odredba Senata od 11. veljače 1346. godine.⁸⁴ Razlog njegovomu produljenom mandatu, prvoga zapovjednika pomorske vojske, treba tražiti u izmjenama odluka mletačkih vlasti u postupku imenovanja zapovjednika, vezanima uz slanje nove vojske na Zadar u razdoblju od 15. listopada 1345. do 14. siječnja 1346. godine.⁸⁵ S obzirom da „Obsidio Iadrensis“ navodi Petra de Civrana kao novoga zapovjednika galija (*capitaneus generalis Venetarum gallearum*), u bitki za maran 20. i 23. siječnja i s Markom Giustinijanijem, zapovjednikom bastide, 26. siječnja 1346. godine,⁸⁶ postavlja se pitanje kada točno mletačke vlasti postavljaju Petra Civrana za novoga pomorskog zapovjednika. Sudeći prema odlukama Senata, njegovo imenovanje dogodilo se negdje u razdoblju od 29. studenog do 5. prosinca.⁸⁷ U veljači 1346. godine dolazi do još nekoliko važnih izmjena u glavnome zapovjedništvu

⁸⁰ *Listine II*, CCCCXXXII, 256.

⁸¹ Isto, CCCCXXXIX, 294; CCCCXC, 295; DIII, 304; DIX, 308; DXXXVIII, 324; DXCIII, 366.

⁸² Čolak, „Pomorske operacije“, 402. Iako se u većini slučajeva to i pokazalo istinitim, postoje i dokumenti koji svjedoče o tome da su se dodatne vojne jedinice ili nova vojska planirale slati i nakon odlaska zapovjednika pod Zadar. Vidi primjer *Listine II*, DCXLV, 402; DCLI, 405.

⁸³ *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 200.

⁸⁴ Petar de Canale najvjerojatnije je imenovan na funkciju zapovjednika kopnene vojske negdje između 14. siječnja i 11. veljače. (Tada se Marko Giustinijani još navodi kao zapovjednik bastide.). *Listine II*, DXXXIII, 316.

⁸⁵ Prema senatskim odlukama iz navedenoga razdoblja vidljivo je da se nekoliko puta pokušavaju imenovati zapovjednici za novu vojsku koja bi se slala na Zadar. Isto, CCCCLX, 276; CCCLXXXVI, 290; CCCCXXXIX, 294, DIX, 308.

⁸⁶ *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 188; lib. II, cap. 23, 194; 198-199.

⁸⁷ Senat zaključuje o potrebi izbora novih zapovjednika pod Zadrom 29. studenoga 1345. godine. *Listine II*, CCCCLXXXVI, 290. U dokumentu od 5. prosinca nalaže se pokret nove vojske prema Zadru te naredba starome pomorskom zapovjedniku (Petar de Canale) da pri svome povratku u Veneciju opustoši zadarske otoke. U ovome dokumentu spominje se Petar de Civrano kao njegov nasljednik. Isto, CCCCXXXIX, 294.

vojske. Uz Petra de Canalea kao kopnenoga zapovjednika, „Obsidio Iadrensis“ navodi podatak da pretposljednega dana u veljači 1346. za opsadu Zadra dolazi Marin Faliero jer je „kapetan devet galija Petar Civrano bio generalni kapetan na moru.“⁸⁸ Prema tim podacima, Petar Civrano prelazi s funkcije pomorskoga zapovjednika na novu funkciju „generalnoga kapetana na moru“ (*generalis capitaneus maris*) u veljači 1346. godine, što je potvrđeno i u dokumentima Senata između 25. veljače i 12. ožujka.⁸⁹ Međutim, „Obsidio Iadrensis“ ne spominje na koju funkciju dolazi Marin Faliero. Zadarska kronika navodi podatak da je Faliero bio vrhovni kopneni zapovjednik,⁹⁰ što je, pretpostavljam, pogrešno zapisano, ako se uzme u obzir podatak da se Faliero navodi kao novi pomorski zapovjednik u odluci mletačkoga Senata od 11. veljače.⁹¹ Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Petar de Canale ostaje na mjestu kopnenoga zapovjednika sve do 1. srpnja 1346. godine kada brani mletačku bastidu protiv kraljevske vojske i Zadrana.⁹² Međutim, Petar de Canale i Marin Faliero ostaju imenovani na svojim pozicijama sve do konca srpnja kada Senat donosi odluku o izboru novih zapovjednika pod Zadrom.⁹³ Sukladno odlukama Senata, stari zapovjednik na terenu vratio bi se natrag u Veneciju tek po dolasku novoga zapovjednika pod Zadar.⁹⁴ Do zadnjih imenovanja glavnih zapovjednika u mletačkoj vojsci dolazi tijekom kolovoza 1346. godine. „Obsidio Iadrensis“ navodi dolazak Marka Giustinijanija kao drugoga zapovjednika, nekoliko dana nakon dolaska novoga pomorskog zapovjednika Andrije Maurocena, koji dolazi u Zadar 5. rujna 1346. godine.⁹⁵ Iako autor ne navodi točan datum njihova izbora, dokaz o tvrdnji da su obojica obnašala novu dužnost već tijekom kolovoza, nalazimo u nalogu Senata od 13. kolovoza 1346. godine.⁹⁶ Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ ti zapovjednici ostaju na navedenim pozicijama *capitaneus maritimus* i *capitaneus terrestris* sve do kraja opsade koncem prosinca 1346. godine,⁹⁷ što potvrđuje i notarski dokument o ovla-

⁸⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 202.

⁸⁹ Iz senatskih odluka o rješenju za izbor glavnoga pomorskog zapovjednika od 25. veljače 1346. i naputka za novoga zapovjednika od 1. ožujka 1346. godine, ne saznajemo ime toga *capitaneus generalis maris*. *Listine* II, DXXXVIII, 324; DXXXIX, 325. Njegovo ime nalazimo u dokumentu od 12. ožujka 1346. godine. Isto, DXLIII, 328.

⁹⁰ Morelli, *Istoria*, XI, XV.

⁹¹ *Listine* II, DXXIII, 316. Marin Faliero bio je izabran za zapovjednika kopnene vojske, ali je izbor bio poništen, što se obrazlaže u odluci od 5. prosinca 1345. godine. Isto, CCCXC, 295. Vidi i: Gruber, „Vojevanje“, 29, bilj. 2.

⁹² *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 236-244.

⁹³ *Listine* II, DXCIII, 367.

⁹⁴ Isto, DCXIII, 379.

⁹⁵ *Obsidio*, lib. II, cap. 16, 270.

⁹⁶ U toj odluci kopnenome zapovjedniku Marku Giustinijaniju nalaže se da se ukrca na galije pomorskoga zapovjednika Andrije Morosinija prema Zadru. *Listine* II, DXCIX, 370.

⁹⁷ *Obsidio*, lib. II, cap. 18, 282, 284.

šćivanju tih zapovjednika od strane mletačkih vlasti za potvrdu mirovnoga sporazuma sa Zadranima 15. prosinca 1346. godine.⁹⁸

Uloga mletačkoga zapovjedništva u planiranju i organizaciji pojedinih operacija teško se može rekonstruirati prema opisima ratnih događaja iz „Obsidio Iadrensis“. Međutim, određeni podaci iz tih opisa ukazuju da je mletačko zapovjedništvo izvršavalo zapovijedi i naloge mletačke vlasti. U prvome redu riječ je o opisima akcija koje provode mletački zapovjednici, s ciljem uspostave potpune blokade grada s mora i kopna, čime se željela onemogućiti bilo kakva opskrba grada u hrani ili oružju. Prema „Obsidio Iadrensis“ pomorski zapovjednik Petar de Canale blokira grad svojim brodovljem 12. kolovoza 1345. godine,⁹⁹ odvodi zadarskoga kneza na svojoj galiji te upućuje proglas Mlečanima koji žive u gradu da ga napuste sa svojom imovinom. Na upit zadarskih poslanika o razlozima tih akcija, Petar de Canale odgovara da „sve što radi, radi po duždevu nalogu“.¹⁰⁰ Ova tvrdnja ukazuje na mogućnost da je pomorski zapovjednik prije dolaska na Zadar dobio jasne upute mletačkih vlasti o postupanju protiv grada, o čemu, nažalost, nemamo potvrdu u službenim mletačkim dokumentima. Na molbu zadarskih poslanika da Mlečani prestanu napadati zadarske građane i njihove brodove dok o tome ne izvijeste dužda, Petar de Canale odgovara da je njemu „Komuna povjerila određeni zadatak“ te im daje do znanja da su mletačke vlasti upoznate sa svim postupcima protiv Zadrana.¹⁰¹ Naredbe mletačke vlasti zapovjednicima o potrebi zapljene ili uništavanja zadarskoga brodovlja¹⁰² izdaju se tijekom cijele opsade, o čijemu izvršenju svjedoče opisi u „Obsidio Iadrensis“.¹⁰³ Nekoliko dana poslije pomorske blokade grada, pomorska vojska Petra de Canalea i kopneni odredi iz Nina, pod vodstvom Marka Giustinijanija, pljačkaju i pale pokretnu i nepokretnu imovinu Zadrana po otocima i distriktu.¹⁰⁴ Nalog mletačke vlasti o izvršenju ovih akcija nije zabilježen u „Obsidio Iadrensis“. Prvi sličan nalog zabilježen je u odgovoru Senata od 29. kolovoza na pismo kopnenoga zapovjednika Marka Giustinijanija, poslano iz Nina 22. kolovoza.¹⁰⁵ Sličnu uputu Senata

⁹⁸ *Listine II*, DCLXVI, 416-417.

⁹⁹ *Obsidio*, lib. I, cap. 7, 138.

¹⁰⁰ Isto, lib. I, cap. 7, 138, 140.

¹⁰¹ Isto, lib. I, cap. 8, 142.

¹⁰² Senat u svojem pismu pomorskomu zapovjedniku od 19. studenog 1345. godine savjetuje da zapali one zarobljene zadarske brodove koje ne mogu iskoristiti. *Listine II*, CCCCLXXIX, 286.

¹⁰³ *Obsidio*, lib. I, cap. 16, 164; cap. 23, 196.

¹⁰⁴ Isto, lib. I, cap. 9, 146, 148.

¹⁰⁵ U odluci Senata zapovjedniku Giustinijaniju daju se jasne upute o postupanju protiv Zadrana - nalaže mu se da pljačka i pali zadarsku okolicu te da opsjedne grad s kopnenom vojskom i odbije bilo kakve pregovore sa Zadranima. *Listine II*, CCCXXXIV, 257-259.

dobio je i pomorski zapovjednik Petar de Canale.¹⁰⁶ Tijekom opsade Senat izdaje više zapovijedi o planiranoj pljački i paležu zadarskoga distrikta,¹⁰⁷ čije izvršenje potvrđuju upravo opisi u „Obsidio Iadrensis“.¹⁰⁸ Blokiranje opskrbe grada i uništavanje imovine taktika je koju će Mlečani redovito koristiti s ciljem slabljenja ekonomske moći Zadranu, što je bilo uobičajeno u opsadama srednjovjekovnih gradova.¹⁰⁹ „Obsidio Iadrensis“ opisuje i akcije mletačkih pomorskih zapovjednika protiv zadarskih gusara, koji svojim napadima čine veliku štetu mletačkim brodovima i ljudstvu.¹¹⁰ Međutim, autor ne navodi tko daje naredbe za njihovo izvršenje nego samo opisuje određene akcije koje provode mletački pomorski zapovjednici. Autor opisuje kako Mlečani progone gusare do utvrde Sv. Kuzme i Damjana gdje im zarobljavaju i uništavaju brodovlje¹¹¹ te kako ih pokušavaju spriječiti u dostavljanju zaliha hrane i oružja.¹¹² Prema podacima iz prvoga pisma Petru de Canaleu od 18. rujna 1345. godine,¹¹³ saznajemo da Senat šalje pisane zapovijedi svojim pomorskim zapovjednicima o proganjanju zadarskih gusara. Ti podaci ukazuju da zadarski brodovi plove i dalje od zadarske obale (prema Apuliji) da bi napadali mletačke brodove, o čemu, nažalost, nemamo potvrdu u „Obsidio Iadrensis“. Slične naredbe ostale su zabilježene u duždevu naputku za glavnoga pomorskog zapovjednika Petra Civrana od 11. travnja 1346. godine.¹¹⁴ i odluci Senata od 22. travnja.¹¹⁵ O ulozi mletačkih zapovjednika u planiranju i organizaciji vojnih napada na grad, nažalost, nemamo dovoljno podataka u „Obsidio Iadrensis“. Autor u svojim opisima vojnih operacija navodi podatke o pojedinim mletačkim zapovjednicima koji predvode

¹⁰⁶ Zapovjedniku se nalaže da ne dopusti ulaz brodovima u zadarsku luku te da ima dovoljno brodova s kojima može to i osigurati. Nalaže mu se da zaplijenjenju stoku s otoka šalje u Veneciju. Isto, CCCXXXV, 259.

¹⁰⁷ Sličnu zapovijed Senat izdaje 6. studenoga i 5. prosinca 1345. te 4. studenoga 1346. godine. Isto, CCCCLXXI, 282; CCCXXXIX, 294; DCXLV, 402.

¹⁰⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 146, 148; cap. 17, 170.

¹⁰⁹ Usp. David Nicolle, *European Medieval Tactics 2 - The Revival of Infantry 1260-1500*. Oxford: Osprey publishing, 2012., 5, 9.

¹¹⁰ *Obsidio*, lib. I, cap. 13, 158; cap. 16, 164; lib. II, cap. 17, 274. Slične akcije protiv gusarskih brodova dalmatinskih gradova na istočnoj obali Jadrana, s ciljem zaštite svoje trgovine i osvojenih područja, Venecija je poduzimala još od ranoga srednjeg vijeka. Vidi: Lane, *Povijest*, 37-41; Branko Kojić, „Brodogradnja na istočnom Jadranu kroz vijekove“ u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Knj. 1., Zagreb: JAZU, 1962., 80, 210; Danilo Klen, „Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti“ u *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Knj. 1., Zagreb: JAZU, 1962., 119-122.

¹¹¹ *Obsidio*, lib. I, cap. 16, 164.

¹¹² Isto, lib. II, cap. 17, 272, 274.

¹¹³ „(...) *que duo ligna vadant ad ipsas partes Appulie ad prosecutionem et damnum dictorum Jadratarum* (...)“ *Listine II*, CCCXLIX, 271; DLIX, 339.

¹¹⁴ „*Et barchosos et barchas, ad tuas manus venientes, debes facere combuere et destrui, illis tamen exceptis, qui erunt utiles pro factis nostris deinde, dum modo non vendantur nec aliter alienentur.*“ Isto, DLII, 333.

¹¹⁵ Isto, DLIX, 339-340.

određene vojne akcije protiv Zadrana. Pomorski zapovjednici najčešće predvode galije u važnijim pomorskim bitkama¹¹⁶ dok kopneni zapovjednici koordiniraju napade i obranu svojih kopnenih odreda na područje grada iz velike mletačke bastide¹¹⁷

Bitke i vojna taktika

„Obsidio Iadrensis“ sadrži mnogo korisnih podataka o mletačkim ratnim operacijama tijekom opsade grada. Autor prikazuje kopnene i pomorske bitke kao sastavni dio vojnih operacija između Mlečana i Zadrana te Mlečana i Ludovikove vojske, koja se bori na strani Zadrana. S obzirom na kvalitetu i količinu iznesenih podataka, primjećuje se da autor ne opisuje sve sukobe na isti način. Navodeći u tekstu njihovu važnost i utjecaj koji su imali na razvojni tijek opsade, autor ih zasebno opisuje kao malene i velike bitke. Podaci koje autor, ne baš precizno, iznosi u prikazima borbi raznovrsni su. Gotovo uvijek navodi sudionike u borbi i glavni cilj sukoba, vrijeme, lokaciju, tijek i krajnji ishod opisanoga sukoba, uključujući broj poginulih i ranjenih. Opisujući određene bitke, autor iznosi podatke o korištenim vojnim taktikama i manevrima, redovito navodeći brojčane podatke o ljudstvu i korištenoj ratnoj opremi. Ono što djelo čini vrijednim izvorom za ovakvu vrstu podataka jest činjenica da je to jedini povijesni izvor koji sadrži pregled svih najvažnijih borbi tijekom opsade grada. Jedini mletački izvor koji također opisuje borbe za Zadar - Zadarska kronika ne opisuje sve ratne sukobe na bojištu. Autor ove kronike donosi podatke samo za određene bitke,¹¹⁸ najopširnije prikazujući borbe između mletačke i Ludovikove vojske te Zadrana za veliku mletačku bastidu od 15. lipnja do 2. srpnja 1346. godine.¹¹⁹

U djelu „Obsidio Iadrensis“ bitke su prikazane u kronološkome slijedu, od rujna 1345. do listopada 1346. godine. S obzirom na cilj koji se htio postići pojedinom vojnom operacijom, njihov pregled u ovome radu prikazan je prema različitim fazama opsadnih događanja.

Na početku prve faze opsade (rujan 1345. - veljača 1346.) Mlečani pokušavaju doći s nekoliko manjih, brzih akcija u prednost nad određenim strateškim točkama kontrole nad gradom. „Obsidio Iadrensis“ opisuje bezuspješni pokušaj Petra de Canalea 6. rujna 1345. s dvije naoružane galije da razbije glavni lanac koji su Zadrani postavili u luci radi

¹¹⁶ *Obsidio*, lib. I, cap. 10, 150-151; cap. 20, 178; cap. 22, 188; cap. 23, 194; lib. II, cap. 4, 216; cap. 17, 274.

¹¹⁷ Isto, lib. I, cap. 24, 202; lib. II, cap. 9, 238.

¹¹⁸ Autor donosi podatke o osvajanju utvrde Sv. Kuzme i Damjana u prosincu 1345. godine, o borbi za glavni lanac u luci u siječnju 1346. i velikome jurišu mletačkih snaga na Zadar u svibnju 1346. godine. Morelli, *Istoria*, VIII, XII-XIII.

¹¹⁹ Isto, XVIII-XXX.

njezine zaštite.¹²⁰ Autor prikazuje bitku kao sukob mletačkih galija i zadarskih brodova. U borbi Mlečani koriste streličare, dok gradski lanac i Zadrane, koji se bore na brodovima, štite ratni strojevi iz grada.¹²¹ Njihova uporaba u borbi protiv mletačkih galija bila je presudno za pobjedu Zadrana. Mlečanima je razbijanje toga lanca bila taktička nužnost; trebali su slobodan pristup luci da bi se mogli nesmetano kretati te kontrolirati ulaz i izlaz neprijateljskoga brodovlja iz grada.¹²² Da bi uspješno mogli nadzirati pristup gradu s morske strane, Mlečani pokušavaju osvojiti i tvrđave na obližnjim zadarskim otocima - utvrdu Sv. Mihovila na Ugljanu te Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu. Utvrde su služile Zadranima i njihovu brodovlju kao strateške točke u procesu prebacivanja hrane i oružja za grad tijekom opsade.¹²³ Prvi bezuspješni pokušaj osvajanja tvrđave Sv. Mihovila na otoku Ugljanu 27.-28. rujna 1345. godine bio je sukob između mletačkih vojnika i određenoga broja pripadnika zadarske straže.¹²⁴ Od rujna do studenoga 1345. godine dolazi do niza manjih okršaja između zadarskoga i mletačkoga brodovlja¹²⁵ te mletačkih i zadarskih vojnika. S ciljem ometanja neprijateljskih napada na grad Zadrani u nekoliko navrata kratko napadaju Mlečane na različitim lokacijama pred gradskim zidinama uz podignutu veliku mletačku utvrdu¹²⁶ te na području Melte¹²⁷ gdje dolazi do čestih okršaja između Zadrana i mletačkih vojnika iz bastide. Pred kraj prve faze opsade, u razdoblju od prosinca 1345. do veljače 1346. godine, Mlečani uspijevaju nizom uspješnih vojnih akcija osvojiti određene strateške točke zadarske obrane, što im donosi

¹²⁰ Gradski lanac postavlja se poviše luke, od Rta sv. Ivana Evanđelista sve do druge strane prema gradu. „(...) a puncta S. Ioannis Euangeliste, constructa ultra portum (...)“. *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 150-151. Crkva Sv. Ivana nije sačuvana i njezin položaj nije točno određen, ali se pretpostavlja da se nalazila s druge strane luke. Petricioli navodi dokument iz 1340. godine po kojemu se ta crkva spominje *ultra portum Jadre*. Termin *ultra portum* u latinskim izvorima odnosi se na predjele preko luke nasuprot gradu. Ivo Petricioli, „Lik Zadra u srednjem vijeku“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 11-12 (1965): 181, bilj. 248. i Klaić - Petricioli, *Zadar*, 514.

¹²¹ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 150, 152.

¹²² Gradska luka zatvarala se lancem s ciljem sprečavanja ulaska neprijateljskoga brodovlja. Prema nekim spoznajama lanac se koristio još od 13. stoljeća. Ivo Petricioli, „Urbanistički razvoj zadarske luke“ u: *Pomorski zbornik* II, Zadar: JAZU, 1962., 1455. Uporaba lanca bila je uobičajena taktika u svrhu zaštite luke od ulaska neprijateljskoga brodovlja. Zapovjednik Lorenzo Tiepolo razbio je lanac kojim su ga Đenovljani pokušali zadržati u luci u Akri spalivši im brodove 1257. godine. Lane, *Povijest*, 89. Da spriječi prolaz mletačkome brodovlju, lanac je bio postavljen i u luci u Konstantinopolu za vrijeme njegove opsade 1203.-1204. godine. Matthew Bennett, Jim Bradbury, Kelly DeVries, Iain Dickie, Phyllis Jestice, *Fighting techniques of the Medieval World: Equipment, Combat Skills and Tactics*. Thomas Dunne Books, 2005., 230-231.

¹²³ Čolak, „Pomorske operacije“, 401-402.

¹²⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 14, 158-162.

¹²⁵ Isto, lib. I, cap. 13, 158; cap. 16, 164.

¹²⁶ Isto, lib. I, cap. 12, 156. Mlečani podižu veliku utvrdu – bastidu uz crkvu Sv. Krševana *ad fontem* na Kolovarama u rujnu 1345. godine. Isto, lib. I, cap. 9, 150-151.

¹²⁷ Isto, lib. I, cap. 18, 172.

taktičku prednost u ratovanju protiv Zadrana. Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Mlečani prvo osvajaju utvrdu Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345. godine.¹²⁸ Iz opisa te bitke saznajemo nekoliko važnih podataka o mletačkoj taktici prilikom osvajanja utvrde. Prije samoga napada Mlečani uspijevaju saznati podatke o utvrdi zahvaljujući zarobljenome kapetanu utvrde. Opkoljavaju utvrdu te se prilikom proboja na njezine zidine koriste ratnim strojevima i opsadnim spravama – drvenim zaštitnim krovom štite se od neprijateljskih strijela dok pokušavaju potkopati zidove utvrde.¹²⁹ Kako autor nije detaljno opisao način na koji se potkopavaju zidine, ne možemo biti sigurni o kojoj je točno tehnici potkopavanja riječ.¹³⁰ S obzirom da na koncu nisu uspjeli borbom osvojiti utvrdu, Mlečani uspijevaju potkupiti nekolicinu zadarskih vojnika te im na kraju dva kaštelana predaju ključeve utvrde.¹³¹ Autor zaključuje kako nakon gubitka ove važne utvrde Zadrani osjećaju pomanjkanje u opskrbi hranom i vinom te gube i uporište za gusarske brodove.¹³² Nakon te bitke Mlečani još gušće raspoređuju straže i podižu drugu, manju bastidu radi veće kontrole dostave hrane gradu.¹³³ Kako se u siječnju 1346. godine nastavlja daljnji napadi na grad s mletačkih brodova, Zadrani odluču osvojiti jedan od mletačkih brodova marana, koji se nalazio u uvali sv. Jakova,¹³⁴ u noći 20./21. siječnja 1346. godine. Prilikom zarobljavanja toga broda Zadrani postavljaju

¹²⁸ Isto, lib. I, cap. 20, 178-182.

¹²⁹ Isto, lib. I, cap. 20, 180.

¹³⁰ Postojale su dvije tehnike potkopavanja zidina prilikom osvajanja zidina u srednjovjekovnim opsadama. Moguće je da je ovdje riječ o tzv. „sapping“ tehnici, kojom se kamenje u temeljima zidina odnosilo, premještalo i čupalo van sve dok se zid ne bi urušio. Napadače su branitelji često gađali kamenjem, strijelama i ostalim sredstvima s ciljem ometanja. Richard L. C. Jones „Fortifications and Sieges in Europe“ u: *Medieval warfare: A History*. Oxford: Oxford U. P, 1999., 171. Postojala je i složenija operacija koja je zahtijevala dulje vrijeme izvedbe i veće znanje vojnih stručnjaka – takozvano rudarenje („mining“). Jean Denis, G.G. Lepage, *Medieval Armies and Weapons in Western Europe*. Jefferson, NC and London: McFarland & Co, 2005., 136.

¹³¹ Mlečani su Zadranima obećali sigurnost ako im se predaju, ali se nisu držali obećanoga dogovora. Nakon osvajanja utvrde ubijaju četrdeset zadarskih vojnika, a njihove kaštelane odvođe u Veneciju. Jednoga od tih kaštelana šalju natrag (najvjerojatnije u Zadar), a drugi ostaje kao zarobljenik u Veneciji do konca rata. Zanimljiv je podatak da su čak i svoje plaćenike, koji su im pomogli u osvajanju utvrde, poslali također u Veneciju kao zarobljenike. *Obsidio*, lib. I, cap. 20, 178-182. O ovome događaju ne govore svi izvori jednako. „Obsidio Iadrensis“ ne navodi ime zapovjednika jedne od galija, suprakomita Nikole Quirina, koji je vodio akciju. Tu vijest nalazimo kod Morellija i Gruber. Morelli, *Istoria*, VIII; Gruber, „Vojevanje“, 30, bilj. 2.

¹³² *Obsidio*, lib. I, cap. 20, 182.

¹³³ Druga mletačka utvrda podiže se iznad luke od crkve Sv. Petra u smjeru prema Sv. Ivanu Evanđelistu. Isto, lib. I, cap. 21, 184. Lokacija druge bastide također je označena terminom *ultra portum*, nasuprot gradskoj luci. Njezin točan položaj nije poznat, ali se pretpostavlja da se nalazila na predjelu današnje Voštarnice. Isto, 309, bilj. 108; Petricioli, „Lik Zadra“, 181, bilj. 247.

¹³⁴ To je današnja uvala Vrulje, smještena u sjevernome dijelu luke i nazvana po crkvi Sv. Jakova koja se nalazila na zapadnome rtu kod njezina ulaza. Nalazila se na rtu predjela Brodarice (srednjovjekovni naziv *Barcanium*), koji zatvara tu uvalu. Opširnije vidi: Petricioli, „Urbanistički“, 1453, 1457-1458; „Lik Zadra“, 176, 181; Klaić-Petricioli, *Zadra*, 286.

drugi lanac kao fizičku blokadu.¹³⁵ Lanac je korišten u taktici razdvajanja neprijateljskoga brodovlja s ciljem da spriječi opkoljeni mletački brod da dobije pomoć susjednih mletačkih brodova. U opisu Bitke na Melti 21. siječnja 1346. godine autor navodi zbijenu borbenu formaciju zadarskoga pješništva u bliskoj borbi s mletačkim vojnicima.¹³⁶ Iako se zbijena borbena formacija najčešće primjenjivala u srednjovjekovnoj borbi s ciljem bolje obrane od neprijatelja,¹³⁷ Zadrane je spasila od pogibije upravo suprotna taktika u bitki. Mlečani primjenjuju i nekoliko važnih taktičkih akcija u pomorskoj bitki za lanac 23. siječnja 1346. godine. Mletački vojnici iz manje bastide tajno šalju iz zaljeva crkve Sv. Petra prema zadarskome brodovlju dva manja zapaljena broda¹³⁸ iskorištavajući snagu jakoga vjetrova da bi ih zapalili. Opisani manevar često se koristio protiv neprijateljskoga brodovlja u srednjovjekovnome pomorskom ratovanju s ciljem da se obrani vlastito brodovlje ili da se neprijatelj natjera na povlačenje izvan luke,¹³⁹ što je u navedenom primjeru najvjerojatnije i bio cilj mletačkoga djelovanja. Autor opisuje kako su Zadrani otkrili tajni plan mletačkih plaćenika iz Zadra, koji su trebali za vrijeme trajanja pomorske bitke za lanac osvojiti neke od zadarskih kula¹⁴⁰ da bi lakše omogućili ulazak u grad mletačkim vojnicima, što ukazuje na djelovanje mletačkih pristaša unutar gradskih zidina. U opisu same bitke za gradski lanac autor donosi iscrpan opis brodova i ratnih strojeva sagrađenih na njima, strateški raspored snaga i tijek bitke.¹⁴¹ U toj borbi Mlečani sudjeluju s devet galija i mantovanskim brodom protiv jedne zadarske galije međusobno se gađajući katapultima. Autor opisuje kako je mantovanski brod otrgnuo lanac i odvuкао ga sve do Uvale sv. Jakova. Tim postupkom Mlečani dobivaju slobodan ulaz u gradsku luku. Nakon oslobođenja luke Mlečani nastavljaju napade na zadarske galije u luci 25. i 26. siječnja s ciljem da ih zarobe ili unište, ali su bili prisiljeni povući se zbog velikih gubitaka.¹⁴²

Početak druge faze opsade (veljača - srpanj 1346. godine) obilježavaju daljnji sukobi između mletačkih brodova i Zadrana u gradskoj luci. U akciji zarobljavanja jednoga

¹³⁵ *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 186-190.

¹³⁶ Autor opisuje kako zadarski plaćenici, potkupljeni od Mlečana, nagovaraju zadarske pješake da koriste zbijenu formaciju u bliskoj borbi s Mlečanima onako „*prout moris est et ut regula et modus docet bellandi* (...). Isto, lib. I, cap. 22, 190.

¹³⁷ J.F. Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe during The Middle Ages from the Eight Century to 1340*. Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press, 1997., 183.

¹³⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 192.

¹³⁹ Sličnu akciju napravile su i kastilijanske galije u La Rochellu 1372. godine kada su poslali zapaljene brodove u sredinu engleske flote. Felipe Fernández-Armesto, „Naval warfare after the Viking age 1100.-1500“ u: *Medieval Warfare: A History*, Oxford: Oxford U. P, 1999., 238- 239.

¹⁴⁰ *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 192.

¹⁴¹ Isto, lib. I, cap. 23, 190-196.

¹⁴² Isto, lib. I, cap. 23, 196, 198.

mletačkog mantovanskog broda Zadrani vješto iskorištavaju taktičku pogrešku mletačke posade prilikom njihovoga povlačenja od Sagula prema otvorenome moru.¹⁴³ Osvojivši taj brod, Zadrani uspijevaju na prijevaru izvući iz bastide i dio mletačkih vojnika koje napadaju pred gradom.¹⁴⁴ U tome istom razdoblju, od veljače do travnja 1346. godine, Mlečani pripremaju prvu veliku zajedničku operaciju kopnenih i pomorskih snaga na Zadar. Plan mletačkih vlasti o sveobuhvatnoj vojnoj operaciji opisan je u službenim odlukama Senata u razdoblju od 6. veljače do 14. svibnja 1346. godine.¹⁴⁵ Prema tim podacima mletačke vlasti planiraju točan broj brodovlja, ljudi i ratne opreme koji se šalju na Zadar. Planiranje i izvedbu pojedinih vojnih operacija Senat prepušta izravno svojim zapovjednicima na terenu, što je razvidno podacima iz naputka Senata glavnome pomorskom zapovjedniku od 1. ožujka 1346. godine.¹⁴⁶ Senat daje velike ovlasti glavnome pomorskom zapovjedniku Petru Civranu u vođenju pohoda i planiranju vojnih operacija, kako se navodi u duždevom naputku od 11. travnja 1346. godine, što potvrđuju i podaci iz Zadarske kronike.¹⁴⁷ S obzirom da autor djela „Obsidio Iadrensis“ ne donosi nikakve podatke o tim višemjesečnim pripremama, možemo pretpostaviti da Zadrani nisu bili upoznati s planovima mletačkih vojnih operacija. „Obsidio Iadrensis“ kratko navodi kako su Mlečani saznali da se Ludovik priprema za dolazak prema Zadru pa utvrđuju i ojačavaju obranu svoje velike bastide te napadaju grad sa svojim opsadnim strojevima u travnju 1346. godine.¹⁴⁸ Autor opisuje dolazak opsadnoga brodovlja 5. i 11. travnja, jačanje mletačke obrane te prijevoz opsadnih strojeva i bojnih sprava iz bastide prema gradu.¹⁴⁹ Velik juriš mletačke vojske započinje u utorak 16. svibnja 1346. godine. U prikazu te prve velike svobuhvatne mletačke vojne operacije na grad¹⁵⁰ autor detaljno opisuje bitke

¹⁴³ Sagula/Sagulae u djelu se opisuje kao mjesto sa sjeverozapadne strane gradske luke na kojemu se nalazi mletačko brodovlje prilikom blokade grada. Isto, lib. I, cap. 7, 138. Kada je brod htio krenuti prema otvorenome moru, počeli su veslati unatrag zbog pričvršćenog konopa kojim je brod bio spojen. Brod je došao natrag u plitke vode, što je Zadranima omogućilo da ga opkole i napadnu. Isto, lib.I, cap. 24, 200.

¹⁴⁴ Isto, lib.I, cap. 24, 202.

¹⁴⁵ *Listine* II, DXX-DXXI, 314; DXXII -DXXIII, 316; DXXV, 318; DXXXVIII, 324; DL, 331; DLII, 333. Senat (Vijeće umoljenih – *Consilium Rogatorum*) imalo je pod svojom nadležnosti poslove vezane za odluke o slanju poslanstava i kretanjima ratne flote. Lane, *Povijest*, 115.

¹⁴⁶ „(...) *capitaneus generalis maris, sentito et scito a capitaneo terre, quod ipse sit paratus et ad punctum omnibus opportunis, determinet solus de die, diebus et horis, quibus voluerit, quod civitas expugnetur... habente in omnibus aliis dicto capitaneo terre libertatem ordinandi et disponendi in processu belli ex parte terre (...).* *Listine* II, DXXXIX, 325.

¹⁴⁷ Isto, DLII, 333; Morelli, *Istoria*, XI.

¹⁴⁸ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210.

¹⁴⁹ Isto, lib. II, cap. 3, 212.

¹⁵⁰ Isto, lib. II, cap. 4, 212-224.

koje se vode u svakome pojedinom dijelu grada. Prikaz započinje s rasporedom četiriju glavnih brodova, 36 galija i ostaloga brodovlja s mostovima oko gradskih vrata i luke,¹⁵¹ u kojoj se nalazilo i do tri tisuće ljudi koji su se međusobno borili pod mostovima, raspoređeni u formaciji klinastoga bojnog reda.¹⁵² Autor detaljno opisuje glavne borbe uz gradska vrata gdje Mlečani koriste tri glavne taktike u napadu s ciljem ulaska u grad: potkopavanje gradskih zidova, pokušaj paljenja vrata¹⁵³ i prislanjanje mostova s brodova na zidine.¹⁵⁴ Zadrani se brane protiv mletačkih vojnika koji se pokušavaju popeti preko mostova svojega brodovlja na gradske zidine, ali kako su ti mostovi bili niži od zadarskih tornjeva, nisu ih mogli dosegnuti.¹⁵⁵ Mletački brodovi gađali su se s bojnih strojeva iz grada čiju ulogu autor detaljno opisuje u tome sukobu.¹⁵⁶ Prema podacima iz „*Obsidio Iadrensis*“ nejasna ostaje uloga mletačkih kopnenih odreda iz bastide u velikome jurišu. Autor djela navodi da se grad napadao i s jugoistočne (kopnene) strane, ali samo sa balistama, bojnim strojevima i lukovima koji su pogađali maleni broj Zadrana.¹⁵⁷ Međutim, u pismu Senata zapovjednicima pod Zadrom od 26. svibnja 1346. godine navodi se podatak da se bitka nije vodila s kopnene strane grada,¹⁵⁸ dok mletački autor u Zadarskoj kronici ističe da se opsadni strojevi i sprave nisu mogli dovući blizu grada zbog svoje težine i opterećenosti te ograničenosti kretanja (zbog konfiguracije terena).¹⁵⁹ Prema navedenim podacima možemo pretpostaviti da je kopnena vojska ipak sudjelovala u jurišu sa svojim opsadnim strojevima, ali su bezuspješno gađali grad s velike udaljenosti jer mu se nisu mogli dovoljno približiti, što potvrđuje i „*Obsidio Iadrensis*“. Autor opisuje kako se Mlečani, nakon poraza u velikome jurišu, između 28. svibnja i 4. lipnja 1346. godi-

¹⁵¹ To se brodovlje raspoređuje uz veliku utvrdu kod gradskih vrata u blizini crkve Sv. Marije, Sv. Dimitrija i Arsenala te na sjeverozapadnoj (kod samostana Sv. Nikole) i jugoistočnoj strani grada kao i kod Poljskih vrata. Isto, lib. II, cap. 4, 216, 218, 220, 222.

¹⁵² Isto, lib. II, cap. 4, 216.

¹⁵³ Gradska vrata bila su najslabija točka vanjske obrambene linije zidina te su zato na njih i bili usmjereni glavni napadi s mora u opsadama pomorskih gradova. Usp. L. C. Jones, „*Fortifications*“, 171.

¹⁵⁴ Mostovi i tornjevi na brodovima bili su napravljeni s ciljem da dosegnu visoke zadarske kule s kojih su se Zadrani branili zato da bi se pješništvo moglo prebaciti ljestvama na zidine. *Obsidio*, lib. II, cap. 4, 218.

¹⁵⁵ Prije juriša na grad Zadranima je došao jedan od mletačkih plaćenika koji je donio nacrt sagrađenih mletačkih mostova i mjeru njihove veličine. To je Zadranima omogućilo pripremu obrane - napravili su visoke i široke kule te tornjeve koje su postavili na zidove prije juriša. Taj podatak donosi Zadarska kronika. Morelli, *Istoria*, XIII.

¹⁵⁶ Autor opisuje kako se neprijatelji istovremeno gađaju strijelama iz balista, vitlova, lukova, bacaljki i drugih vrsta opsadnih strojeva te kako se grad gađa projektilima s mletačkih brodova. *Obsidio*, lib. II, cap. 4, 216, 218, 220, 222.

¹⁵⁷ Isto, lib. II, cap. 4, 222.

¹⁵⁸ „(...) *ex parte terre non fuit bellum, ut sciunt* (...)“ *Listine* II, DLXXII, 354.

¹⁵⁹ Morelli, *Istoria*, XII; Gruber, „*Vojevanje*“, 45.

ne pripremaju za dolazak Ludovikove vojske.¹⁶⁰ Naredbe mletačkih vlasti o izvršenju tih priprema saznajemo iz pisma Senata zapovjednicima pod Zadrom od 26. svibnja 1346. godine.¹⁶¹ Posljednja velika bitka, koja će uvelike promijeniti tijek rata, bila je bitka za veliku mletačku utvrdu (bastidu) 1. srpnja 1346. godine. Pripreme i manje bitke između Mlečana, kralja Ludovika i Zadrana za veliku mletačku utvrdu trajale su od 15. lipnja do 1. srpnja 1346. godine. Od 15. lipnja kralj Ludovik opkoljava mletačku bastidu pred kojom postavlja svoj tabor.¹⁶² S obzirom da kralj nije imao pomorsku vojsku, cilj je bilo opsjedanje velike mletačke utvrde na kopnenoj strani pred gradom.¹⁶³ Glavni Ludovikov cilj u prvome naletu bio je oslabiti obranu utvrde stalnim udaranjem opsadnih strojeva na njezine zidine. Tu namjeru potvrđuje i autorov opis uporabe drvenih krovova s gredama kojima su mislili srušiti zidove utvrde i njezine branike.¹⁶⁴ Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Mlečani pokušavaju istovremeno pregovarati s kraljem i njegovim plemićima jer im je cilj bio sačuvati veliku utvrdu kao glavnu točku obrane.¹⁶⁵ Stratešku važnost te utvrde za Mlečane potvrđuje i pismo Senata Vojnome kolegiju u Zadru od 19. lipnja.¹⁶⁶ Da nije postojala jasna koordinacija između kraljevske vojske i Zadrana, ukazuje „Obsidio Iadrensis“ u opisu sukoba između Zadrana i Mlečana 18. lipnja.¹⁶⁷ Glavni napad kraljevske vojske i Zadrana započinje u zoru 1. srpnja 1346. godine.¹⁶⁸ Autor opisuje kraljevo sudjelovanje i taktičko raspoređivanje pješачkih i konjaničkih snaga koje su činili pripadnici različitih naroda i zadarski vojnici.¹⁶⁹ Autor detaljno opisuje njihove napade i način obrane mletačkih vojnika protiv njihovih opsadnih strojeva.¹⁷⁰ Prema podacima iz

¹⁶⁰ Mlečani u tome razdoblju pregrupiraju snage smještajući kopnenu vojsku u veliku bastidu. Uništavaju bojne sprave i malenu utvrdu istovremeno pripremajući i brodovlje. *Obsidio*, lib. II, cap. 5, 226, 228.

¹⁶¹ *Listine* II, DLXXII, 353-354.

¹⁶² *Obsidio*, lib. II, cap. 7, 230-232. Čolak tvrdi da se cijela vojska spustila 26. lipnja i opsjela bastidu, a 1. srpnja navodi kao datum poraza Ludovikove vojske pod bastidom. Čolak, „Pomorske operacije“, 406-407.

¹⁶³ Ludovik razmješta opsadne strojeve iz grada za opsadu bastide te s njima napada bastidu sve do početka glavne bitke. *Obsidio*, lib. II, cap. 8, 234, 236.

¹⁶⁴ Isto, lib. II, cap. 8, 236.

¹⁶⁵ Isto, lib. II, cap. 8, 236.

¹⁶⁶ U tome pismu mletačke vlasti upozoravaju Vojni kolegij da po svaku cijenu sačuvaju bastidu: „(...) *intendere et superesse ad defensionem et conservationem nostre bastite (...)*“ *Listine* II, DLXXX, 360.

¹⁶⁷ *Obsidio*, lib. II, cap. 8, 234.

¹⁶⁸ Isto, lib. II, cap. 9, 236-244.

¹⁶⁹ U djelu se navodi da su Zadrani krenuli u boj na čelu sa zastavom svoga zaštitnika sv. Krševana. Isto, lib. II, cap. 9, 236, 239. U srednjovjekovnim bitkama bilo je uobičajeno da brojčano manja vojska kreće protiv veće sile uzdajući se u pomoć Boga ili sveca zaštitnika. J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare*, 5.

¹⁷⁰ Autor opisuje kako kraljevske postrojbe pokušavaju opsadnim strojevima probiti zidine utvrde, ali Mlečani imaju dobro postavljenu obranu na zidinama i na moru odakle njihovo brodovlje napada kraljevsku vojsku projektilima. *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 238. Kralj je stalno izmjenjivao čete u napadu, ali, kako je svaka bila uspješno suzbijena, on polako započinje povlačiti svoje snage. Zbog postignu-

„Obsidio Iadrensis“ mletačko brodovlje sa svojim je opsadnim strojevima služilo kao podrška Mlečanima u utvrdi. Autor ne spominje iskrcavanje vojnika s tih brodova, kako to spominju mletački narativni izvori, među kojima i Zadarska kronika.¹⁷¹ Prema mišljenju zadarskoga kroničara do odlučujućega preokreta u bitki dolazi nakon izlaska velikoga broja mletačkih vojnika iz bastide. Autor navodi da im se kraljevska vojska nije suprostavila jer su Mlečani uspjeli podmititi kraljeve barune.¹⁷² U opisima povlačenja kraljevske vojske s bojišta autor navodi kako im Mlečani uništavaju ratnu opremu i opsadne strojeve.¹⁷³ S obzirom da autor opisuje brzo povlačenje kraljevske vojske bez ratne opreme, možemo pretpostaviti da nije postojao plan o postupnome izvlačenju kraljevskih jedinica.¹⁷⁴ Iako o pravim razlozima poraza kraljevske vojske pod Zadrom postoji više različitih mišljenja u različitim izvorima,¹⁷⁵ možemo pretpostaviti da je riječ ipak o vojno-strateškim razlozima povlačenja kraljevske vojske od Zadra.¹⁷⁶ Podaci iz „Obsidio Iadrensis“ pokazuju da je stratešku prednost imala mletačka vojska. Njihove kopnene postrojbe uspješno se brane unutar bastide uz potporu brodovlja, dok se Ludovikova vojska nalazi na uskome području, stiješnjena između mora i kopna.

Odlaskom kraljevske vojske iz zadarskoga područja prema području Vrane 3. srpnja 1346. godine započinje zadnja, treća faza mletačkih operacija protiv Zadra (srpanj – studeni 1346. godine). Na početku toga razdoblja Mlečani nastavljaju vršiti priti-

---

tih pobjeda Mlečani kreću u ofenzivu i provaljuju kroz sva vrata utvrde te odnose pobjedu. Isto, lib. II, cap. 9, 238. U djelu je taj događaj naveden kao posljedica izdaje kraljevskih baruna, koji su dali znak mletačkome zapovjedniku Petru de Canale za napad.

¹⁷¹ Morelli, *Istoria*, XXIX-XXX. O ostalim izvorima vidi opširnije kod: Gruber, „Vojevanje“, 57-58, bilj.1.

¹⁷² *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 238, 240.

¹⁷³ Mlečani su im u ofenzivi zapalili sedam katapulta i četiri zidodera koji su bili podignuti radi opsade utvrde na kraljevu zapovijed. Isto, lib. II, cap. 9, 240. Kraljevska vojska dopustila je Mlečanima 2. srpnja da spale sve katapulte osim onoga koji im je poslao slavonski ban Nikola Banić. Isto, lib. II, cap. 9, 242.

¹⁷⁴ Kod planskoga povlačenja vitezovi su osiguravali odstupnicu. Postupno su se izvlačile određene jedinice (opskrba) pa onda i određeni dio pješastva. To je bio jedan od težih načina povlačenja jedinica iz borbe. J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare*, 221.

¹⁷⁵ Mletački izvor prikazuje ovu bitku kao junačku hrabrost mletačke kopnene vojske kojoj se u akcijama pridružuje i pomorska sila te ne navodi nikakvu izdaju. *Listine* II, DLXXXII, 362. Govoreći o stvarnome uzroku poraza kraljevske vojske, Gruber upozorava da „Obsidio Iadrensis“ sudi pristrano jer mletački dokumenti govore samo o cijeni koja bi se platila kralju i njegovim ljudima ako se odreknu prava na Zadar i Dalmaciju. Oni ne navode nikakvo plaćanje za izdaju u borbi. Očito je riječ o vojnim i strateškim razlozima poraza jer i sam kralj poslije nagrađuje one koji su se hrabro borili. Gruber navodi te podatke prema izvorima u: „Vojevanje“, 58-59, bilj. 1.

¹⁷⁶ Gruber je sličnoga mišljenja i kada navodi uzroke poraza: Ludovikova vojska bila je prevelika te se nije mogla kretati i boriti na uskome području; Mlečani su imali većinom pješake, a kralj konjanike; Mlečani su bili zaštićeni unutar bastide te su imali i većinu bojnih strojeva, a kraljevska vojska nije bila vješta u opsjedanju utvrđenih gradova te je bila opkoljena i s kopnene i s morske strane. „Vojevanje“, 60.

sak na grad želeći što prije okončati rat.¹⁷⁷ „Obsidio Iadrensis“ opisuje kako Mlečani, nakon što im je propala zavjera koju su spremali s nekim zadarskim plaćenicima,¹⁷⁸ povlače veliki dio svojih kopnenih snaga iz bastide i svoga brodovlja o čemu svjedoče i podaci u Zadarskoj kronici.¹⁷⁹ O tome svjedoče i odluke Senata iz kolovoza 1346. godine, iz kojih je vidljivo da Mlečani neko vrijeme odugovlače s planiranjem novih juriša¹⁸⁰ te pregrupiraju veliki dio svojih snaga za posljednju fazu ratovanja.¹⁸¹ Mletačko osvajanje utvrde Sv. Mihovila predstavlja zadnju prekretnicu u opsadnim događanjima. Mletačke su snage 29. srpnja okružile utvrdu s tri strane, dok su je s četvrte, one zapadne, držali čvrsto opsjednutu klinom galija s više od šest stotina ljudi.¹⁸² Kako je bilo nemoguće boriti se zbog nepristupačnosti položaja same tvrđave (zbog visine stijena i hridi oko nje), Mlečani su bili ponovno prisiljeni na taktiku podmičivanja neprijateljskih redova. Kapetan utvrde Zoilo Uršulin prebjegao je 5. kolovoza Mlečanima dogovarajući s njima predaju tvrđave za određenu cijenu. Tvrđavu su 9. kolovoza branili Zadrani sa zapovjednikom Ivanom Škrbecom,¹⁸³ ali nekolicina potkupljenih branitelja predaje utvrdu bez borbe 10. kolovoza 1346. godine.¹⁸⁴ Izdaju kapetana utvrde i nekolicine spomenutih vojnika potvrđuju i podaci iz mletačkih službenih dokumenata Senata.¹⁸⁵ Gubitkom ove tvrđave Zadrani gube i zadnje uporište izvan grada upravo u trenutku kada se Mlečani pripremaju za nove opsadne akcije. Za vrijeme trajanja tih priprema „Obsidio Iadrensis“ opisuje kako Zadrani uništavaju dva mletačka opsadna stroja kod Sv. Mateja u kolovozu¹⁸⁶ i napadaju mletačku stražu izvan grada u listopadu 1346. godine,¹⁸⁷ pri čemu se brzo povlače natrag unutar gradskih zidina. To je taktika koju Zadrani često koriste protiv

¹⁷⁷ Sredinom srpnja podižu dva katapulta izvan grada na području Sv. Mateja odakle napadaju grad. *Obsidio*, lib. II, cap.11, 254.

¹⁷⁸ Zadrani su uhvatili neke izdajnike koji su bili u dosluhu s Mlečanima i koji su im trebali otvoriti gradska vrata iznutra kako bi mletačka vojska mogla ući u grad. Isto, lib. II, cap. 12, 254, 256; cap. 13, 258.

¹⁷⁹ Morelli, *Istoria*, XXXII.

¹⁸⁰ *Listine* II, DXCII, 366.

¹⁸¹ Isto, DXCIII, 367; DXCIV, 367; DXCV, 368.

¹⁸² *Obsidio*, lib. II, cap. 14, 258. Gruber navodi - prema Zadarskoj kronici - da su Mlečani otpremili Nikolu Fisana s galijama i petsto ljudi pod tvrđavu da ju opkole s kopna i s mora. Gruber, „Vojevanje“, 64.

¹⁸³ *Obsidio*, lib. II, cap. 14, 260, 262. Zapovjednika Škrbeća, koji se protivio predaji tvrđave, bacili su u okove, a nekoliko njegovih ljudi dali su ubiti. Isto, lib. II, cap. 14, 264.

¹⁸⁴ Isto, lib. II, cap. 14, 264.

¹⁸⁵ Senat je 10. kolovoza odobrio zapovjednicima da onima koji im pomognu u osvajanju tvrđave dodele pet tisuća dukata. *Listine* II, DXCVII, 369-370. Nakon 30. rujna Zoilo Uršulin ulazi kao plaćenik u mletačku vojsku. O tome govore podaci u mletačkome dokumentu po kojemu mu se određuje dvadeset dukata kao mjesečna plaća. Također se poziva da se pridruži mletačkoj vojsci pod Zadrom zajedno s još tri prijatelja. Isto, DCXXVII, 388; Gruber, „Vojevanje“, 65.

¹⁸⁶ *Obsidio*, lib. II, cap. 14, 260.

¹⁸⁷ Isto, lib. II, cap. 17, 272.

mletačkih vojnika iz bastide nastojeći im nanijeti što više gubitaka. Također, koristila se prilikom opsade gradova u srednjovjekovnome razdoblju s ciljem da obeshrabri neprijatelja ili razbije obruč oko grada.¹⁸⁸ Daljnje akcije, kojima Zadrani žele oslabiti obruč oko grada, nastavljaju se od listopada do studenoga 1346. godine. Dana 10. listopada zadarski gusari brane svoj novoizgrađeni brod od osam mletačkih galija jer njime žele dovesti pomoć u hrani opkoljenome Zadru.¹⁸⁹

S opisom toga posljednjeg sukoba završava i prikaz ratnih operacija u „Obsidio Iadrensis“. Svi podaci koje autor navodi u svojim opisima bitaka i vojnoj taktici, ako se usporede s ostalim izvorima, mogu se smatrati pouzdanima. Ipak, treba uzeti u obzir da autor te podatke donosi kao svjedok tih događanja a ne vojni stručnjak, što je razvidno iz općenito iznesenih podataka, čime autor pokazuje skromno znanje o bitkama i vojnoj strategiji.

Vojni potencijal mletačke vojske

„Obsidio Iadrensis“ sadrži određene podatke o broju i vrsti mletačkih postrojbi koje su sudjelovale u napadu na grad. Brojčani podaci odnose se na: ukupan broj mletačkih vojnika koji sudjeluju u organiziranim napadima, broj pripadnika pojedinih mletačkih postrojbi u pohodima te na ukupan broj mletačkih vojnika koji sudjeluje u pojedinim sukobima, uključujući i njihove gubitke. Radi veće preglednosti dobivenih podataka njihove su brojčane vrijednosti u ovome tekstu prikazane tabelarno, zajedno sa sličnim podacima iz pojedinih mletačkih narativnih i službenih izvora. U prikazanim tablicama uvršteni su i brojčani podaci o kraljevskim i zadarskim vojnim snagama s ciljem da se prikaže približan odnos vojnih snaga koje sudjeluju u opisanim sukobima.

Brojčani podaci o ukupnome broju mletačkih vojnika iz „Obsidio Iadrensis“ odnose se većinom na broj mletačkih vojnika u kopnenoj vojsci.¹⁹⁰ O kopnenoj vojsci Marka Giustinijanija, kao velikoj vojnoj sili koja kreće iz Nina na Zadar, saznajemo podatke iz dva navoda u „Obsidio Iadrensis“. U prvome opisu autor navodi da se u Ninu okuplja „doista veliko mnoštvo oružanih ljudi, i pješaka i konjanika“,¹⁹¹ dok u drugome navodi da je ukupan broj pješaka i konjanika u toj vojsci bio dvadeset tisuća.¹⁹² Uku-

¹⁸⁸ G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 133.

¹⁸⁹ *Obsidio*, lib. II, cap. 17, 274.

¹⁹⁰ Vidi pod Prilog, tabela br. 1.

¹⁹¹ *Grandem equidem copiam uirorum armatorum in ciuitate Nonę, tam peditum quam equitum...Obsidio*, lib. I, cap. 6, 136.

¹⁹² Isto, lib. I, cap. 9, 148.

pan broj ljudi u toj vojsci, nažalost, ne možemo točno odrediti jer nijedan drugi izvor ne može potvrditi tu tvrdnju.¹⁹³ Ako taj podatak usporedimo s podacima iz isprava mletačkoga Senata o broju vojnika koji se šalju u Nin prije i tijekom opsade,¹⁹⁴ broj od dvadeset tisuća ljudi čini se pretjeranim.

Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ u to se vrijeme u Zadru nalazilo oko 28 000 ljudi, od kojih je njih šest tisuća bilo sposobno nositi oružje.¹⁹⁵ Iako autor navodi da se u gradu (osim stanovnika Zadra) nalazilo i protjerano stanovništvo iz zadarske okolice, ukupan broj ljudi u gradu jest pretjeran, posebno ako se uzmu u obzir i podaci iz prijašnjih istraživanja o sveukupnome broju stanovnika u Zadru i njegovoj okolici.¹⁹⁶ U skladu s tim postavlja se i pitanje o tome kako je grad mogao uzdržavati toliki broj ljudi tijekom šesnaest mjeseci opsade, zajedno s velikim brojem ljudi u kraljevskoj vojsci. U kolikoj su mjeri i koliko često Zadrani mogli nabavljati zalihe hrane izvan grada s obzirom da su Mlečani već jako rano kontrolirali pristup gradu, nažalost, ne znamo jer djelo ne donosi dovoljno podataka o tome. O načinu nabavljanja, trošenju i distribuciji zaliha unutar grada postoje samo određeni podaci.¹⁹⁷ Broj od šest tisuća raspoloživih zadarskih vojnika također se čini pretjeranim.¹⁹⁸ Usporedimo li ovaj podatak sa sadržajem pisma mletačkoga Senata vojnim zapovjednicima u Zadru od 23. prosinca 1345. godine, u kojemu se navodi broj od moguće četiri tisuće zadarskih ratnika,¹⁹⁹ onda možemo pretpostaviti da je sveukupan broj zadarskih ratnika u gradu bio neusporedivo manji od podatka koji donosi „Obsidio Iadrensis“. U tome istom pismu Senata navodi se podatak o velikoj količini oružja koje se dostavlja đenovješ-

¹⁹³ Jedini podatak iz mletačkih narativnih izvora donosi Gruber prema M. Sanutusu (o.c. kod Muratorija XXII), koji tvrdi da je jedan odred u kopненоj vojsci pod Giustinianom imao 3500 ljudi, dok za drugi odred pod vodstvom Pietra della Fanterije ne navodi podatak. „Vojevanje“, bilj. 4, 18.

¹⁹⁴ Prema tim podacima broj vojnika koji se šalje u nekoliko navrata za obranu Nina kreće se otprilike između nekoliko desetaka do nekoliko stotina ljudi. *Listine* II, CCCLXXI, 223; CCCCXXII-CCCCXXIII, 252; CCCCLIV, 273; CCCCLXXIV, 283; DII, 304; DXIV, 311; DCXXII, 386.

¹⁹⁵ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 148.

¹⁹⁶ Ne znamo sa sigurnošću koliko je stanovnika Zadar imao u to vrijeme, ali se pretpostavlja da se taj broj kretao negdje između šest i osam tisuća. Raukar, *Zadar*, 22-23. Iz razdoblja srednjovjekovnoga Zadra ne postoje službeni podaci o broju zadarskih stanovnika te je stoga vrlo teško odrediti njihov točan broj. Prvi najstariji popis zadarskoga stanovništva sačuvan je iz 1527. godine. Broj stanovnika unutar gradskih zidina kretao se oko 6093, dok je s predgrađem imao sveukupno 8073 stanovnika. Opširnije vidi: Domagoj Mađunić, „Mjera grada: zadarski popis stanovništva“, *Povijesni prilozi* 36 (2009); 23-63.

¹⁹⁷ *Obsidio*, lib. I, cap. 17, 166, 168, 170; lib. I, cap. 21, 182, 186; lib. II, cap. 8, 232, 234; cap. 16, 268; cap. 17, 274, cap. 18, 276-280.

¹⁹⁸ Vidi: Prilog, tabela br. 2.

¹⁹⁹ Senat nalaže vojnim zapovjednicima da istraže jesu li točne informacije, koje su dobili od nekih zadarskih zarobljenika, o prisutnosti četiri tisuće naoružanih ljudi u Zadru. *Listine* II, CCCCXCIX, 301-302.

kim brodom u Zadar.²⁰⁰ Iako, nažalost, ne možemo potvrditi istinitost navedenoga podatka, zabilježena količina toga oružja svjedoči o tome da je u gradu boravio velik broj ljudi koji su ratovali protiv Mlečana.

U kolikom se broju Mlečani zaista okupljaju kao jedinstvene snage prilikom napada na grad ili obrane svojih položaja, također nije sasvim poznato. U velikome jurišu na grad u travnju i svibnju 1346. godine autor navodi sveukupno 25 000 ljudi na mletačkoj strani²⁰¹ ne navodeći ukupan broj zadarskih vojnih snaga. Autor jasno ističe u tekstu da broj od 25 000 ljudi u mletačkoj vojsci obuhvaća i mletačke plaćenike (*stipendarii*) i sve one koji opsjedaju grad. Plaćenici se često spominju u „Obsidio Iadrensis“ kako na mletačkoj, tako i na zadarskoj strani,²⁰² što ne iznenađuje ako se uzme u obzir da su pripadnici mletačke vojske u 14. stoljeću većinom bili plaćenici (*stipendarii*) kao strani i domaći vojnici iz područja Lagune i venecijanskih dominija.²⁰³ „Obsidio Iadrensis“ navodi da su plaćenici, koji su došli s mletačkom vojskom na grad, bili sakupljeni s područja cijele Italije,²⁰⁴ što potvrđuju odredbe Senata izdavane tijekom cijeloga razdoblja opsade.²⁰⁵ U obrani mletačke utvrde od Ludovikove vojske u lipnju i srpnju 1346. godine „Obsidio Iadrensis“ navodi šesnaest tisuća Mlečana samo kao pripadnika kopnene, ali ne i pomorske vojske.²⁰⁶ S obzirom da se od tih navedenih šesnaest tisuća ljudi samo u bastidi njih šest tisuća navodi u posljednjemu napadu na kraljevske snage,²⁰⁷ možemo pretpostaviti da je riječ o posebnome odredu mletačke kopnene vojske koji je bio pod zapovjedništvom Petra de Canalea. Ukoliko se podatak od šesnaest tisuća mletačkih vojnika uspoređi s podacima o ukupnome broju

²⁰⁰ Senat traži od zapovjednika da bolje kontroliraju grad jer imaju saznanja o ulasku đenoveške lađe u grad s jedanaest tisuća komada oružja. Isto, CCCCXCIX, 301-302.

²⁰¹ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 212

²⁰² Isto, lib. I, cap. 5, 128; cap. 22, 190; lib. II, cap. 17, 272.

²⁰³ Iako je poznato da Venecija, za razliku od većine talijanskih gradova, češće koristi svoju gradsku *militiju* kao prepoznatljivu vojnu snagu na kopnu i moru, u njezinoj vojsci često se navode plaćenici. Nicolle, *European Medieval*, 21. Prvi se put plaćenici spominju u Veneciji u 10. stoljeću, dok se u 12. stoljeću javljaju kao preteče poznatih venecijanskih *condottierija*. Plaćenici se u Italiji organiziraju do konca 13. stoljeća u zajedničke skupine ili su pod zapovjedništvom jednoga čovjeka. J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare*, 128, 140, 142; David Nicolle, *The Venetian Empire 1200-1670. Men at Arms Series*: Osprey Publishing, 1989., 4; G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 235.

²⁰⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 12, 156. U Italiji su postojale takozvane *companies of fortune* (organizirane vojne skupine plaćenika). O povijesti udruženja plaćenika *The Companies* na području Italije u 14. stoljeću vidi: David Nicolle, *Italian Medieval Armies 1300-1500*. London: Men At Arms Series, Osprey, 1983., 7-9 i *European Medieval*, 39.

²⁰⁵ U tim dokumentima samo se povremeno navodi koliko je plaćenika poslano u svrhu pljačkaskih pohoda - njihov broj nije bio veći od nekoliko stotina vojnika. *Listine* II, CCCCLXXIV, 283; CCCXCIII, 297; CCCXCVII, 299-300; CCCCXCIX, 302.

²⁰⁶ *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 236.

²⁰⁷ Isto, lib. II, cap. 9, 238.

kraljevskih i zadarskih vojnika koji sudjeluju u napadu na bastidu u lipnju i srpnju 1346. godine,²⁰⁸ razvidno je da je broj Ludovikovih vojnika bio znatno veći od broja mletačkih vojnika. „Obsidio Iadrensis“ navodi da je u Ludovikovoj vojsci bilo sto tisuća konjanika, dok se u ostalim izvorima taj se broj kreće između dvadeset i dvjesto tisuća ljudi.²⁰⁹ O broju zadarskih vojnika, njih tri tisuće, koji sudjeluju u napadu na kraljevsku bastidu, svjedoči samo „Obsidio Iadrensis“.²¹⁰

Prema navedenim podacima razvidno je da autor djela navodi iznimno velik broj ljudi u mletačkoj i kraljevskoj vojsci. Međutim, s obzirom na mogućnosti vojne logistike u srednjovjekovnome ratovanju, navedene brojke treba uzeti s određenim oprezom.²¹¹

Autor djela „Obsidio Iadrensis“ različito prikazuje brojčane podatke o pripadnicima pojedinih vojnih postrojbi unutar mletačke vojske. Mletačke konjanike iz kopnene vojske u Ninu autor spominje samo u dva primjera; tristo konjanika kao dio ninskoga odreda koji podiže veliku bastidu²¹² te šesto konjanika iz bastide u sklopu posebnoga odreda od šest tisuća vojnika koji napadaju kraljevsku vojsku 1. srpnja 1346. godine.²¹³ Iako prema ostalim izvorima ne možemo potvrditi točnost tih brojčanih podataka, iz Zadarske kronike saznajemo podatke koji potvrđuju prisutnost i ulogu pojedinih konjaničkih odreda u borbi protiv kraljevske vojske.²¹⁴

„Obsidio Iadrensis“ ne sadrži nikakve podatke o tjelesnome opisu, novačenju ili slanju dodatnih konjaničkih jedinica u sklopu mletačkih vojnih pojačanja. Te podatke saznajemo iz službenih odluka Senata tijekom cijeloga razdoblja trajanja opsade.²¹⁵

²⁰⁸ Vidi Prilog, tabela 2. i 3.

²⁰⁹ *Obsidio*, lib. II, cap. 6, 228. Većina mletačkih i ugarskih narativnih izvora navodi broj od osamdeset do dvjesto tisuća ili kažu da je vojska bila ogromna tako da stvaran broj vojnika ostaje nepoznatim. Morelli, *Istoria*, XX; Thurocz, *Chronica*, 167; Gruber, „Vojevanje“, 48-49, bilj. 4; Čolak, „Pomorstvo zadarske komune“, 1578. Morelli navodi dolazak bana Stjepana Kotromanića u lipnju 1346. godine s deset tisuća vojnika koja se pridružuju Ludovikovoj vojsci. Morelli, *Istoria*, XIX.

²¹⁰ *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 236.

²¹¹ Za okupljanje velike vojske trebalo je uložiti dosta vremena. U to vrijeme logistika je bila daleko zahtjevnija za uzdržavanje tolikoga broja ljudi, dok poljoprivreda nije bila toliko razvijena da podržava tako veliku vojsku. U srednjovjekovnim kronikama kao narativnim izvorima često se pojavljuju pretjerivanja kod opisa veličine vojske. U inozemnim kronikama navodi se također velik broj pješaka u srednjovjekovnoj vojsci (do 140 000 ljudi). Stvarne brojke najvjerojatnije se kreću od nekoliko tisuća do najviše nekoliko desetaka tisuća ljudi. J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare*, 164.; Usp i s G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 119.

²¹² *Obsidio*, lib. I, cap. 12, 156.

²¹³ Isto, lib. II, cap. 9, 236.

²¹⁴ Zadarska kronika spominje dvjesto konjanika iz bastide koji napadaju kraljevske opsadne strojeve, ali ne navodi koliko ih je izašlo iz bastide 1. srpnja 1346. godine. Morelli, *Istoria*, XXIII. Vidi Prilog, tabela br. 4.

²¹⁵ Prema Ninu se redovito šalju već od ljeta 1344. godine konjanici kao dio vojnih pojačanja (*banderia*). *Listine* II, CCCLXXI, 223. *Banderije* i *poste* kao vojne konjaničke jedinice šalju se za Zadar

„Obsidio Iadrensis“ ne spominje zadarske konjanike, ali donosi brojčane podatke o konjanicima u kraljevskoj vojsci. U usporedbi s brojem mletačkih konjanika njihov je broj neusporedivo veći.²¹⁶ Međutim, kada autor „Obsidio Iadrensis“ navodi ukupan broj ljudi u kraljevskoj vojsci, sve ih naziva oklopnicima (*galleati*) ili konjanicima (*equites*), rijetko ili gotovo nikad ne spominjući kraljevske pješake. Stoga, prema tim podacima bilo je jako teško odvojiti zasebne brojčane podatke o pješačkim i konjaničkim postrojbama u cjelokupnoj kraljevskoj vojsci. Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Ludovikova vojska dolazi u nekoliko navrata do Zadra od rujna 1344. do 4. lipnja 1346. godine te je u tim pohodima brojala od četiri tisuće do sto tisuća ljudi.²¹⁷ Službeni dokumenti Senata ne donose nikakve podatke o broju kraljevskih vojnika, dok Zadarska kronika navodi podatke koji se uvelike razlikuju od podataka iznesenih u „Obsidio Iadrensis“. Za prvu Ludovikovu vojsku koja kreće prema hrvatskim gradovima u rujnu 1344. godine Zadarska kronika navodi da je bila ogromna po veličini,²¹⁸ za drugu vojsku ne navodi podatke, dok za treću vojsku navodi općenito da je brojala oko deset tisuća ljudi.²¹⁹ Jedini podatak o kraljevskim konjanicima Zadarska kronika donosi u opisu četvrte vojske u lipnju 1346. godine. Od osamdeset tisuća ljudi u kraljevskoj vojsci njih trideset tisuća bili su konjanici.²²⁰ „Obsidio Iadrensis“ donosi određene podatke o broju kraljevskih konjanika koji sudjeluju u borbama za veliku bastidu. Dvije tisuće kraljevskih konjanika čuvaju zadarske katapulte,²²¹ dok u bitki 1. srpnja sudjeluje osamsto vitezova (najvjerojatnije konjanika) s četiri neimenovana zadarska plemića i šesto ugarskih konjanika. Za pedeset Ugara, koji su bili u zadarskome odredu, ne znamo jesu li bili pješaci ili konjanici.²²² Za osta-

---

tijekom cijele opsade. Tako, na primjer, iz jedne senatorske odluke od 8. studenoga 1345. godine saznajemo da se šalju dvije banderije i četrnaest posti koje su se sastojale od 72 barbute (*barbute*), sastavljene od konjanika/plaćenika. “(...) *vadit pars, quod due banderie et XIV. poste, que faciunt barbudas LXXII nostrorum stipendiariorum equestrium* (...)“ Isto, CCCCLXXIV, 283. U prosjeku se šalje otprilike stotinu do nekoliko stotina novih konjanika. Isto, DII, 304; DXIV, 311. Više vidi: Terence Wise - Gerald Embleton, *Medieval European Armies*. Oxford: Men At Arms Series, Osprey Publishing, 1988., 13.

²¹⁶ Vidi Prilog, tabela br. 5.

²¹⁷ Prva vojska koja dolazi prema Kninu u rujnu 1344. godine brojala je oko četiri tisuće oklopnika. *Obsidio*, lib. I, cap. 122. Druga vojska, koja kreće u srpnju 1345. godine, brojala je njih dvadeset tisuća. Isto, lib. I, cap. 4, 126. Za treću vojsku, koja dolazi 6. studenoga 1345., autor navodi da su se kretali u velikome klinastom bojnom redu ne navodeći njezin broj. Isto, lib. I, cap. 11, 154. Četvrta, posljednja, u lipnju 1346. godine brojala je sto tisuća konjanika. Isto, lib. II, cap. 6, 228.

²¹⁸ Morelli, *Istoria*, III.

²¹⁹ Isto, VII.

²²⁰ Isto, XX.

²²¹ *Obsidio*, lib. II, cap. 8, 234.

²²² Isto, lib. II, cap. 9, 236.

tak kraljevskih konjanika autor ne navodi brojčane podatke nego samo opisuje kako ostali odredi konjanništva tijesno opsjedaju mletačku bastidu sa svih strana.²²³ Broj kraljevskih konjanika koje navodi u borbi premalen je u odnosu na sveukupan broj konjanika od sto tisuća koji su sačinjavali kraljevsku vojsku. Stoga možemo zaključiti da autoru „Obsidio Iadrensis“ nije važna preciznost u navođenju brojčanih podataka nego ukupan dojam koji želi ostaviti na čitatelja.

Podaci koje autor navodi o mletačkome pješaštvu također su malobrojni.²²⁴ Autor zasebno navodi pješake (*pedites*), a zasebno streličare (*arcuarii*) i strijelce na balistama (*balistarii*) u mletačkoj vojsci. Uz navedene mletačke konjanike u ninske odred, koji gradi veliku bastidu, autor navodi i osamsto pješaka.²²⁵ Iako je poznato da su pješaci sudjelovali i u borbama za veliku bastidu u lipnju i srpnju 1346. godine,²²⁶ „Obsidio Iadrensis“ ih ne spominje. U opisima dviju važnih pomorskih bitaka autor donosi podatke i o posadi na mletačkome brodovlju. U prikazu bitke za glavni lanac u luci 23. siječnja 1346. godine na mantovanskome brodu nalazilo se petnaest veslača, šest do osam teško naoružanih pješaka (sa željeznim oružjem i oklopima) te šest streličara iz balisti.²²⁷ U velikome jurišu 16. svibnja 1346. godine, osim ukupnoga broja od osam tisuća streličara (lukovi) i strijelaca iz balista,²²⁸ autor navodi i pojedine podatke o posadi na četiri glavna broda. Opisujući njihovu konstrukciju, navodi da se na svakome od njih nalazilo preko tristo ratnika, a na vrhu brodskih katarki nalazile su se košare koje su mogle primiti četiri ratnika koji su gađali Zadrane kamenjem i strijelama.²²⁹ Prema navedenom opisu pretpostavljam da je riječ o strijelicima pračkarima i strijelicima s lukovima. Mletački izvori navode nešto drugačije podatke. Zadarska kronika navodi da se na tim brodovima nalazilo po četiristo ratnika.²³⁰ U odlukama Senata o izboru i nabavi potrebnih brodova za veliki juriš na grad od 6. i 21. veljače 1346. godine navodi se podatak o tri stotine ljudi na četiri velika broda (samostreličari, mornari i svi ostali koji se bore na njima), o osamdeset ljudi na svakome od dvadeset mantovanskih te petnaest do dvadeset ljudi na tridesetak manjih brodova.²³¹ Podaci o broju pješaka na

²²³ Isto, lib. II, cap. 9, 238.

²²⁴ Vidi Prilog, tabela br. 6.

²²⁵ *Obsidio*, lib. I, cap. 12, 156.

²²⁶ Morelli spominje raspored pješačkih jedinica unutar kopnene vojske na tri različita polja: na brodovlju te u manjoj i većoj bastidi. Morelli, *Istoria*, XVIII.

²²⁷ *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 194.

²²⁸ Isto, lib. II, cap. 4, 224.

²²⁹ Isto, lib. II, cap. 4, 214.

²³⁰ Morelli, *Istoria*, XI.

²³¹ *Listine* II, DXXII, 316; DXXXV, 323.

četiri glavna broda odgovaraju podacima koje navodi „Obsidio Iadrensis“. Točan broj pješačkih jedinica u kopnenoj vojsci iz Nina kao i na mletačkome brodovlju nemoguće je sasvim točno odrediti jer podaci koje imamo o njima iz dokumenata Senata odnose se na proces njihova novačenja i slanja u Nin i Zadar tijekom cijeloga opsadnog razdoblja.²³² U tim dokumentima razvidna je jasnija podjela pješačkih postrojbi unutar kojih su važno mjesto zauzimali strijelci sa samostrelima.²³³

Podatke o zadarskim ratnicima, najvećim dijelom pješacima, nalazimo isključivo u „Obsidio Iadrensis“.²³⁴ U usporedbi s brojem mletačkih pješaka njihov je broj mnogo manji, pogotovo ako se usporedi podatak od dvjesto zadarskih streličara naspram osam tisuća mletačkih u velikome jurišu na grad 16. svibnja 1346. godine.²³⁵ Broj zadarskih pješaka, koji čuva katapulte,²³⁶ i onih koji idu u glavni napad na mletačku bastidu 1. srpnja,²³⁷ neusporedivo je manji od broja mletačkih ili kraljevskih vojnika koji sudjeluju u borbama za bastidu. Iako ne možemo sa sigurnošću govoriti o točnosti autorovih podataka, možemo smatrati da su oni na neki način stvarni pokazatelj glavnoga odnosa snaga u tome sukobu.

U „Obsidio Iadrensis“ zasebno se opisuju manji oružani sukobi između Mlečana i Zadrana tijekom opsade Zadra. U tim opisima autor navodi broj mletačkih i zadarskih vojnika koji sudjeluju u tim sukobima te njihove gubitke.²³⁸ Mletačke i zadarske vojnike autor navodi općenito kao Mlečani ili Zadrani, što onemogućava njihovu identifikaciju kao pripadnika određene vojne postrojbe. Prema navedenim brojčanim podacima²³⁹ broj Mlečana koji sudjeluju u manjim bitkama kreće se od nekolicine do najviše šesto vojnika.²⁴⁰ Broj zadarskih vojnika koji sudjeluju protiv Mlečana

²³² U senatskoj uputi zapovjednicima pod Zadrom od 24. rujna 1345. godine navodi se da Giustiniani ima u svojoj vojsci oko četiristo vojnika (*barbutus*). Isto, CCCCLIV, 273. Proces novačenja pješačkih jedinica može se pratiti tijekom cijeloga razdoblja - broj unovačenih jedinica kreće se do nekoliko stotina vojnika. Isto, CCCXXII i CCCXXIII, 252; DII, 304; DXIV, 311; DCXXII, 386.

²³³ Mletački dokumenti često spominju slanja samostreličara u sklopu pješačkih jedinica za vojsku na Zadar. U odluci Senata o novačenju konjanika od 30. prosinca 1345. godine navodi se da strijelci sa samostrelima čine većinu u pješačkim jedinicama. Listine II, DII, 304. Samostrel je bio najefikasnije oružje u pomorskoj ratovanju kasnoga srednjeg vijeka na Sredozemlju pa tako i u Veneciji. Bennett-Bradbury-DeVries-Dickie-Jestic, *Fighting techniques*, 233.

²³⁴ Vidi Prilog, tabela br. 7.

²³⁵ *Obsidio*, lib. II, cap. 4, 224.

²³⁶ Isto, lib. II, cap. 8, 234.

²³⁷ Isto, lib. II, cap. 9, 236.

²³⁸ Vidi Prilog, tabele br. 8-11.

²³⁹ Vidi Prilog, tabela br. 8.

²⁴⁰ U prvome pokušaju osvajanja Sv. Mihovila autor navodi šesto vojnika, u osvajanju Sv. Kuzme i Damjana petsto, u opsadi Sv. Mihovila šesto, a u manjoj borbi za opsadne strojeve tek nekolicinu mletačkih vojnika. *Obsidio*, lib. I, cap. 14, 160; cap. 20, 178; lib. II, cap. 14, 260.

u istim borbama²⁴¹ kreće se od osamdeset do najviše četiristo vojnika.²⁴² U većini opisanih sukoba autor ne iznosi brojčane podatke za obje strane u sukobu; samo u dva primjera autor iznosi usporedne brojčane podatke o broju vojnika koji sudjeluje u sukobu na objema stranama.²⁴³ Stoga, iako se na prvi pogled čini nemogućim odrediti točan odnos snaga u pojedinome sukobu, izgledno je da je broj mletačkih vojnika bio uvijek veći od broja zadarskih vojnika koji sudjeluju u istome sukobu.

Taj nesrazmjer vidljiv je i u broju poginulih na obje strane u međusobnim sukobima. Broj poginulih mletačkih vojnika, koje autor prikazuje u manjim sukobima,²⁴⁴ uvijek je veći od broja zadarskih vojnika. Broj poginulih Mlečana kreće se od nekoliko do najviše osamsto ljudi.²⁴⁵ Broj poginulih zadarskih vojnika uvijek je mnogo manji, s time da Zadrani imaju jako velik broj ranjenih u tim sukobima.²⁴⁶ Za broj poginulih na obje strane u velikim sukobima autor navodi djelomične podatke. Tijekom opisa bitki prvo iznosi podatke o pojedinačnim žrtvama, a na kraju opisa njihov sveukupan broj. Autorovi podaci o poginulima i ranjenima u borbama za veliku bastidu u lipnju i srpnju 1346. godine uvelike se razlikuju od podataka iz Zadarske kronike. Autor djela „Obsidio Iadrensis“ uopće ne spominje broj poginulih ugarskih i mletačkih vojnika.²⁴⁷

²⁴¹ Vidi Prilog, tabela br. 9.

²⁴² Autor navodi osamdeset zadarskih plaćenika u sukobu s Mlečanima 10. listopada 1346. godine. U pokušaju osvajanja Sv. Mihovila 130 Zadrana brani utvrdu. U bitki uz Meltu 21. siječnja 1346. godine navodi tristo Zadrana te njih četiristo u sukobu oko mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346. *Obsidio*, lib. II, cap. 17, 272; lib. I, cap. 14, 160; cap. 22, 190; lib. II, cap. 14, 260.

²⁴³ U bitki za utvrdu Sv. Mihovila 27.-28. rujna 1345. godine sudjelovalo je šest Mlečana i 130 Zadrana, a u sukobu oko dvaju mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346. protiv nekolicine mletačkih vojnika sudjelovalo je četiristo Zadrana.

²⁴⁴ Vidi Prilog, tabela br. 10.

²⁴⁵ U prvoj bitki za tvrđavu Sv. Mihovila poginulo je petsto Mlečana od njih ukupno šesto. *Obsidio*, lib. I, cap. 14, 162. U borbi za glavni lanac poginulo je više od stotinu Mlečana. Isto, lib. I, cap. 23, 198. U velikome jurišu na grad poginulo je oko osamsto, u sukobu oko mletačkih strojeva šest, dok je u napadu na gusarski brod u listopadu 1346. poginulo više od stotinu Mlečana. Isto, lib. II, cap. 4, 224; lib. II, cap. 17, 272, 274.

²⁴⁶ Vidi Prilog, tabela br. 11.

²⁴⁷ Tijekom velikoga juriša, u kojemu je sudjelovao velik broj ljudi na obje strane, autor navodi osam poginulih Mlečana pa šezdeset, a na kraju opisa kaže da je poginulo sveukupno oko osamsto Mlečana i dvadeset Zadrana, koji su imali i velik broj ranjenih. *Obsidio*, lib. II, cap. 4, 224. Morelli navodi da je nakon prvih borbi za mletačku bastidu poginulo pedeset Ugara, a devet Mlečana, među kojima i dva konjanička časnika: Marco zvan Tiepolo i Bonifacio de'Boiardi da Reggio. Morelli, *Istoria*, XXIV. Autor „Obsidio Iadrensis“ navodi da je nakon zadnje velike bitke za mletačku bastidu bilo četiristo ranjenih Zadrana i tri mrtva plemića, dok za Mlečane tvrdi da ne zna siguran broj poginulih, ali da ih je bilo malo. *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 240. Gruber, prema Morelliju, donosi nešto drugačije podatke – poginulo je sedam tisuća kraljevskih i zadarskih vojnika od čega je četiristo Zadrana bilo ranjeno. Mlečana je poginulo oko petsto do šesto. „Vojevanje“, bilj. 1, 57-58, Morelli, *Istoria*, XXX.

Mletačko brodovlje

„Obsidio Iadrensis“ sadrži iznimno vrijedne podatke o mletačkome brodovlju koje sudjeluje u opsadi grada. Podatke o pojedinim tipovima mletačkih brodova, njihovoj konstrukciji i ulozi tijekom borbenih djelovanja kao i o broju određenih brodova koji sudjeluju u ratnim aktivnostima doznajemo iz opisa pomorskih bitki između Zadrana i mletačke mornarice te organiziranih mletačkih napada na grad. Ti podaci svjedoče o „Obsidio Iadrensis“ kao vrijednome povijesnom izvoru koji donosi ključne podatke o izgledu pojedinih tipova srednjovjekovnih mletačkih brodova.

U „Obsidio Iadrensis“ opisuju se dvije vrste mletačkoga brodovlja - ratno i teretno brodovlje. Ratna galija, najčešći tip mletačkoga ratnog broda,²⁴⁸ u djelu se navodi pod nazivom *galea* ili *galeola*,²⁴⁹ često bez preciznijega navoda o kojemu je tipu galije riječ.²⁵⁰ Na sličan način galije se navode i u službenim odlukama Senata. U pojedinim primjerima navodi se različit broj vesala za pojedine galije²⁵¹ prema čemu bi bilo moguće u daljnjim istraživanjima preciznije odrediti njihovu tipologiju. Nažalost, u „Obsidio Iadrensis“ autor ne navodi broj veslača ili klupa na određenoj galiji, što nam uvelike otežava proces njezine identifikacije. U pojedinim opisima autor poistovjećuje općeniti naziv za brod (*classes*)²⁵² s galijom (*classem seu galeolam*),²⁵³ iz čega proizlazi da autor koristi naziv „galija“ ne samo da označi galiju kao tip broda nego ga koristi i kao opći naziv za mletački ratni brod. Osim u borbenim djelovanjima galija se koristila i kao platforma za bojne strojeve

²⁴⁸ Galija je brzi ratni brod. Marko Kostrenčić - Veljko Gortan - Zlatko Herkov, *Lexicon latinitatis mediaevi Jugoslaviae*. Zagreb: Editio Instituti historici Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium 1-7., 1969-1978., 497; G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 147.

²⁴⁹ *Obsidio*, lib. I, cap. 5, 132, 134; cap. 6, 136; cap. 7, 139; cap. 16, 165; cap. 22, 189; cap. 23, 195; lib. II, cap. 4, 217; cap. 14, 259; cap. 16, 269.

²⁵⁰ S obzirom na broj veslača i veličinu broda postojalo je više tipova galija: jednoveslarke, dvoveslarke (*biremis*) i troveslarke (*triremis*), koje su se različito nazivale: *galea grossa*, *galea lunga* i slično. O pojavi velikih galija troveslarki vidi: Cesare A. Levi, *Le navi della Serenissima. Riprodotte da codici marmi e dipinti*. De Bastiani, 2011., 18; Lane, *Povijest*, 143; Bennett - Bradbury - DeVries - Dickie-Jestice, *Fighting techniques*, 248. Opširnije o razvoju i tipu ratnih galija u 14. stoljeću vidi: John H. Pryor, *Geography, technology and war, Studies in the maritime history of the Mediterranean 649.-1571*. Past and Present Society, Cambridge University Press, 1992., 66-67, 75-76.

²⁵¹ U tim dokumentima najčešće se navodi broj veslača od trideset do sto odnosno sto pedeset ljudi. *Listine* II, CCCXCVII, 237; CCCCXXIV, 253; Antun Ničetić, „Galije trireme i bireme bile su tijekom više stoljeća ratni brodovi Dubrovnika“, *Anali Dubrovnika* 40 (2002): 20, 22. Prema tim podacima možemo pretpostaviti da je riječ o galijama triremama. „Obična galija“ (*lunga*) kao najčešći tip galije u 13. i 14. stoljeću imala je trideset klupa i 180 veslača. Klen, „Galijoti“, 137.

²⁵² Kostrenčić-Gortan-Herkov, *Lexicon*, 230.

²⁵³ Prva pomorska vojska, kojom Petar de Canale blokira grad, bila je s galijama. Autor ih prvo navodi kao dvanaest brodova (*classes*) pa kao deset galija (*decem galee*). *Obsidio*, lib. I, cap. 6, 136; lib. I, cap. 7, 139; lib. I, cap. 14, 160. *Zadarska kronika* navodi pet galija. Morelli, *Istoria*, III.

kojima se gađao Zadar tijekom cijele opsade.²⁵⁴ U jednome od svojih opisa ratnih sukoba autor navodi podatak o uporabi vatrene moći mletačkih galija protiv zadarskih.²⁵⁵ Opis je dvoznačan i pomalo neprecizan te upućuje na dvije moguće pojavnosti: na uporabu vatrenih bombi/grčke vatre²⁵⁶ ili pak na početke uporabe vatrenoga oružja na srednjovjekovnome brodovlju. Iako postoje spoznaje o prvim prototipovima vatrenoga oružja koje se koristilo u tadašnjoj Europi,²⁵⁷ možemo pretpostaviti da je u navedenome citatu ipak opisana uporaba grčke vatre, koja je bila uobičajena u tadašnjim pomorskim sukobima.²⁵⁸ U prilog toj tvrdnji govori i činjenica da autor u citatu ne opisuje učinak buke koja bi pratila glasnu topovsku vatru, što je bio slučaj kod uporabe prvih topova na brodovlju.²⁵⁹ Osim galija autor spominje i ostale tipove manjih ratnih brodova. Za određene tipove tih brodova autor u djelu koristi opće poznate nazive u literarnome (brzi brodovi) ili uporabnome smislu (gusarski brodovi) s time da ne navodi uvijek i broj njihove posade ili veličinu. Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ Mlečani koriste brzoplovke (*angromagus*) jednako kao i Zadrani i Dubrovčani.²⁶⁰ S obzirom da autor u daljnjemu tekstu poistovje-

²⁵⁴ *Obsidio*, lib. II, cap. 23, 194, 198; lib. II, cap. 4, 214. Galije su nosile katapulte, strojeve za bacanje projektila, povišene platforme i tornjeve za smještaj ratnika. Kojić, „Brodogradnja“, 89. Galije su se često branile na pramcu, a u manjoj mjeri na krmi gdje su se nalazili katapulti koji su bacali teško kamenje. Učvršćivali su se u drvenoj rembati ili utvrdi koja je bila podijeljena u dva dijela. (Služila je i za zaštitu, ali i kao prostor gdje je stajao katapult ili mangonel.) Enrico Scandurra, „The Maritime Republics: Medieval and Renaissance ships in Italy“ u *A History of Seafaring*, (cd. G. Bass), London, 1972., 208.

²⁵⁵ *Tunc quidem omnes Venetorum galleę, que sursum tecte fuerant, versus galleas inimicorum rogam porrigunt, ut consuptę nihil damni patiantur.* *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 198.

²⁵⁶ Grčka vatra koristila se na galijama s katapulta ili u obliku jednostavnih ručnih granata. Nju ni voda nije mogla ugaziti te je stoga bila iznimno korisna u pomorskom ratovanju. G.G. Lepage, *Medieval armies*, 147. Uporaba grčke vatre uz gađanje kamenjem i strijelama bio je čest manevar u bliskoj borbi brodova te je više imala za cilj onesposobiti neprijatelja negoli uništiti brod. Fernandez-Armesto, „Naval warfare“, 238.

²⁵⁷ U pomorstvu se vatreno oružje prvi put koristi u ranome 14. stoljeću na trgovačkim brodovima uz strijelce radi dodatne zaštite. Beritić navodi podatak da se prvi prototip vatrenoga oružja spominje 1338. godine u Europi, dok se kod nas spominje prvi put u Dubrovniku 1351. godine. Naoružavanje brodova vatrenim oružjem u Dubrovniku spominje se prvi put tek 1378. godine. Luka Beritić, „Brodsko naoružanje kod nas od dolaska Slavena do konca XVIII stoljeća“ u *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Zagreb: 1962., 165-166. Prvi tip topa koji se javlja u 14. i 15. stoljeću na brodovima jest bombardar kovana od željeznih šipki. G.G. Lepage, *Medieval armies*, 249, 265; Kelly Devries – Robert D. Smith, *Medieval Weapons. An Illustrated History of Their Impact*. Santa Barbara, Denver, Oxford: Weapons and Warfare Series, ABC CLIO, 2007., 97; Beritić, „Brodsko naoružanje“, 166.

²⁵⁸ Grčka vatra koristila se i u opsadi Konstantinopola 1203.-1204. godine. O uporabi vatrenih bombi vidi opis bitke u napuljskome zaljevu 5. lipnja 1284. godine između brodova španjolskoga admirala Rogera od Laurije i anžuvinskih brodova. Bennet – Bradbury – DeVries – Dickie – Jestic, *Fighting techniques*, 229, 236.

²⁵⁹ Helen J. Nicholson, *Medieval Warfare*. New York: Palgrave Macmillan, 2004., 97.

²⁶⁰ Za Mlečane i Zadrane vidi: *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 191; cap. 23, 192. O dubrovačkome brodu vidi: Isto, lib. I, cap. 13, 158.

čuje šest mletačkih brodova *angromagus* s galijama,²⁶¹ a mletački dokumenti ne spominju pod tim nazivom nijedan od svojih brodova, možemo pretpostaviti da se naziv *angromagus* u tekstu koristi za opis galije kao „brzoga broda“.²⁶² U „Obsidio Iadrensis“ manji gusarski brodovi Zadrana nazivaju se po uporabnoj funkciji *parones*²⁶³ i po tipu *lembus*. S obzirom da Mlečani u jednome sukobu koriste dva manja *lembus* broda protiv zadarskoga brodovlja,²⁶⁴ možemo pretpostaviti da je riječ o zapljenjenim zadarskim brodovima.

U „Obsidio Iadrensis“ autor detaljnije opisuje mletačko ratno teretno brodovlje. Brodovi marani (*maranum*)²⁶⁵ i mantovanski brodovi (*plathus Mantuanus*)²⁶⁶ opisani su kao plovila s podignutim drvenim utvrdama, mostovima i opsadnim strojevima (katapulti)²⁶⁷ kojima Mlečani neprekidno gađaju gradske zidine i utvrđenja. Autor u svojim opisima spominje mantovanske brodove kao brodove koji u svojim podignutim tornjevima²⁶⁸ prevoze pješake koji se pokušavaju prebaciti preko velikih mostova na gradske zidine.²⁶⁹ Prilikom velikoga juriša na grad Mlečani koriste taktiku povezivanja dvaju mantovanskih brodova radi podizanja obrambenih drvenih tornjeva,²⁷⁰ što je bilo uobičajeno u mletačkim napadima na

²⁶¹ Isto, lib. I, cap. 22, 191; lib. I, cap. 23, 195.

²⁶² *Angromagus* se javlja u tekstu i kao *anguiomagus* i *angromagus*. Prema provedenim lingvističkim istraživanjima taj je izraz medievizam koji bilježi potvrdu samo u našem tekstu i svjedoči o govornim značajkama zadarskoga područja. Butić, „O leksiku djela“, 444.

²⁶³ *Paro*: gusarski brod - riječ dolazi iz klasičnog latiniteta i od venecijanskog *paron* (prema grčkoj imenici παρών). Butić, „O leksiku djela“, 444. Da je riječ o manjemu brodu, potvrđuje i djelo u kojemu se navodi da je imao 23 veslačke klupe. *Obsidio*, lib. II, cap. 17, 274-275.

²⁶⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 192. *Lebulus* je manji brod od galije. Smatra se da su *lembo* ili *libo* bili manji brodovi koji su dostavljali oružje. Cesare Augusto Levi, *Le navi*, 154.

²⁶⁵ *Maranum* (tal. marrano) - posebna vrsta broda, opsadna lađa. Butić, „O leksiku djela“, 444; Kostrenčić-Gortan-Herkov, *Lexicon*, 699. O maranima koji su zabilježeni u kronici Francesca Longe ne zna se ništa. Smatralo se da dolaze iz Španjolske. Levi, *Le navi*, 154. *Navi marane* opisani su kao teretni brodovi koji su se često koristili u ratovima. Izvorno nisu venecijanskoga podrijetla te ih nalazimo među brodovljem 14. stoljeća. Giuseppe Casoni, „Brevi Cenni Sulle Costruzioni Navali e Sulla Marina Dei Veneziani“ u: *Venezia e le sue Lagune*. Venezia: nell'I. R. privil. Stabilimento Antonelli, 1847., 209; Lillian Elizabeth Ray, „Venetian ships and Seafaring up to the Nautical Revolution: A study based on artistic representations of ships and boats before ca. 450.“, magistarski rad, Texas A&M Univesity, 1992., 237-238.

²⁶⁶ Casoni opisuje brod zvan *piatta* ili *plato* kao brod velikoga dna koji je mogao primiti veliki teret. (Imao je funkciju teretnoga broda.) Ovoj vrsti broda pripada i mantovanski brod (*la piatta alla mantovana*). Prvi se put spominju 1283. godine. Vidi opširnije: Casoni, „Brevi Cenni“, 209.

²⁶⁷ *Obsidio*, lib. I, cap. 20, 178; cap. 22, 186; cap. 23, 194; lib. II, cap. 4, 214. U srednjemu vijeku bilo je uobičajeno da se teški opsadni strojevi i ljestve konstruiraju na palubama brodova u svrhu napada na obalne gradove ili utvrde. Nicholson, *Medieval Warfare*, 158.

²⁶⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 194.

²⁶⁹ Isto, lib. II, cap. 4, 218.

²⁷⁰ Isto, lib. II, cap. 4, 214. Drveni tornjevi bili su podignuti na pramcu brodova, pri čemu su brodovi rasli u visinu, s time da je uvijek postojala opasnost da zbog tih konstrukcija budu preopterećeni. Fernandez-Armesto, „Naval warfare“, 236.

sredozemne gradove u srednjovjekovnome razdoblju.²⁷¹ U dokumentima Senata i Zadarskoj kronici ne spominju se marani, ali se navode mantovanski brodovi, najčešće kao plitki široki brodovi koji nose tornjeve i bojne strojeve.²⁷² Na pojedinim mjestima u tekstu autor upotrebljava različite nazive za isti brod; u ovome slučaju mantovanski brod. Opisujući bitku za glavni lanac u luci, autor uz devet galija bilježi i brod *carabus*²⁷³ *seu cymba* sa sprijeda podignutim drvenim tornjem. Naziv toga broda autor izjednačava s brodom koji naziva burgo (*burgus*) ili mantovanski brod ravne palube s podignutim tornjem na tri kata.²⁷⁴ Zbunjujuće je što autor u daljnjemu tekstu opet koristi isti naziv *cymba* kao naziv za mletačke lađice.²⁷⁵ Prema tim podacima uporaba naziva *cymba* ostaje nejasna u dijelu teksta u kojemu se povezuje s mantovanskim brodom. Možemo pretpostaviti da je taj naziv, zajedno s nazivom *carabus*, autor koristio kao oznaku za brod ili plovilo. U tome bi slučaju naziv *burgus* ili *plathus Mantuanus* dodatno označavao i uporabnu funkciju broda.²⁷⁶

Osim marana i mantovanskoga broda kao ratnih teretnih brodova, autor spominje i splav (*rada*) kao poseban tip teretnoga plovila. Tu splav na kojoj je bila učvršćena golema drvena kula iz koje se pružao dugačak most Talijani nazivaju *madia* ili *ca-*

²⁷¹ Tijekom srednjovjekovnoga razdoblja u vojnoj povijesti Mletačke Republike postoje primjeri povezivanja ostalih mletačkih brodova u parove. Tako u mletačkome rukopisu iz 11. stoljeća postoji ilustracija scene iz opsade koja pokazuje primjer povezivanja četiri mletačka broda u parove. Zajedno su sačinjavali platformu namijenjenu za opsadu grada. Elizabeth Ray, „Venetian ships“, 87-88. Brodovi su se često spajali radi podizanja obrambenih tornjeva u svrhu povećane sigurnosti brodova. G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 147. Mletačko spajanje brodova u paru vidi se na primjeru Bitke za Konstantinopol 12. travnja 1204 godine. Cilj je bio veća sigurnost i stabilnost brodova, ali i dvostruka uporaba mostova za zidine. „*Floating seige towers*“ najčešće su se koristili u opsadama obalnih gradova. Bennett-Bradbury-DeVries-Dickie-Jestice, *Fighting techniques*, 232-233.

²⁷² U senatskoj odluci iz veljače 1346. godine o nabavi brodova za veliki juriš spominje se slanje mantovskih brodova: „(...) *et viginti platas mantuanas et plures naves et platas (...)*“. *Listine II*, DXXII, 316. Gruber spominje mnogo plitkih lađa među kojima se isticala lađa s tornjem te dodaje da je imala mnoga braništa i strojeve i da ju je sagradio (kao i ostale) poznati mjernik Franjo delle Barche. Gruber te podatke preuzima iz Zadarske kronike. „Vojevanje“, 34. Zadarska kronika naziva mantovske brodove *Peatte Mantovane* te spominje njihovu ulogu u transportu vode za vojsku u bastidi. Morelli, *Istoria*, XI, XXI.

²⁷³ *Carabus* - korablja prema grč. *καράβος*. Butić, „O leksiku djela“, 444.

²⁷⁴ *Obsidio*, lib.I, cap. 23, 194; cap. 24, 201. S obzirom da *burgus* ima značenje utvrde, opis upućuje na neku vrstu splavi s podignutim utvrđenjem.

²⁷⁵ Isto, lib. I, cap. 24, 200-201. Za *navis* (lađa) postoji deminutiv ladijca (*cymba*) kojemu pripada i korablja s deminutivom korabica (*navicula*). Blaž Jurišić, „O našoj pomorskoj terminologiji“ u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Zagreb: JAZU, 1962., 452. U pomorskoj terminologiji nazivi *cymba* i *carabus* označavali su veće okrugle brodove namijenjene obalnoj ili riječnoj plovidbi. Elizabeth Ray, „Venetian ships“, 233.

²⁷⁶ Podrijetlo naziva toga broda i konstrukciju njegova tornja za smještaj vojnika autor detaljno opisuje u tekstu. *Obsidio*, lib. I, cap. 23, 194.

tra.²⁷⁷ O tome nazivu, nažalost, nemamo spomena u ostalim mletačkim službenim ili narativnim izvorima.²⁷⁸

Autor djela detaljno opisuje i teretne ratne brodove kojima ne daje nikakav poseban naziv. Riječ je o četiri velika broda (*naves*) s tri krova na kojima se podižu opsadne sprave, drvene utvrde i mostovi za prebacivanje pješaka.²⁷⁹ Ti su brodovi imali ulogu taktičkoga proboja prema svim glavnim gradskim vratima za vrijeme velikoga juriša 16. svibnja 1346. godine. Ta četiri broda spominju se kao obični, veliki brodovi i u odluci Senata iz veljače 1346. godine²⁸⁰ te u Zadarskoj kronici.²⁸¹ Od svih navedenih primjera mletačkih brodova autor djela „*Obsidio Iadrensis*“ donosi najdetaljniji opis konstrukcije mletačkoga teretnog brodovlja. S obzirom da mletački izvori ne opisuju fizički izgled tih brodova - nego samo navode njihovu vrstu, broj, glavnoga zapovjednika i broj ljudi u posadi - „*Obsidio Iadrensis*“ predstavlja važan izvor podataka o izgledu mletačkoga ratnog teretnog brodovlja.

Za razliku od mletačkoga brodovlja „*Obsidio Iadrensis*“ ne poklanja veliku pozornost opisima zadarskoga brodovlja; u djelu se navode nazivi tih brodova i njihova uloga u ratnim ili gusarskim aktivnostima. Manje zadarske čamce i brodove autor naziva *lembulus*, *linter* i *crapulis*.²⁸² Zadarske galije (*galea*) koje sudjeluju u borbi²⁸³

²⁷⁷ Isto, lib. II, cap. 4, 212-214. *Rada-contignatio*, *navis species* (podij, platforma, vrsta broda). Butić, „O leksiku djela“, 444. Gruber opisuje *madium* kao kulu koja je bila podignuta na ostalim galijama iz koje se nazirao toranj - ogromni most od šezdeset stopa pružao se prema gradskim zidovima. Gruber, „Vojevanje“, 42.

²⁷⁸ U odluci Senata iz veljače 1346. godine o nabavi brodova za veliki juriš spominje se naziv *plata* pod kojim se najvjerojatnije krije identitet opisane splavi s kulom o kojoj govori „*Obsidio Iadrensis*“. *Listine* II, DXXII, 316.

²⁷⁹ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210, 214, 216. Kasnije u tekstu autor ih naziva *classes*. Isto, lib. II, cap. 4, 217.

²⁸⁰ *Listine* II, DXXII, 316.

²⁸¹ Morelli, *Istoria*, XI.

²⁸² *Obsidio*, lib. I, cap. 16, 165. U postojećoj literaturi pod nazivom *lembulus* spominju se i veliki brodovi plitkoga i plosnatoga dna. Elizabeth Ray, „Venetian ships“, 237; za *linter* vidi *Obsidio*, lib. I, cap. 7, 142. Riječ *linter* prenesena je u srednjovjekovni latinitet iz prijašnjih faza latinskoga jezika. Butić, „O leksiku djela“, 444. O spomenu *crapulis* broda vidi *Obsidio*, lib. I, cap. 10, 153.

²⁸³ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 151. Poznato je da su Zadrani posjedovali dvije galije za zaštitu grada na kojima je zadarska posada otkazala poslušnost 1301. godine. Čolak, „Pomorstvo“, 1576. Zbog prijetnji Karla Roberta I. i bana Pavla Šubića Venecija je 1309. godine dopustila Zadru da gradi ratne brodove jer ih nije sama mogla omogućiti. U ratu 1311.-1313. godine Zadrani su zarobili mletačkoga admirala Belletta Giustiniana zajedno s još dvije galije. Čolak, „Pomorske operacije“, 398-399. Nakon kapitulacije grada mletačka vlada nalaže da se u Veneciju upute svi zadarski brodovi od kojih je trebalo sačuvati jednu od boljih galija za zadarskoga kneza. Čolak, „Pomorstvo“, 1579. U Zadru su postojale dvije galije *seu ligna*, od kojih se za jednu navodi da je imala šezdeset, a druga osamdeset vesala. *Listine* II, CCCCXCIX, 301. Klen tvrdi, prema dokumentima iz Ljubićevih Listina i „*Obsidio Iadrensis*“, da izvori često pod pojmom galije upotrebljavaju naziv *lignum* za brod koji je imao od trideset do stotinu vesala. Klen, „Galijoti“, 137.

opisuju se s postavljenim visokim zaklonima (*propugnaculum*)²⁸⁴ radi zaštite od strijela i kamenja.

Autor djela „Obsidio Iadrensis“ iznosi i brojčane podatke o mletačkome brodovlju koje sudjeluje u vojnim operacijama. Ti se podaci odnose na broj mletačkoga brodovlja u pojedinim bitkama i svakoj novoj poslanoj pomorskoj vojsci iz Venecije.²⁸⁵ Prema podacima iz „Obsidio Iadrensis“ razvidno je da u manjim pomorskim sukobima sudjeluje tek nekoliko galija, brodova marana i mantovanskih brodova,²⁸⁶ dok u većim pomorskim bitkama sudjeluje znatno veći broj mletačkoga ratnog i teretnog brodovlja.²⁸⁷ S obzirom na određeni tip broda autor pogrešno navodi broj brodova koji sudjeluju kao nova pomorska vojska u velikome jurišu na grad u svibnju 1346. godine. „Obsidio Iadrensis“ opisuje sudjelovanje pedeset mantovanskih brodova, četiri velika broda i 36 galija.²⁸⁸ Malo drugačije podatke donose odluke Senata tijekom priprema za veliki juriš. U tim odlukama navodi se dvadeset mantovanskih brodova, četiri velika broda, tridesetak ganzarolija,²⁸⁹ više od četrdesetak galija i još nešto manjih brodova *lignum*.²⁹⁰ Zadarska kronika, također, potvrđuje dolazak četiriju velikih i dvadeset mantovanskih brodova.²⁹¹ Sudeći prema navedenim podacima, riječ je o velikome broju brodova u mletačkoj floti, što nije bila neuobičajena pojava i u ranijim mletačkim pohodima.²⁹² U usporedbi s navedenim izvorima „Obsidio Iadrensis“ pogrešno navodi broj mantovanskih brodova. Zabuna u identifikaciji ganzarolija i mantovanskih brodova svjedoči o autorovu nedovoljnom poznavanju različitih vrsta brodovlja. To i ne iznenađuje ako se uzme u obzir da su Mlečani međusobno spajali

²⁸⁴ *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 186-187. *Propugnaculum* ima značenje zaštitnoga tornja, drvene kule ili utvrđenja. Butić, „O leksiku djela“, 444. Drvene zaštitne ograde (*impavesati*) štitele su veslače od napada. Nicolle, *The Venetian Empire*, 8.

²⁸⁵ Vidi Prilog, tabela br. 12.

²⁸⁶ Manji broj mletačkoga brodovlja sudjeluje u prvoj bitki za lanac 2. rujna 1345., osvajanju utvrde Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345., bitki za brod maran 20. siječnja 1346. godine te pomorskoj bitki u luci i pred gradom 12. veljače 1346. godine. *Obsidio*, lib. I, cap. 10, 152; cap. 20, 178; cap. 22, 186; cap. 24, 200.

²⁸⁷ Veći broj brodovlja sudjeluje u bitki za lanac 23. siječnja 1346. godine i velikome jurišu na grad 16. svibnja 1346. godine. Isto, lib. I, cap. 23, 194; lib. II, cap. 3, 210, cap. 4, 214, 216.

²⁸⁸ Isto, lib. II, cap. 3, 210, 212; cap. 4, 214, 216.

²⁸⁹ Naziv *ganzeruolo* dolazi iz venecijanskoga dijalekta od riječi „ganzo ili ganzer“ te označava brodove za istovar tereta. To je lagani brod koji se izgrađivao u različitim veličinama. Pojavio se u 13. stoljeću te se opisuje kao jednostavnija verzija manjega broda za opskrbu od *cocche* ili drugih ratnih brodova. U 14. stoljeću imali su trideset veslača. Levi, *Le navi*, 24; Casoni, „Brevi Cenni“, 210.

²⁹⁰ *Listine* II, DXXII, 316; DXXXV, 323; DXXXVIII, 324-325; DXLIII, 328.

²⁹¹ Morelli, *Istoria*, XI.

²⁹² Mlečani su u križarskome pohodu protiv Fatimida u 12. stoljeću imali, prema nekim zapisima, flotu od četrdeset brodova koja se sastojala od različitih tipova brodova. U križarskoj opsadi Konstantinopola 1203.-1204. godine sudjelovalo je oko pedeset mletačkih galija uz ostalo brodovlje. Bennett – Bradbury – DeVries – Dickie – Jestice, *Fighting techniques*, 225-227.

i manje brodove s drvenim konstrukcijama u takozvane „plutajuće tvrđave“,²⁹³ što je lako moglo dovesti do zabune kod točne identifikacije različitih tipova brodova.

Nažalost, pouzdanost iznesenih podataka iz djela „Obsidio Iadrensis“ ne možemo utvrditi s potpunom sigurnošću jer iz ostalih navedenih izvora ne saznajemo gotovo ništa o točnome broju brodova koji sudjeluju u pojedinim bitkama.

U nekoliko navrata tijekom opsade Zadra organizirano se iz Venecije šalju nova velika vojna pojačanja (*armata*) na čelu s novim zapovjednicima kopnene i pomorske vojske.²⁹⁴ Uz kopnena pojačanja²⁹⁵ slale su se i nove pomorske snage skoro svaka dvatri mjeseca iz Venecije s ciljem da se zamijene oštećeni i dotrajali brodovi na bojištu, koji su se redovito po povratku u Veneciju upućivali na popravak u mletački Arsenal.²⁹⁶ Novi brodovi i ljudstvo šalju se da zamijene iscrpljene snage na bojištu²⁹⁷ ili da ojačaju planirane napade na grad. „Obsidio Iadrensis“, nažalost, ne donosi podatke o pripremi i planiranome broju tih brodova; djelo navodi samo broj novoga brodovlja koje dolazi s novim pomorskim zapovjednikom. Prema tim podacima nova pomorska vojska šalje se nekoliko puta. Prva pomorska vojska od deset galija dolazi s Petrom de Canaleom kao pomorskim zapovjednikom na opsadu grada 12. kolovoza 1345. godine.²⁹⁸ Autor jasno navodi podatak da i dalmatinski gradovi na početku opsade šalju određeni broj naoružanih brodova u korist Mlečana.²⁹⁹ Od listopada do prosinca 1345. godine u Veneciji se planira odlazak druge vojske,³⁰⁰ ali izgledno je da do prve smjene pomorskih snaga na bojištu dolazi tek u siječnju kada je izabran novi

²⁹³ Isto, 232-233.

²⁹⁴ Ove podatke sadrže odluke mletačkoga Senata u razdoblju od kolovoza 1345. do prosinca 1346. godine.

²⁹⁵ Osim Mlečana šalju se i Nijemci, Toskanci, Lombardi te domaći ljudi s Raba i Paga. Čolak, „Pomorske operacije“, 402; Brunelli, *Storia*, 461; Thurocz, *Chronica*, 167; *Listine* II, CCCCXXXIV, 257; CCCCXXXIV, 258; CCCCLXXIV, 283.

²⁹⁶ Brunelli, *Storia*, 460; Čolak, „Pomorske operacije“, 402.

²⁹⁷ Morelli, *Istoria*, XXI.

²⁹⁸ *Obsidio*, lib. II, cap. 7, 138.

²⁹⁹ Gradovi Dubrovnik, Split, Rab i Trogir šalju po jednu opremljenu galiju. *Obsidio*, lib. I, cap. 6, 136. Dalmatinski gradovi pod mletačkom vlašću bili su dužni sudjelovati u mletačkoj mornarici s određenim brojem vlastitih brodova. Vidi Isto, 298, bilj. 42; usp. Bernard Doumerc, „An Exemplary Maritime Republic: Venice at the End of the Middle Ages“ u *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance. Warfare in History* (No. 14): Boydell & Brewer, 2002., 155. Odluka o sudjelovanju brodovlja dalmatinskih gradova proizašla iz sklapanja ugovora u 12. i 13. stoljeću između Venecije i osvojenih gradova. Gradovi su se obvezali na izvršenje dviju obaveza - pomažanje mletačke mornarice ratnim brodovljem i ljudstvom te vršenje službe proganjanja gusara na određenome dijelu Jadrana radi sigurnosti mletačke plovidbe. Veliki teret pao je na dalmatinske gradove u naoružavanju i davanju ljudstva upravo za vrijeme opsade. Opširnije vidi Klen, „Galijoti“, 119.

³⁰⁰ *Listine* II, CCCCLX, 276; CCCCLXXIV, 284-285; CCCCLXXVIII, 286; CCCCLXXXVI, 290; CCCCLXXXVII, 291-292. Prva vojska ostaje dva do četiri mjeseca duže pa se po njezinu povratku planira odlazak treće (koja je u biti nova, druga vojska). Isto, CCCCXXXIX, 294.

pomorski zapovjednik Petar Civrano s novom vojskom od devet galija i dva *lignum* broda.³⁰¹ Te službene podatke iz odluka Senata potvrđuje „Obsidio Iadrensis“ kada navodi Petra Civrana kao kapetana devet galija u siječnju 1346. godine i stoga imamo potvrdu da je druga vojska bila pojačanje od novih devet galija. Autor ne navodi s koliko novih brodova dolazi Marin Falieri kao novi pomorski zapovjednik treće pomorske vojske pred kraj veljače 1346. godine,³⁰² ali iz odluke Senata od 11. veljače 1346. saznajemo da se njegovim galijama pridružuju još tri galije s Cipra.³⁰³ „Obsidio Iadrensis“ potvrđuje u svojim opisima i dolazak planirane četvrte pomorske vojske u travnju 1346. godine.³⁰⁴ Prema podacima iz odredbi Senata od 6. veljače - odboru koji je bio zadužen za nabavu brodova³⁰⁵ - razvidno je da se pripreme za slanje četvrte vojske planiraju u razdoblju od veljače do konca ožujka 1346. godine.³⁰⁶ Prema „Obsidio Iadrensis“ četvrta pomorska vojska dolazi u dva navrata prema Zadru. Autor djela opisuje dolazak četiriju velikih brodova 5. travnja te preko pedesetak mantovanskih brodova 11. travnja 1346. godine.³⁰⁷ Autor ne spominje točan datum dolaska glavnoga pomorskog zapovjednika mletačke flote Petra Civrana, ali prema podacima iz naredbe Senata glavnome pomorskom zapovjedniku o odlasku s pet galija prema Zadru 6. travnja,³⁰⁸ kao i njihovome napatku Petru Civranu od 8. travnja,³⁰⁹ možemo pretpostaviti da Civrano dolazi u Zadar s ostatkom brodovlja negdje između 8. i 11. travnja, kako se i navodi u „Obsidio Iadrensis“. Zadnja, peta pomorska vojska od deset galija, na čelu s pomorskim zapovjednikom Andrijom Morosinijem, dolazi u Zadar 5. rujna 1346. godine.³¹⁰ Međutim, u odluci Senata o slanju dodatnih brodova u Zadar od 3. kolovoza 1346. godine navodi se nešto drugačiji broj brodova koji se šalju na Zadar. Uz predviđenih šest galija i četiri naoružana *lignum* broda, koje su zarobili neprijatelji, dodatno se naoružavaju još dva *lignum* broda u arsenalu, jedan

³⁰¹ Isto, DIX, 308.

³⁰² *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 202.

³⁰³ *Listine* II, DXXIII, 316.

³⁰⁴ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210, 212. To je u biti bila pomorska vojska sastavljena od četiri velika broda, dvadesetak mantovanskih brodova, tridesetak ganzarolija te preko četrdesetak galija. *Listine* II, DXXII, 316.

³⁰⁵ U veljači se za novu pomorsku vojsku (četvrtu odnosno petu) određuje točan broj brodova i ljudstva. *Listine* II, DXXII, 316.

³⁰⁶ Biraju se časnici, izdaju naredbe i odluke u vezi osvojenja grada na juriš te revidiraju sveukupni troškovi vojne. Isto, DXXII, 316; DXXV, 318; DXXXII, 322. Donose se i odluke za naoružavanje brodova. Isto, DXXXV, 323; DXXXVIII, 324-325; DXXXIX, 325; DXLVIII, 328.

³⁰⁷ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210.

³⁰⁸ *Listine* II, DXLVIII, 331.

³⁰⁹ Isto, DL, 331.

³¹⁰ *Obsidio*, lib. II, cap. 16, 270.

s osamdeset, a drugi sa šezdeset vesala³¹¹ te se 24. kolovoza zapovjedniku dodjeljuje još jedna galijska (*galiota*) s 28 veslačkih klupa.³¹² Ovi podaci svjedoče da Morosini dolazi na Zadar s nešto većim brojem brodova od onoga koji se navodi u „Obsidio Iadrensis“. Autor nigdje u tekstu ne spominje dolazak šeste pomorske vojske, o čijemu planiranju i pripremi postoje podaci u odlukama Senata od 13. i 16. studenoga te prosinca 1346. godine.³¹³ S obzirom da u navedenom razdoblju traju pregovori između Zadrana i Mlečana o predaji grada, kako to opisuje „Obsidio Iadrensis“,³¹⁴ podaci o tajnoj pripremi šeste vojske u Veneciji svjedoče o tome da mletačke vlasti pokazuju nepovjerenje prema Zadranima sve do trenutka ulaska u Zadar 21. prosinca 1346. godine. Mlečani ne šalju planiranu vojsku na Zadar, što potvrđuje i autorova šutnja u tekstu.

Opsadni strojevi, sprave i obrambena utvrđenja mletačke vojske

U „Obsidio Iadrensis“ detaljno se opisuju opsadni strojevi, sprave i obrambena utvrđenja koja se podižu tijekom opsade grada. Podatke o njima nalazimo u opisima ratnih djelovanja i različitih aktivnosti u procesu utvrđivanja obrane mletačkih vojnih položaja. Djelo sadrži podatke o njihovim nazivima, načinu djelovanja (namjeni), konstrukciji i položaju (lokaciji).

Mlečani su postavljali opsadne strojeve u drvene utvrde (bastide), na brodovlje i unutar svojih obrambenih položaja u okolici grada.³¹⁵ U opisima njihove uporabe u borbama „Obsidio Iadrensis“ naziva opsadne strojeve *machinae*,³¹⁶ dok kao zajednički naziv za različite vrste metaljki autor koristi riječ *ingenii*.³¹⁷ Opsadni stroj za bacanje kamenih gromada (zidoder), namijenjen rušenju zidina, autor najčešće spominje pod nazivom *spigardus/spingardus*.³¹⁸ S obzirom da autor ne opisuje njegovu konstrukci-

³¹¹ *Listine* II, DXCIV, 367.

³¹² Isto, DCVI, 376.

³¹³ Isto, DCLI, 405; DCLIII, 406; DCLIX, 409.

³¹⁴ *Obsidio*, lib. II, cap. 18, 280, 282, 284.

³¹⁵ Isto, lib. I, cap. 10, 150-152; lib. I, cap. 15, 162-163; lib. II, cap. 9, 238-239.

³¹⁶ I u ranosrednjovjekovnim spisima opsadni strojevi navode se pod riječju *machinae*. Nicholson, *Medieval Warfare*, 91.

³¹⁷ *Obsidio*, lib. I, cap. 10, 150-152. „(...) *variorum generum ingeniorum* (...) (153). Pod sličnim nazivom *ingeniosii* spominju se inženjeri u službenim mletačkim dokumentima. *Listine* II, CCCCLXXXI, 288. Ti se inženjeri u literaturi spominju pod nazivom *ingeniatores*. G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 133, 135; Paul E. Chevedden-Les Eigenbrod-Vernard Foley-Werner Soedel, „The trebuchet“ u *Scientific American*, 1995: 69.

³¹⁸ *Obsidio*, lib. II, cap. 9, 238-239; lib. I, cap. 24, 198-199. Više o *spigardus* stroju vidi Bennet - Bradbury - DeVries - Dickie - Jestice, *Fighting techniques*, 197. O tumačenju riječi *spigardus* postoje i drukči-

ju, ne možemo znati s potpunom sigurnošću radi li se o stroju *mangonel*, *trebuchet* ili nekoj od njihovih varijacija.³¹⁹ Potvrdu o uporabi naziva *manganella* i *spigardus* nalazimo u odluci Senata o slanju oružja ninskome knezu 5. srpnja 1345. godine.³²⁰ Iako mletački izvori također ne spominju naziv *trebuchet*, određeni tehnički podaci u opisima pojedinih strojeva mogu upućivati upravo na uporabu ovoga stroja tijekom opsade Zadra.³²¹ Potvrdu o namjeni *spigardus* stroja kao stroja za gađanje kamenim projektilima nalazimo u „Obsidio Iadrensis“ u opisima njegove lokacije. Spigarde se postavljaju na zidine i okolo grada za koje autor tvrdi da su se pokazali slabijima zbog njihove veće udaljenosti od neprijatelja.³²² Osim *spigardus* stroja autor često navodi katapult (*trabuchus*)³²³ kao opsadni stroj kojim Mlečani pustoše grad tijekom opsade, pri čemu dolazi do njihovih čestih urušavanja.³²⁴ Mlečani ih podižu u svojim utvrda-

---

ja razmišljanja. Škrivanić navodi riječi *spigardus* i *arcubus* kao dokaz za uporabu prvoga vatrenog oružja tijekom opsade grada, što je malo vjerojatno s obzirom da se prvo vatreno oružje, mobilni topovi i puške (slično mušketama), pojavljuju tek 1370-ih godina i nisu bili previše produktivni u usporedbi s lukovima i samostrelima. Škrivanić, „Borbe oko Zadra“, 68; G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 250-256. Škrivanić svoj argument nalazi u opisu bitke za bastidu u srpnju 1346. godine, koji donosi Gruber: „(...) nastade toliki štropot od udara bombardarda, strelica i drugoga oružja, da se ne mogaše čuti ničiji glas“. („Vojevanje“, 56). Škrivanić tom rečenicom pokušava dokazati da je u opsadi korišteno vatreno oružje *bombarda*. Napominjem da je Gruber većinu podataka za opis ove bitke koristio iz Morellija (18. stoljeće), koji u poglavljima XXVIII.-XXIX. navodi riječ *bombarda*. U mletačkoj kronici, *Cronaca Iaderina*, u tome opisu stoji *machinis/machinarum*. *Cronaca Iadertina*. Arhiv HAZU, Rukopisi sign. II, c 31, 27. Iako postoje naznake da se prvi protipovi topova koriste od prve polovice 14. stoljeća, opće je mišljenje da se bombe počnu koristiti tek od 1380-ih godina. G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 250.-251. Ako uzmemo u obzir taj podatak, kao i činjenicu da se u opisu te bitke u „Obsidio Iadrensis“ ne navodi *bombarda* nego *spingardii*, *machine* i *trabucelli* kao opsadni strojevi te da nije opisan učinak buke, koji bi proizvodilo topovsko oružje, možemo pretpostaviti da nije riječ o vatrenome oružju. *Obsidio*, lib. II, cap. 8, 239.

³¹⁹ I *mangonel* i *trebuchet* posebne su vrste opsadnoga stroja koji je bacao kamenje i ostale vrste projektila te su se koristili zajedno s katapultima za uništavanje zidina, tornjeva i kuća. *Mangonel* je imao „žlicu“ za bacanje kamenja po čemu se razlikovao od *trebucheta* koji je imao „pračku“. *Trebuchet* se oslanjao na načelo protutežine (Na drugome kraju imao je sanduk s teretom.), bio je precizniji i mogao je bacati veće gromade kamenja. Razlika među njima bila je i u dometu projektila koji se ispaljivao na metu. G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 133-134; Devries - Smith, *Medieval weapons*, 195; Bennet - Bradbury - DeVries - Dickie - Jestice, *Fighting techniques*, 197, 201; Jones, „Fortifications“, 174.

³²⁰ *Listine* II, CCCCXXV, 253.

³²¹ Njegov opis možda možemo prepoznati kod Morellija gdje se pod nazivom *machina bombardarda* opisuje sličan stroj koji je mogao bacati teške kamene gromade. Prema nacrtu mletačkoga inženjera opsadnih strojeva Franciscusa a Barchisa Mlečani su podigli na velikoj bastidi dva stroja koja su bacala na grad ogromno kamenje teško čak do tri tisuće libara (=1431 kg). Morelli, *Istoria*, IX. Kamene gromade slične težine mogli su bacati jedino *trebuchet* strojevi. Bennet - Bradbury - DeVries - Dickie - Jestice, *Fighting techniques*, 201.

³²² *Obsidio*, lib. I, cap. 24, 198-199; lib. II, cap. 4, 222-223. I Ludovikova vojska postavlja zidodere što bliže zidinama mletačke utvrde. Isto, lib. II, cap. 9, 238-239.

³²³ *Trabuchus: parvae catapultae species, ballistae species* (vrsta katapulta, metaljke.) Butić, „O leksiku djela“, 444.

³²⁴ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210-211.

ma³²⁵ i brodovima³²⁶ te na različitim prigradskim lokacijama. Katapulte koje podižu na području Sv. Mateja autor naziva *trabucellus*.³²⁷ U djelu se spominju i zadarski katapultisti na gradskim zidinama koji gađaju mletačke galije.³²⁸ Njihovo djelovanje spominje se i u velikim bitkama³²⁹ nakon kojih Mlečani često uništavaju svoje, ali i katapulte neprijateljske vojske.³³⁰ Osim *spigardusa* i katapulta u djelu se opisuje i uporaba različitoga bojnog streljiva u borbama (koplja i strijele), što svjedoči o uporabi balisti (*balista*) i vitlova (*giraculum*).³³¹

U „Obsidio Iadrensis“ opisane su i različite opsadne sprave koje Mlečani koriste prilikom opsjedanja gradskih zidina. To su drvene konstrukcije koje su služile za zaštitu mletačkoga pješništva prilikom proboja na grad te za njihovo prebacivanje preko gradskih zidina. Iako ih autor općenito u djelu naziva *edificium*, na pojedinim mjestima navodi i njihov precizniji naziv uz opis njihove konstrukcije i načina transporta do gradskih zidina. Autor najčešće opisuje visoke drvene opsadne tornjeve (kule), mostove i ljestve,³³² koji su služili za prebacivanje pješaka na visoke zadarske zidine. Iz detaljnoga opisa konstrukcije dviju takvih kula na tri kata³³³ možemo prepoznati drveni pomični toranj kao uobičajenu opsadnu spravu koja se koristila u opsadama srednjovjekovnih gradova.³³⁴ Slične mostove, kakve opisuje na mletačkim kulama, autor navodi i na mletačkim brodovima.³³⁵ U „Obsidio Iadrensis“ spominje se i iz-

³²⁵ Isto, lib. I, cap. 17, 166-167; cap. 21, 184-185.

³²⁶ Isto, lib. I, cap. 20, 178-179; cap. 22, 186-187.

³²⁷ *Trabucellus* je deminutiv imenice *trabuchus*. Riječ je o manjim verzijama katapulta. Antal Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae: B. G. Teubneri, 1901., 669. *Obsidio*, lib. II, cap. 11, 254-255.

³²⁸ *Obsidio*, lib. I, cap. 22, 186-187; cap. 24, 198-199.

³²⁹ Ludovikovo vojsci nedostajao je određeni broj katapulta pa dovlače jedanaest takvih strojeva iz grada prilikom napada na mletačku bastidu. Isto, lib. II, cap. 8, 234; cap. 9, 238.

³³⁰ Isto, lib. II, cap. 5, 226; cap. 9, 240.

³³¹ Isto, lib. I, cap. 23, 198-199; lib. II, cap. 5, 216-217. Naziv *ballista* koristio se jednako i za samostrel (strijelci/samostrelčari - balistariji) i za bojni stroj koji je izbacivao velike strijele. Bennett - Bradbury - DeVries - Dickie - Jestice, *Fighting techniques*, 196. *Giraculum* je posebna vrsta opsadnoga stroja. Butić, „O leksiku djela“, 444.

³³² *Obsidio*, lib. II, cap. 4, 220.

³³³ *Nam illa edificia erant duę maxime turres trium pugnarum, sustentas quelibet bina vehicula et excelsa*. Nadalje posebno opisuje most: *Et vltimo erant due ingentes rote sustentantes quendam prolixissimum pontem, quem hostes ad menia ciuitatis dicebant appodiare, ut possent per murum discurrere et ibidem cum ipsis pugnare*. Isto, lib. II, cap. 3, 210-211, 212.

³³⁴ Radi se o tornju pod nazivom *belfroy* (eng. *belfry*). Bennett - Bradbury - DeVries - Dickie - Jestice, *Fighting techniques*, 197-198; Nicholas Hooper - Matthew Bennet, *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare, The Middle Ages 768-1487*. Cambridge U.P. 1996., 163; G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 136; Jim Bradbury, *The Routledge Companion to Medieval Warfare*. London and New York: Routledge, 2004., 313.

³³⁵ *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 212-213; cap. 4, 218-219.

gradnja zasebne drvene kule s bojnim strojem (*batifollum*)³³⁶ na mjestu gdje je bila porušena manja mletačka bastida,³³⁷ o čijoj namjeni autor ne govori u djelu. Drugu vrstu opsadne sprave koju opisuje u djelu autor naziva *catus ligneum*; to je bio drveni zaštitni krov slabije izrade na kojemu je bila izgrađena kula na dva kata koju su nosila dvojica vrlo velika kola, a na čijemu se dnu nalazila vrlo duga greda kojom su se trebale rušiti gradske zidine. Osim za rušenje gradskih zidina *catus* se tijekom opsade koristio i kao zaštita pješaka prilikom potkopavanja zidina.³³⁸ Iako je u djelu njezina konstrukcija malo drugačije opisana, *catus* pokazuje velike sličnosti sa spravom koja se koristila u tadašnjim srednjovjekovnim opsadama gradskih zidina.³³⁹

U sklopu postavljanja i održavanja obrambenih položaja u „Obsidio Iadrensis“ opisuje se izgradnja dvaju obrambenih utvrđenja (velika i manja *bastida*) izvan grada unutar kojih Mlečani smještaju svoje kopnene jedinice.³⁴⁰ Podizanje obrambenih građevina bila je jedna od metoda provođenja blokade. Iz tih utvrda Mlečani su mogli napadati grad po želji te kontrolirati ulaz i izlaz iz grada s njegove kopnene strane.³⁴¹ Autor opisuje položaj tih utvrda, njihovu izgradnju i utvrđivanje njihove obrane dodatnim opsadnim spravama, strojevima, branicima (*propugnaculi*) i obrambenim drvenim kulama (*turri*).³⁴² Pomorska vojska vrši potrebne mjere utvrđivanja na svo-

³³⁶ *Batifollum* je drvena kula koju su zvali i *Berfredum*. Bartal, *Glossarium*, 71. U literaturi postoji i naziv *bergfried* za sličnu građevinu koja je imala ulogu „nadglednoga tornja“ na određenome području. Bradbury, *The Routledge*, 313. S obzirom na mjesto izgradnje i naoružanje opisane mletačke kule u „Obsidio Iadrensis“ pretpostavljam da je možda imala sličnu ulogu.

³³⁷ *Obsidio*, lib. II, cap. 13, 258-259.

³³⁸ Isto, lib. II, cap. 3, 212-213; lib. I, cap. 20, 180. Ludovik daje izraditi sličnu spravu prilikom napada na zidine mletačke utvrde. Isto, lib. II, cap. 8, 236.

³³⁹ Mačka (lat. *catus*) imala je zaštitnu funkciju. Najčešće je štitila „ovna“ kojim se radio proboj na gradska vrata ili zidine. Izgledala je kao snažna, pokretna drvena konstrukcija (galerija) prekrivena zaštitnim krovom koji je štitio one koji su potkopavali ili provaljivali na zidine. G.G. Lepage, *Medieval Armies*, 138-139; Bennett – Bradbury – DeVries – Dickie – Jestice, *Fighting techniques*, 196.

³⁴⁰ Talijani i Langobardi takvu građevinu nazivaju *bastida*, a Dalmatinci i Hrvati stikak. Autor koristi za nju i naziv *habitaaculum* (nastamba). *Obsidio*, lib. I, cap. 12, 156; lib. I, cap. 21, 184. Opisana građevina u mletačkim odlukama Senata naziva se *bastia*. *Listine* II, CCCCXL, 261.

³⁴¹ Slična taktika blokiranja grada izgradnjom brojnih *bastida* koristi se i u 15. stoljeću. Vidi opsadu Orléansa od engleske vojske 1429. godine u Nicolle, *European Medieval*, 44.

³⁴² *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210-211. U izvorima postoji razlika u opisu prve mletačke utvrde. Gruber detaljnije opisuje njezin položaj prema stranama svijeta te položaj u odnosu prema moru. Opisuje ju kao jaku drvenu tvrđavu s tri strane okruženu kamenim zidovima, dok ju je s južne strane oplakivalo more. Na tvrđavi je bilo podignuto 28 kula i tornjeva s kojih se grad gađao strijelama, kamenjem i drugim projektilima. Mlečani su u nju mogli skloniti cijelu vojsku u slučaju dolaska kraljevske vojske. „Vojevanje“, 20. (Za izvore koje koristi vidi bilješku 2.) Sličan opis s podignutim drvenim kulama ili branicima donosi i „Obsidio Iadrensis“. Djelo navodi veći broj kula i drugačije opisuje njihov položaj s obzirom na strane svijeta. *Obsidio*, lib. II, cap. 3, 210-211. Gruber kaže da tornjeva nije bilo s južne strane, a „Obsidio Iadrensis“ s jugozapadne (*quirinali*). Mislim da Gruber krivo tumači taj termin jer je termin *quirinale* u zadarskim ispravama označavao jugozapad. Usp. Ante Strgačić, „Quirina...traversa pars' zadarskih srednjovjekovnih isprava“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 2 (1), (1963): 95-131. Ta strana *bastide* ostaje slobodna u slučaju nužnoga povlačenja vojske na brodove.

me brodovlju podižući također i različite obrambene drvene konstrukcije i opsadne strojeve.³⁴³ Sličan način utvrđivanja svojih uporišta Mlečani koriste sve do konca 14. stoljeća.³⁴⁴ U „Obsidio Iadrensis“ ne navode se logistički podaci o načinu organiziranja mletačke obrane. Podatke o slanju materijala za izgradnju potrebnih utvrđenja i opsadnih strojeva i svih ostalih dodataka potrebnih za učvršćivanje obrane protiv neprijatelja sadrže pisma Senata vojnim zapovjednicima na Zadru.³⁴⁵ Prema tim podacima saznajemo da se izdavaju posebne upute zapovjednicima za izgradnju obrambenih utvrđenja i očuvanje bojnih položaja tijekom opsade, što ukazuje na činjenicu da se utvrđivanje provodilo planski i uz nadzor mletačke vlasti.

U djelu se opisuje i pojačavanje obrane grada prije izvođenja svakoga mletačkog napada. Zadrani postavljaju opsadne strojeve na gradske zidine, uz obalu luke i uz velika vrata iskopavaju duboke jarke te oko grada podižu nasipe. U gradskoj luci podižu veliki lanac radi obrane svoga brodovlja i ograničavanja kretanja mletačkih brodova.³⁴⁶ Dodatno utvrđuju grad jačim napravama i zaštitnim strojevima te na gradskim zidinama podižu katapulte i vrlo visoke kule.³⁴⁷

Prema navedenim podacima razvidno je da autor opisuje opsadne strojeve, sprave i utvrđenja kao svjedok ratnih događanja ne koristeći precizniju vojnu terminologiju. Zahvaljujući njegovim detaljnim opisima pojedinih opsadnih sprava, možemo zaključiti da su se u Zadru koristile slične sprave koje su bile korištene u opsadama europskih gradova tijekom cijeloga srednjovjekovnog razdoblja.

Zaključna razmatranja

Članak je nastao kao rezultat istraživanja o ustrojstvu i djelovanju mletačke pomorske i kopnene vojske prilikom opsade grada Zadra 1345.-1346. godine. „Obsidio Iadrensis“ kao povijesno svjedočanstvo o opsadi jednoga srednjovjekovnog grada predstavlja dobar primjer za istraživanje vojnih mogućnosti jedne velike pomorske

³⁴³ *Obsidio*, lib. I, cap. 20, 178.

³⁴⁴ Kada su područje Veneta napale đenoveške i padovanske snage 1379. godine, Mlečani su koristili slične tehnike utvrđivanja. Vidi Nicolle, *European Medieval*, 45.

³⁴⁵ *Listine* II, CCCCXL, 262; CCCCLXXXI, 287; CCCCLXXXI, 287-288.

³⁴⁶ *Obsidio*, lib. I, cap. 9, 150.

³⁴⁷ „(...) *quod fortioribus magisteriis et propugnaculis urbem studuerunt munire confeceruntque (ut diximus) plusquam XV trabuchos in vallatione ciuitatis. Eminentissima fabricauerunt edificia (...)*“ Isto, lib. I, cap. 24, 198-199. *Edificium - machina bellica lignea in modum turris extracta* – drvena bojna sprava u obliku tornja. Butić, „O leksiku djela“, 443. Iako sam već ranije u tekstu navela da autor u djelu ovaj izraz koristi općenito za opsadne sprave, u ovome kontekstu on označava i drvene obrambene konstrukcije koje su se podizale na gradskim zidinama radi njihova dodatnog učvršćivanja. „(...) *altitudinem Iadertinorum edificiorum excedebant, que erant mesure vltra passus duodecim.*“ *Obsidio*, lib II, cap.4, 218-219.

sile kao što je to bila Venecija na području Sredozemlja. Tijekom istraživanja bilo je važno odrediti koje podatke o mletačkoj vojsci sadrži „Obsidio Iadrensis“ kao povijesni dokument toga vremena. Analizom tih podataka željela se utvrditi njihova količina i vjerodostojnost u odnosu na druge izvore koji govore o istome događaju.

Podaci koji se odnose na pripremu i realizaciju vojnoga pohoda na Zadar oskudni su i ne pružaju dovoljno spoznaja o opsežnim vojnim pripremanjima koje su provodile mletačke vlasti. Istinitost autorovih navoda o velikoj kopненоj vojsci u Ninu, naoružavanju dalmatinskih gradova protiv Zadra te pojedinim hrvatskim velikašima koji su bili protiv kralja Ludovika potvrđuju i ostali izvori, ali način na koji autor iznosi te podatke u svojoj naraciji upućuje da je riječ o opće poznatim tvrdnjama koje autor najvjerojatnije preuzima iz drugih izvora, a koji nama ostaju nepoznati.

Iako ne iznosi podatke o diplomatskim kontaktima između dalmatinskih gradova i pojedinih velikaša s Venecijom, „Obsidio Iadrensis“ sadrži - kao jedini povijesni izvor - prijepise službenih duždevih pisama Zadranima, koji svjedoče o postojanju diplomatskoga kontakta između Mlečana i Zadrana. Ta pisma upućuju na postojanje tajnoga plana mletačkih vlasti o slanju vojske protiv Zadra, što potvrđuju i odluke mletačkoga Senata. Činjenica da autor djela posjeduje prijepise tih pisama, kao i pisama kralja Ludovika upućena Zadranima tijekom opsade, ukazuje na njegovu povezanost sa zadarskom političkom elitom.

Podaci koje autor donosi o mletačkome zapovjedništvu ukazuju na činjenicu da autor nije bio upoznat s planovima i postupcima mletačke vlasti u postupanju protiv Zadra. Podaci koje iznosi o imenima i titulama glavnih zapovjednika te njihovoj smjeni u Zadru nisu dostatni da bismo dobili uvid u cjelokupnu mletačku vojnu organizaciju jer nedostaju ključni podaci o nižim razinama vojne hijerarhije, načinu imenovanja zapovjednoga vojnog stožera te izdavanju zapovjedi službenih mletačkih vlasti. Ti su podaci važni da bi se mogli prikazati ključni procesi u načinu organizacije i provođenju zapovjedi u ratnim operacijama. Iako autor ne donosi podatke o odnosu između mletačkih vlasti i zapovjednoga stožera, iz njegovih opisa o izvršenju pojedinih vojnih operacija na terenu saznajemo i podatke o ulozi glavnih zapovjednika kopnene i pomorske vojske.

„Obsidio Iadrensis“ jedini je povijesni izvor koji opisuje kronološki slijed i način izvođenja svih vojnih operacija tijekom opsade Zadra. U opisima vojnih djelovanja protiv grada saznajemo važne podatke o sudionicima, cilju, vremenu, lokaciji, tijeku i konačnome ishodu opisanoga sukoba. Opisujući vojne operacije autor iznosi brojčane podatke o ljudstvu, podatke o vojnoj taktici u borbi, brodovlju te opsadnim strojevima, spravama i obrambenim utvrđenjima. Navedeni brojčani podaci odnose se na: ukupan

broj mletačkih vojnika koji sudjeluju u organiziranim napadima, broj pripadnika pojedinih mletačkih postrojbi u pohodima te na ukupan broj mletačkih vojnika koji sudjeluju u pojedinim sukobima, uključujući i njihove gubitke. „Obsidio Iadrensis“ jedino je djelo koje svjedoči o sukobima između zadarskih i mletačkih vojnika. U pojedinim primjerima autor navodi broj zadarskih vojnika koji sudjeluju u borbi te broj poginulih i ranjenih Zadrana. Opisujući sudjelovanje i broj zadarskih i kraljevskih vojnika u borbama utvrđeno je da autor ne iznosi uvijek sve potrebne brojčane podatke koji su nam potrebni za detaljniju analizu pojedinih vojnih sukoba. U opisima velikih pohoda autor ne iznosi precizno brojčane podatke, što ukazuje da njegov cilj nije točnost u stvarnome prikazivanju vojnih snaga nego naglašavanje dojma koji želi ostaviti na čitatelja u pojedinim opisima. Autor nema saznanja o ustroju mletačkih postrojbi, njihovome novačenju ili slanju dodatnih pojačanja na Zadar, koje navode mletački izvori. On opisuje ratna događanja iz perspektive svjedoka, što je vidljivo u općenitosti iznesenih podataka. Najvažnije podatke o mletačkoj vojsci autor donosi o mletačkome brodovlju te opsadnim strojevima, spravama i obrambenim utvrđenjima. U opisima pomorskih vojnih operacija autor iznosi podatke o određenome tipu mletačkoga brodovlja, njegovoj ulozi i broju u pojedinim sukobima – najvredniji podaci odnose se na opis konstrukcije ratnoga teretnog brodovlja, što svjedoči o djelu „Obsidio Iadrensis“ kao vrijednome izvoru podataka o izgledu pojedinih tipova srednjovjekovnih mletačkih brodova.

U svojim opisima ratnih sukoba autor donosi pojedine podatke o nazivima, načinu djelovanja (namjeni), konstrukciji i položaju (lokaciji) opsadnih strojeva, sprava i obrambenih utvrđenja. Utvrđeno je da kod navođenja naziva i tipova pojedinih opsadnih strojeva i sprava autor ne koristi preciznu vojnu terminologiju, dok najveću pozornost posvećuje njihovoj konstrukciji i ulozi u opsadnim događanjima. Zahvaljujući detaljnim opisima pojedinih opsadnih sprava, možemo zaključiti da su se u Zadru koristile slične sprave koje su bile korištene u opsadama europskih gradova tijekom cijeloga srednjovjekovnog razdoblja.

Rezultati istraživanja pokazali su da je „Obsidio Iadrensis“ djelo bogato podacima koji nam mogu dati određeni uvid u način na koji se odvijala opsada srednjovjekovnog grada. Međutim, taj je uvid, nažalost, ograničen jer se dobiveni podaci odnose samo na određene aspekte u cjelokupnome prikazu ratnih događanja, što je i razumljivo s obzirom da autor piše svoje svjedočanstvo o tim događajima, a ne povijesni pregled vojne opsade Zadra.

Stoga odgovor na postavljeno pitanje o tome može li se djelo, s obzirom na tražene podatke, smatrati relevantnim povijesnim izvorom za prikaz vojnopomorske moći

Venecije u 14. stoljeću jest potvrđan iako je uočen nedostatak podataka ključnih za razumijevanje cjelokupne slike o organizaciji i djelovanju mletačke vojske u 14. stoljeću. Budući da se najvažniji podaci u djelu odnose uglavnom na prikaz vojnih operacija, mletačkoga brodovlja i ratnoga naoružanja, zaključila bih da srednjovjekovno djelo „Obsidio Iadrensis“ predstavlja izuzetno kvalitetan primjer srednjovjekovne ratne kronike, koja može znatno pridonijeti novim znanstvenim spoznajama u pomorskom ratovanju srednjovjekovne Europe.

PRILOG (tabele)

Tabela br. 1. Ukupan broj mletačkih vojnika koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

UKUPAN BROJ MLETAČKIH VOJNIKA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
kopnena vojska iz Nina – pješaci i konjanici	20 000	jedna četa u vojsci = 3500 ljudi (Sanutus kod Muratorija)	
veliki juriš na grad 16. svibnja	25 000		
kopnena vojska u velikoj bastidi u lipnju 1346.	16 000		
napad na kraljevsku vojsku iz bastide 1. srpnja 1346.	6 000		

Tabela br. 2. Ukupan broj zadarskih vojnika koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

UKUPAN BROJ ZADARSKIH VOJNIKA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
grad Zadar	6 000		4 000
napad na bastidu 1. srpnja 1346.	3 000		

Tabela br. 3. Ukupan broj kraljevskih vojnika koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

UKUPAN BROJ KRALJEVSKIH VOJNIKA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
pohod u lipnju 1346.	100 000	20 – 200 000 <i>Istoria dell'assedio</i> - 80 000	
vojska bana Stjepana Kotromanića u lipnju 1346.		<i>Istoria dell'assedio</i> - 10 000	

Tabela br. 4. Broj mletačkih konjanika koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

MLETAČKO KONJANIŠTVO	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
odred iz Nina koji gradi bastidu	300		
ukupan broj konjanika u bastidi		<i>Istoria dell'assedio</i> – pojedinačan broj od 200 konjanika	
konjanici koji sudjeluju u bitki 1. srpnja 1346.	600		

Tabela br. 5. Broj kraljevskih konjanika koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

KRALJEVSKO KONJANIŠTVO	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
prvi pohod u rujnu 1344.	4 000 oklopnika	<i>Istoria dell'assedio</i> – navodi jako veliku vojsku	
drugi pohod u srpnju 1345.	20 000 oklopnika		
treći pohod u studenom 1345.	ne navodi broj	<i>Istoria dell'assedio</i> - 10 000	
četvrti pohod u lipnju 1346.	100 000	<i>Istoria dell'assedio</i> – 30 000	
kraljevski konjanici koji čuvaju opsadne strojeve u lipnju 1346.	2 000		

kraljevski vitezovi u napadu na bastidu 1. srpnja 1346.	800		
kraljevski konjanici u zadarskoj postrojbi 1. srpnja 1346.	50 – konjanici ili pješaci ?		

Tabela br. 6. Broj mletačkih pješaka koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

MLETAČKO PJEŠAŠTVO	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
odred iz Nina koji gradi bastidu	800		navodi 400 <i>barbutus</i> vojnika u kopnoj vojsci
streljari/strijelci na balistama u velikome jurišu 16. svibnja 1346.	8 000		
pješaci/samostreljari u bastidi u lipnju 1346.		<i>Istoria dell'assedio</i> – ne navodi broj	
bitka za glavni lanac u luci 23. siječnja 1346.	mantovanski brod – 15 veslača, 6-8 teško naoružanih pješaka, 6 samostreljara		
veliki juriš na grad 16. svibnja 1346.	četiri velika broda – svaki s 300 ratnika, (košare – četiri streljara/ praćkara)	<i>Istoria dell'assedio</i> – četiri velika broda – svaki s 400 ratnika	300 ratnika; 20 mantovanskih i drugi brodovi - 80 ljudi; 30 lađica po 15-20 ljudi (oko 600)

Tabela br. 7. Broj zadarskih pješaka koji se navodi u djelu „Obsidio Iadrensis“

ZADARSKO PJEŠAŠTVO	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
streljari/strijelci iz balista u velikome jurišu 16. svibnja 1346.	200		
pješaci koji čuvaju opsadne strojeve u lipnju 1346.	800		
pješaci u napadu na bastidu 1. srpnja 1346.	3000		

Tabela br. 8. Broj pojedinačnih mletačkih vojnika u manjim sukobima

BROJ POJEDINAČNIH MLETAČKIH VOJNIKA U BITKAMA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 27.-28. rujna 1345.	600		
bitka za utvrdu Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345.	500		
bitka uz Meltu 21. siječnja 1346.	ne navodi se		
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 29. srpnja – 10. kolovoza 1346.	600		
uništavanje dvaju mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346.	nekolicina vojnika		
sukob zadarskih plaćenika s Mlečanima 10. listopada 1346.	ne navodi se		

Tabela br. 9. Broj pojedinačnih zadarskih vojnika u manjim sukobima

BROJ POJEDINAČNIH ZADARSKIH VOJNIKA U BITKAMA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 27.-28. rujna 1345.	130		
bitka za utvrdu Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345.	ne navodi se		
bitka uz Meltu 21. siječnja 1346.	300		
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 29. srpnja – 10. kolovoza 1346.	ne navodi se		
uništavanje mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346.	400		
sukob zadarskih plaćenika s Mlečanima 10. listopada 1346.	80		

Tabela br. 10. Broj poginulih mletačkih vojnika u sukobima

BROJ POGINULIH MLETAČKIH VOJNIKA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 27.-28. rujna 1345.	više od 500		
bitka za utvrdu Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345.	ne navodi se		
bitka za glavni lanac u luci 23. siječnja 1346.	100 poginulih i mnogo ranjenih		
veliki juriš na grad 16. svibnja 1346.	800		
bitka za veliku bastidu lipanj/srpanj 1346.	ne navodi se	<i>Istoria dell'assedio</i> – 9 poginulih (konjanički časnici Marco zvan Tiepolo i Bonifacio de'Boiardi da Reggio). Broj poginulih nakon 1. srpnja bio je 500-600.	
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 29. srpnja – 10. kolovoza 1346.	ne navodi se		
uništavanje mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346.	6		
napad na gusarski brod 10. listopada 1346.	više od stotinu		

Tabela br. 11. Broj poginulih zadarskih vojnika u sukobima

BROJ POGINULIH ZADARSKIH VOJNIKA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 27.-28. rujna 1345.	3		
bitka za utvrdu Sv. Kuzme i Damjana 12. prosinca 1345.	više od 40		
bitka za glavni lanac u luci 23. siječnja 1346.	6		

veliki juriš na grad 16. svibnja 1346.	20		
bitka za veliku bastidu lipanj/srpanj 1346.	3 poginulih i 400 ranjenih	<i>Istoria dell'assedio</i> – 7000 poginulih ugarskih vojnika	
bitka za utvrdu Sv. Mihovila 29. srpnja – 10. kolovoza 1346.	ne navodi se točan broj		
uništavanje mletačkih bojnih strojeva 29. srpnja 1346.	2		
napad na gusarski brod 10. listopada 1346.	samo ranjenici		

Tabela br. 12. Broj mletačkih brodova u pohodima

BROJ MLETAČKIH BRODOVA U POHODIMA	Obsidio Iadrensis	Mletački narativni izvori	Službeni dokumenti mletačkoga Senata
prva pomorska vojska 12. kolovoza 1345.	10 galija	<i>Istoria dell'assedio</i> – 5 galija	
prva bitka za lanac 2. rujna 1345.	2 galije		
osvajanje utvrde Sv. Kuzme i Damjana 12.12. 1345.	nekoliko		
bitka za brod maran 20. siječnja 1346.	1 brod maran i 2 galije		
bitka za lanac 23. siječnja 1346.	2 <i>lembulus</i> broda, 9 galija i 1 mantovanski brod		
druga pomorska vojska u veljači 1346.	9 galija		
pomorska bitka u luci i pred gradom 12. veljače 1346.	mnogo manjih brodova (<i>cymba</i>) i 2 mantovanska broda		

veliki juriš na grad 16. svibnja 1346. – treća pomorska vojska	4 velika broda, 50 mantovanskih brodova, splav <i>madia/catra</i> , 36 galija	4 velika broda, 20 mantovanskih brodova	4 velika broda, 20 mantovanskih brodova, 20-30 ganzarolija, više od 40 galija, <i>lignum</i>
četvrta pomorska vojska u rujnu 1346.	10 galija	10 galija	6 galija i 6 <i>lignum</i> brodova
bitka 10. listopada 1346.	8 galija		

IZVORI

Johannes **De Thurocz**, *Chronica Hungarorum*, vol. I, Textus. Elisabeth Galantai et Julius Kristo (ed.), Budapest: Akademiai Kiado, 1985., pogl. 138, str. 167.

Georgius **FĚJER**, *Codex Diplomaticus Hvingariae ecclesiasticvs ac civilis IX*, vol. 1. Budae 1833., 279, 344, 348-349.

Branimir **Glavičić** - Vladimir **Vratović** - Damir **Karbić** - Miroslav **Kurelac** - Zoran **Ladić**, *Obsidio Iadrensis / Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 54. Scriptorum VI. Zagreb: HAZU, 2007.

Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike. Knj. II: od godine 1336. do 1347. Ur. Šime Ljubić. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol.2. Zagreb: JAZU, 1870.

Jacopo **Morelli**, „Istoria dell’assedio e della ricupera di Zara fatta da Veneziani nell’anno MCCCXLVI scritta da autore contemporaneo“ u *Monumenti Veneziani di varia litteratura pubblicati nell’ingresso del procuratore Alvise Pisani*. Venezia: Palese, 1796.

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae/Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. XI. Ur. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1913.

LITERATURA

Antal **Bartal**, *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis regni Hungariæ*. Lipsiae: B. G.Teubneri, 1901.

Matthew **Bennett** – Jim **Bradbury**– Kelly **Devries** – Iain **Dickie** – Phyllis **Jestice**, *Fighting techniques of the Medieval World: Equipment, Combat Skills and Tactics*. Thomas Dunne Books, 2005.

Luka **Beritić**, „Brodsko naoružanje kod nas od dolaska Slavena do konca XVIII stoljeća“ u *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Zagreb: 1962., 163-170.

Jim **Bradbury**, *The Routledge Companion to Medieval Warfare*. London and New York: Routledge, 2004.

Vitaliano **Brunelli**, *Storia della citta di Zara: dai tempi piu remoti sino al MDCCCXV/compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Trieste: LINT, 1974.

Neven **Budak**, „Obsidio Iadrensis kao povijesno i književno djelo naše rane renesanse”, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 23 (1983-1984): 133-138.

Dolores **Butić**, „O leksiku djela Obsidio Iadrensis“, *Annales, Series Historia et Sociologia* 22 (2012): 439-446.

Giuseppe **Casoni**, „Brevi Cenni Sulle Costruzioni Navali e Sulla Marina Dei Veneziani“ u *Venezia e le sue Lagune*. Venezia: nell'I. R. privil. Stabilimento Antonelli, 1847., 189-250.

Paul E. **Chevedden** – Les **Eigenbrod** – Vernard **Foley**– Werner **Soedel**, „The trebuchet“, *Scientific American* (1995): 66-72.

Nikola **Čolak**, „Pomorske operacije u zadarsko-mletačkom ratu god. 1345.-1346“, *Zadarska revija* 5 (1962): 398-408.

Jean **Denis** i G.G. **Lepage**, *Medieval Armies and Weapons in Western Europe*. Jefferson, NC and London: McFarland & Co, 2005.

Kelly **Devries**, - Robert D.**Smith**, *Medieval Weapons. An Illustrated History of Their Impact*. Santa Barbara, Denver, Oxford: Weapons and Warfare Series, ABC CLIO, 2007.

Bernard **Doumerc**, „An Exemplary Maritime Republic: Venice at the End of the Middle Ages“ u *War at Sea in the Middle Ages and the Renaissance*. Warfare in History (No. 14): Boydell & Brewer, 2002., 151-166.

Lillian **Elizabeth Ray**, „Venetian ships and Seafaring up to the Nautical Revolution: A study based on artistic representations of ships and boats before ca. 450.“, magistarski rad, Texas A&M Univesity, 1992.

Pal **Engel**, *The realm of St. Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526*. London-New York: I. B. Tauris Publishers, 2005.

Felipe **Fernández-Armesto**, „Naval warfare after the Viking age 1100.-1500“ u *Medieval Warfare: A History*. Oxford: Oxford U. P, 1999., 230-253.

Veljko **Gortan**, „Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)“, *Umjetnost riječi* 14/1-2 (1970): 101-106.

Dane **Gruber**, „Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji sa hrvatskim velmožama i sa Mletčani od početka njegova vladanja pa do osamgodišnjega primirja sa Mletčani“ u *Izvjješće Kraljevske velike gimnazije u Požegi koncem školske godine 1887/88*. (1888.), 13-83.

Nicholas **Hooper** i Matthew **Bennet**, *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare, The Middle Ages 768.-1487*. Cambridge U.P, 1996.

Blaž **Jurišić**, „O našoj pomorskoj terminologiji“ u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Zagreb: JAZU, 1962., 451-468.

Nada **Klaić** i Ivo **Petricioli**, *Zadar u srednjem vijeku do 1409*. Prošlost Zadra II. Zadar: FFZd, 1976.

Vjekoslav **Klaić**, *Povijest Hrvata II (treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526))*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1972.

Danilo **Klen**, „Galijoti i ratni brodovi na vesla u našoj prošlosti“ u *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Knj. 1., Zagreb: JAZU, 1962., 115-141.

Branko **Kojić**, „Brodogradnja na istočnom Jadranu kroz vijekove“ u *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*. Knj. 1., Zagreb: JAZU, 1962., 67-114.

Marko **Kostrenčić** – Veljko **Gortan** – Zlatko **Herkov**, *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*. Zagreb: Editio Instituti historici Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalum 1-7., 1969-1978.

Miika **Kuha**, „Note intorno alla tradizione manoscritta di Chronica Venetiarum di Benintendi de' Ravagnani“, *Arctos (Acta Philologica Fennica)* vol. XLVI (2012): 79-94.

Richard L. C. **Jones**, „Fortifications and Sieges in Europe“ u *Medieval warfare: A History*. Oxford: Oxford U. P, 1999., 163-186.

Zoran **Ladić**, „Diplomatske aktivnosti Zadrana u vrijeme opsade Zadra 1345/46. godine (do odlaska Ludovika I. iz zadarskoga distrikta)“ u *Hrvatska srednjovjekovna diplomacija/Zbornik Diplomatske akademije 2*. Andrić, Mladen - Valentić, Mirko (ed). Zagreb: Diplomatska akademija MVP RH, 1999., 257-270.

Frederic C. **Lane**, *Povijest Mletačke republike*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007.

Cesare A. **Levi**, *Le navi della Serenissima. Riprodotte da codici marmi e dipinti*. De Bastiani, 2011.

Domagoj **Madunić**, „Mjera grada: zadarski popis stanovništva“, *Povijesni prilozi 36* (2009); 23-63.

Helen J. **Nicholson**, *Medieval Warfare*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

David **Nicolle**, *European Medieval Tactics 2 - The Revival of Infantry 1260-1500*. Oxford: Osprey publishing, 2012.

David **Nicolle**, *Italian Medieval Armies 1300-1500*. London: Men At Arms Series, Osprey, 1983.

David **Nicolle**, *The Venetian Empire 1200-1670*. Men at Arms Series: Osprey Publishing, 1989.

Antun **Ničetić**, „Galije trireme i bireme bile su tijekom više stoljeća ratni brodovi Dubrovnika“, *Anali Dubrovnika* 40 (2002): 9-56.

Grga **Novak**, „Jadransko more - Povijest“ u *Pomorska enciklopedija 3*. Zagreb: Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, 1956., 576.

Grga **Novak**, *Prošlost Dalmacije I*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944.

Monique **O'Connel**, *Men of empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009.

Olga **Perić**, „O autorstvu djela Obsidio Iadrensis“ u *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: Zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije), Zadar, 16.-18. studenoga 2004., sv.1 (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike)*. Zadar: 2009, 291-297.

Ivo **Petricioli**, „Lik Zadra u srednjem vijeku“, *Radovi Instituta JAZU u Zadru 11-12* (1965): 143-186.

Ivo **Petricioli**, „Urbanistički razvoj zadarske luke“ u *Pomorski zbornik II*. Zadar: JAZU, 1962., 1453-1466.

John H. **Pryor**, *Geography, technology and war, Studies in the maritime history of the Mediterranean 649.-1571*. Past and Present Society, Cambridge University Press, 1992.

Franjo **Rački**, „Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra god. 1345-46“ u „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka“, *Književnik I*, br. 1 (1864): 557-562.

Tomislav **Raukar**, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga” Zagreb i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1997.

Tomislav **Raukar**, *Zadar u 15. stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1977.

Enrico **Scandurra**, „The Maritime Republics: Medieval and Renaissance ships in Italy“ u *A History of Seafaring* (cd. G. Bass), London, 1972., 205-224.

Ante Marija **Strgačić**, „Quirina...traversa pars' zadarskih srednjovjekovnih isprava“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 2* (1), (1963): 95-131.

Ante Marija **Strgačić**, „Zadarsko-mletački rat godine 1311-1313 i pogibija mletačkog admirala pod Zadrom“ u *Pomorski zbornik*, sv. 2, Zagreb: JAZU, 1962., 1597-1614.

Ferdo **Šišić**, „Zadar i Venecija od god. 1159. - do 1247.“, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 1899 (objavljeno u *Rad JAZU* 142, 1900.).

Ferdo **Šišić**, *Povijest Hrvata: za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301)*. Zagreb: HAZU, 1944.

Ferdo **Šišić**, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1962.

Gavro A. **Škrivanić**, „Borbe oko Zadra (1105, 1202 i 1345/46 godinu)“, *Vesnik vojnog muzeja* 13-14 (1968): 59-80.

J. F. **Verbruggen**, *The Art of Warfare in Western Europe during The Middle Ages from the Eight Century to 1340*. Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press, 1997.

Terence **Wise** – Gerald **Embleton**, *Medieval European Armies*. Oxford: Men At Arms Series, Osprey Publishing, 1988.

The medieval work *Obsidio Iadrensis* (The Siege of Zadar) as a historical source on the naval power of Venice in the 14th century

Sandra Begonja
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: sbegonja@isp.hr

Summary

This article presents the structure and functioning of the Venetian military using the example of the siege of Zadar from 12 August 1345 to 21 December 1346. The research was conducted on the basis of a textual analysis of the work *Obsidio Iadrensis* (The Siege of Zadar) as the primary source that describes the wartime events in that period. In the course of research, use was made of existing data on the siege of Zadar in 1345-1346 which remained recorded in individual Venetian and Hungarian narrative sources and in the decisions of the Venetian Senate from the State Archives in Venice (Archivio di Stato di Venezia).

The objective of the completed research was to determine the key data contained in the work *Obsidio Iadrensis* for descriptions of the military and naval power of the Venice in the fourteenth century. The intent of this analysis is to ascertain the quantity of data and its credibility in relation to other sources which speak of the same event.

Research has shown that the data in *Obsidio Iadrensis* pertaining to the Venetian preparatory military and diplomatic activities are meagre and do not provide sufficient insight into the extensive military preparations undertaken by the Venetian authorities. However, *Obsidio Iadrensis* is the only historical source that contains transcripts of the doge's official letters to the denizens of Zadar, which testify to the existence of a secret plan by the Venetian authorities to send an army against Zadar. The decisions of the Venetian Senate also attest to this. The data on the Venetian command are also scant and do not provide enough insight into the overall Venetian military organization. The most important data in *Obsidio Iadrensis* are those which pertain to the description of military operations (battles and military tactics) and the military potential of the Venetian military (personnel, military equipment and arms). The process of identification of specific military terminology, military equipment and

arms described in the work constituted to an attempt to determine as precisely as possible the military terminology which refers to the number and types of individual units in the Venetian army and the Venetian fleet, siege engines and devices and defensive fortifications. The data so derived demonstrate that *Obsidio Iadrensis* is a valuable source of data on the appearance of individual types of medieval Venetian ships and their manner of operation (purpose), the construction and position (location) of siege engines and devices and defensive fortifications.

Even though the results of research into these data from *Obsidio Iadrensis* have yielded a limited understanding of the overall organization and functioning of the Venetian military against the people of Zadar (which is understandable, since *Obsidio Iadrensis* is in fact the testimony of an unidentified Zadar writer on these wartime events), it is nonetheless an exceptionally high-quality example of a medieval wartime chronicle that can significantly contribute to new scholarly knowledge on maritime warfare in medieval Europe.

Key words: High Middle Ages, Zadar, siege of the city, military history, history of the medieval city, Venice, 14th century